

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT GEOGRAFII i PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
im. Stanisława Leszczyckiego

DOKUMENTACJA GEOGRAFICZNA nr 17

EWA NOWOSIELSKA

**SEKTOR USŁUG
W AGLOMERACJI WARSZAWSKIEJ
1992–1997:
PRZEMIANY STRUKTURALNE
I TENDENCJE ROZWOJU**

WARSZAWA 2000

DOKUMENTACJA GEOGRAFICZNA

Redaguje zespół w składzie:

Teresa Kozłowska-Szczęśna
(redaktor)
Grzegorz Węclawowicz
(zastępca redaktora)
Jerzy Grzeszczak
Marek Degórski
Barbara Jaworska
(sekretarz)

Wydawca:
IG i PZ PAN

Adres redakcji:
00-818 Warszawa, ul. Twarda 51/55
tel. (48-22) 69 78 851
fax (48-22) 620 62 21

PL - ISSN 0867-6836
ISBN 83-87954-60-8

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT GEOGRAFII i PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
im. Stanisława Leszczyckiego

DOKUMENTACJA GEOGRAFICZNA nr 17

EWA NOWOSIELSKA

**SEKTOR USŁUG
W AGLOMERACJI WARSZAWSKIEJ
1992–1997:
PRZEMIANY STRUKTURALNE
I TENDENCJE ROZWOJU**

WARSZAWA 2000

<http://rcin.org.pl>

Recenzent:

Prof. dr hab. Piotr Korcelli

Errata

Dokumentacja Geograficzna nr 14, 15, 16 i 17
została wydrukowana z błędnym numerem ISSN.
Prawidłowy jest numer ISSN 0012-5032.

Abstract. The paper examines the growth of and structural changes in, the service sector in the Warsaw Agglomeration during the first years of the transformation of the Polish economy after 1989. The analysis is based mainly on employment data for the establishments employing more than five persons.

The main questions this paper seeks to answer are: 1) Which service activities are the leading ones? 2) To what extent is the whole growth, national as well as regional, absorbed by Warsaw itself and by which groups of services primarily? 3) Could any tendencies of deconcentration towards smaller cities and towns in the Warsaw Agglomeration be observed, and if so what are the regional beneficiaries of this movement and why, 4) Is the expected absorbing force of Warsaw differentiated according to the types of service activities?

The paper ends with some comments on the role of Warsaw as mapped out by politicians and urban planners and set against the results of scientific analysis.

Key words: service sector – dynamics and structural changes,
Warsaw Agglomeration – the core and the ring.

SPIS TREŚCI

Wstęp	5
Aglomeracja Warszawska: zarys przemian w strukturze, organizacji i dynamice gospodarki 1992 – 1997	7
Warszawa i inne miasta Aglomeracji Warszawskiej	23
Podsumowanie i uwagi na temat roli Warszawy w europejskim systemie miast	60
Źródła statystyczne i bibliografia	66
<i>The service sector of Warsaw Agglomeration in an area of the transformation of the Polish economy 1992 – 1997: structural changes and trends – summary</i>	67

WSTĘP

Dziesięć lat temu rozpoczął się w Polsce proces transformacji gospodarki z systemu centralistycznego w system rynkowy. Proces ten objął wszystkie działy i gałęzie gospodarki, chociaż w różnym tempie i w różnym stopniu. Już w pierwszych latach transformacji kierunek, tempo i rozmieszczenie zmian okazały się zróżnicowane, zarówno między sektorami gospodarki, jak wewnątrz sektorów oraz terytorialnie.

Opracowanie dotyczy:

- *przedmiotowo*: zmian dynamiki i struktury tej części gospodarki, którą określa się jako sektor usług¹,
- *czasowo*: lat 90., w tym okresów 1992-1997 lub 1992-1995 – zależnie od dostępności danych,
- *terytorialnie*: Aglomeracji Warszawskiej, traktowanej jako obszar metropolitalny Warszawy, liczącej wraz z Warszawą nieco ponad 2,4 mln mieszkańców (6,3% ludności kraju) zamieszkujących do 1 I 1999 r. obszar województwa warszawskiego (3788 km², ok. 1,2 % powierzchni kraju)². Sektor usług ma w przeważającym stopniu lokalizację miejską (85% pracujących w tym sektorze w Polsce pracuje w miastach), toteż badanie zmian zachodzących w tym sektorze obejmie zasadniczo miasta Aglomeracji (w sumie 28 miast). W zależności od rodzaju danych będą to poszczególne miasta; częściej jednak można tylko wyróżnić Warszawę i pozostałe miasta Aglomeracji traktowane łącznie lub Warszawę i strefę pozawarszawską.

W ramach ogólnego celu (analiza dynamiki i zmian struktury sektora usług) sformułowałam bardziej szczegółowe pytania:

- Które grupy usług rosły najszybciej, tj. które usługi można uznać za siłę napędową rozwoju całego sektora?
- W jakim stopniu Aglomeracja Warszawska i jej rdzeń – Warszawa wchłaniają wzrost krajowy i regionalny w zakresie usług i które grupy usług w tym głównie uczestniczą?
- Czy można postawić hipotezę o dekoncentracji usług z Warszawy do mniejszych miast Aglomeracji, jeśli tak – to jakie są jej przesłanki, których miast ona dotyczy – wszystkich czy tylko niektórych?

¹ Sektor usług obejmuje sekcje G – Q wg EKD (Europejskiej Klasyfikacji Działalności), tj. G -Handel hurtowy i detaliczny; naprawy pojazdów mechanicznych, motocykli oraz artykułów przeznaczenia osobistego i użytku domowego; H – Hotele i restauracje; I -Transport, gospodarka magazynowa i łączność; J – Pośrednictwo Finansowe; K – Obsługa nieruchomości, wynajem i działalność związana z prowadzeniem interesów; L –Administracja publiczna i obrona narodowa, gwarantowana prawnie opieka społeczna; M – Edukacja; N – Ochrona zdrowia i opieka socjalna O -Pozostała działalność usługowa komunalna, socjalna i indywidualna; P – Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; Q – Organizacje i zespoły międzynarodowe. Podany zakres sektora usług jest zgodny z zakresem przyjętym zwyczajowo w Polsce przez geografów i ekonomistów i w niektórych post-socjalistycznych krajach Europy Środkowej, natomiast różni się nieco od zakresu przyjmowanego przez autorów z krajów zachodnich. Zasadniczą różnicę stanowi zaliczanie w tych krajach budownictwa do sektora usług.

² W wyniku reformy administracyjnej z dniem 1 stycznia 1999 dawne województwo warszawskie znalazło się w ramach znacznie większego powierzchniowo (35597km²) i ludnościowo (5,06 mln) województwa mazowieckiego.

Opracowanie kończą uwagi na temat roli Warszawy widzianej przez polityków, twórców koncepcji systemu miast europejskich i planistów oraz konfrontacji tych wizji z rzeczywistością, jaką opisują dane statystyczne.

Dane statystyczne. W opracowaniu korzystałam z danych zebranych przez różne instytucje i będących na różnym etapie przetworzenia statystycznego. Konsekwencją tego są różnice w wartościach liczbowych dotyczących tych samych dat i miejsc. Główny zbiór stanowiły niepublikowane dane GUS³ z lat 1992-1995 o zatrudnieniu w sekcjach gospodarki (według klasyfikacji EKD) zaliczonych do sektora usług, a także w niektórych działach i grupach usług oraz publikacje GUS i WUS (spis źródeł na końcu pracy). Drugim używanym w tej pracy miernikiem jest liczba jednostek gospodarczych zwanych niekiedy zakładami lub firmami⁴.

Oba mierniki – zatrudnienie i liczba jednostek mają pewne wady w kontekście tej pracy, zwłaszcza w zakresie interpretacji zjawisk. Wynikają one zarówno ze sposobu ich definiowania, ich niepełnej adekwatności w stosunku do badanych zjawisk, a także – a może przede wszystkim – z niedostępności odpowiednich danych statystycznych. Tytułem przykładu można wymienić, że np. mały gabinet lekarski, w którym pracuje 1 osoba, traktowany jest w statystyce jako jedna firma, tj. tak samo jak szpital zatrudniający kilkaset osób. Ocena kondycji sektora usług przez pryzmat wzrostu zatrudnienia jest niepełna, jeśli nie uwzględni się charakteru tego zatrudnienia – tj. czy jest to zatrudnienie pełnoetatowe, w niepełnym wymiarze godzin, okresowe, ponadto czy skrócony czas pracy jest wymuszony czy dobrowolny. A takimi danymi nie dysponowałam. Brak wreszcie niektórych danych statystycznych powoduje, że nie można było w tej pracy ująć nie tylko całości usług w gospodarce, ale nawet całości sektora usług. Po pierwsze bowiem ograniczenie analizy – z braku dokładniejszych danych – do sektora usług jest równoznaczne z pominięciem usług tkwiących w sektorach rolniczym i przemysłowym. Po drugie brak corocznych danych o firmach zatrudniających do 5 osób⁵; są publikowane jedynie wyniki wrywkowych badań, najczęściej w innym układzie niż potrzebny.

Pominięcie małych firm (do 5 osób pracujących) jest istotnym ograniczeniem w przypadku sektora usług tylko tam, gdzie chodzi o liczbę firm, gdyż według wspomnianych

³ Są to dane surowe, bez korekty wprowadzanej przed publikacją. W konsekwencji różnią się od danych publikowanych. W przypadku Aglomeracji Warszawskiej dane publikowane były wyższe w 1995 r. o 124,3 tys., (tj. o 12%) od danych niepublikowanych; w skali kraju dane publikowane były też wyższe w każdym z porównywanych czterech lat, ale różnice między oboma seriami danych były w skali kraju niższe (w granicach 4 – 7,5%, ale bez systematycznego wzrostu lub spadku).

⁴ Wyróżnikiem jest posiadanie przez daną jednostkę gospodarczą własnego numeru statystycznego i rejestracja w systemie REGON.

⁵ Systematyczne dane o liczbie, rodzaju i zatrudnieniu w małych firmach nie są dostępne. GUS przeprowadził badanie takich jednostek w latach 1993-1995 (patrz Działalność gospodarcza małych przedsiębiorstw w latach 1993-1995, GUS, 1996). Według szacunków GUS liczba małych firm aktywnie działających w latach 1993-1995 utrzymywała się na poziomie ponad 1 miliona. Pracowało w nich ok. 2 mln. osób, tj. ok. 20% wszystkich pracujących w gospodarce narodowej. Przeważały firmy 1-2 osobowe (ponad 86%), likwidowane częściej niż większe.

badan GUS ponad 60% wszystkich małych firm w gospodarce polskiej było firmami usługowymi. Brak ten najbardziej może zaciążyć na wynikach badania dynamiki handlu, gdyż w tej właśnie sekcji skupiło się ok. 45% ogółu małych firm. Pominięcie w analizie większości małych firm ma znacznie mniejszy wpływ na kategorię „Zatrudnieni” rozważaną w tej pracy niż na kategorię „Pracujący”. Według wspomnianych szacunków GUS wprawdzie aż 75% pracujących w małych firmach skupiło się w usługach, ale na te 75% składają się przede wszystkim właściciele firm, którzy w podobnej proporcji (75-74%) wchodzili w latach 1993-1995 w skład kategorii pracujących; pozostałe 24-25% stanowili zatrudnieni.

Aglomeracja Warszawska: zarys przemian w strukturze, organizacji i dynamice gospodarki 1992–1997

Aglomeracja Warszawska z ludnością w latach 1992-1997 w granicach 2409 – 2418 tys. i zatrudnieniem, które wzrosło w badanym okresie z ok. 671 tys. do 1149 tys. skupiała w badanym okresie 6,3 % ludnościowego potencjału kraju (i tak jest od wielu lat) i od ok. 8% do 11% potencjału zatrudnieniowego. Systematyczny wzrost zatrudnienia w Aglomeracji (o ponad 70% od 31 XII 1992 do 30 IX 1997), ponad czterokrotnie wyższy niż przeciętnie w kraju (17-18%), wskazuje na lepszą w tym czasie kondycję gospodarki niż w innych regionach. Świadczy o tym także niska stopa bezrobocia (2,7% w końcu 1997 r.) przy średniej krajowej 11,3%.

Struktura gospodarki Aglomeracji Warszawskiej. Gospodarke Aglomeracji w latach 1992-1997 charakteryzują makro zjawiska znane z wcześniejszych analiz z krajów zachodnich: wzrost udziału sektora usług w gospodarce kosztem udziału sektorów rolnictwa i przemysłu. Zmiany tego rodzaju wystąpiły zarówno w strukturze zatrudnienia jak i w strukturze jednostek organizacyjnych gospodarki narodowej, zwanych dalej firmami (tab. 1).

Tabela 1. Zatrudnienie i firmy w Aglomeracji Warszawskiej według sektorów gospodarki w latach 1992, 1997

Agglomeracja Warszawska Sektory gospodarki	Zatrudnienie				Firmy			
	31 XII 1992		30 IX 1997		1992		1997	
Ogółem	670926	100%	1149115	100%	82315	100%	279499	100%
w tym:								
Sektor rolniczy (sekcje A*,B)	8151	1,2	6580	0,6	424	0,5	579	0,2
Sektor przemysłowy (sekcje C,D,E,F)	229719	34,3	369745	32,2	21312	25,9	66607	23,8
Sektor usług (sekcje G...Q)	432455	64,5	772481	67,2	60579	73,6	212313	76,0

* Oznaczenia literowe według Europejskiej Klasyfikacji Działalności (EKD)

Przewaga sektora usług jest wyraźniejsza w strukturze firm niż w zatrudnieniu: 3/4 ogółu firm zarejestrowanych w Aglomeracji Warszawskiej w latach 1992-1995 to firmy

usługowe, 1/4 – firmy przemysłowe; w zatrudnieniu te proporcje wynoszą 2/3 i 1/3. Przewaga sektora usług byłaby jeszcze większa – zwłaszcza pod względem firm, gdyby można było uwzględnić wspomniane już wcześniej małe firmy.

Dokładniejsza analiza dwóch podstawowych sektorów gospodarki Aglomeracji Warszawskiej: przemysłu i usług pokazuje czy i jakie zmiany nastąpiły w strukturze każdego z nich (tab. 2).

Tabela 2. Zatrudnienie i firmy w Aglomeracji Warszawskiej w sektorach przemysłu i usług oraz ich sekcjach w latach 1992, 1997

Aglomeracja Warszawska Sektory i sekcje gospodarki	Zatrudnienie				Firmy			
	31 XII 1992		30 IX 1997		1992		1997	
Gospodarka ogółem	670926	100%	1149115	100%	82315	100%	279499	100%
Sektor przemysłu	230269	34,3	369745*	32,2	21312	25,9	66607	23,8
w tym:								
Górnictwo i kopalnictwo (C)	550	0,1	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Działalność produkcyjna (D)	160079	23,9	260629	22,7	14978	18,2	38913	13,9
Zaopatrzenie w energię, elektr. gaz i wodę, (E)	16336	2,4	21222	1,8	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Budownictwo (F)	53304	7,9	87894	7,6	6334	7,7	27694	9,9
Sektor usług**	432455	64,5	772481	67,2	60579	73,6	212313	76,0
w tym:								
Handel (G)	67855	10,1	214516	18,7	37094	45,1	108888	39,0
Hotele i restauracje (H)	11078	1,6	26229	2,3	959	1,2	4484	1,6
Transport (I)	57645	8,6	87242	7,6	4103	5,0	23643	8,4
Pośrednictwo finansowe (J)	26155	3,9	52419	4,6	590	0,7	5498	2,0
Obsługa nieruchomości i firm (K)	80480	12,0	140030	12,2	10761	13,1	43149	15,4
Administracja i obrona narodowa (L)	32282	4,8	47313	4,1	109	0,1	37	0,0
Edukacja (M)	56613	8,4	70419	6,1	1188	1,4	3459	1,2
Ochrona zdrowia (N)	65158	9,7	80416	7,0	1305	1,6	7749	2,8
Pozostała działalność usługowa (O)	35189	5,2	53897	4,7	4470***	5,4	15406	5,5

* Suma bez górnictwa i kopalnictwa (sekcja C), **Nazwy sekcji sektora usług podano w skrócie, b.d. – brak danych,

*** Łącznie z sekcjami P (z 8 firmami w 1992 r. i 73 w 1997 r.) oraz Q (z 3 firmami w 1997 r.).

W sektorze przemysłu zaszły niewielkie zmiany w strukturze zatrudnienia i większe w strukturze firm. Nie były one jednak na tyle duże, aby zmienić relacje wielkościowe między składowymi tego sektora. Największymi działami między 1992 r. i 1997 r. pozostały działalność produkcyjna dająca pracę 70% ogółu zatrudnionych w tym sektorze i budownictwo skupiające w granicach 23,1 – 23,8% zatrudnionych. Poważniejszej zmianie ilościowej uległa natomiast struktura firm. Udział firm przemysłowych spadł z 70% do 58% ogółu firm sektora, zaś wzrósł udział firm budowlanych z 30% do 42%. Ten skok w budownictwie dokonał się dzięki firmom prywatnym, których liczba zwiększyła się prawie 4,5-krotnie (w samym przemyśle – 2,6-krotnie). Porównanie relacji liczby zatrudnionych i liczby firm wskazuje, że w badanym okresie nastąpiło znaczne zmniejszenie wielkości firm mierzonej zatrudnieniem (z ponad 8 osób do ponad 3 w budownictwie i z ok. 11 osób do ok. 7 w przemyśle). W tym kierunku na pewno działa rozwój sektora prywatnego charakteryzującego się przewagą małych firm⁶. Relacje liczbowe trzeba jednak traktować ostrożnie ze względu na wspomniane braki statystyki w zakresie liczby firm i zatrudnienia.

⁶ W 1997 r. w gospodarce Aglomeracji Warszawskiej ponad 90% ogólnej liczby firm, w których pracowało (na ogół) 5 i więcej osób stanowiły firmy sektora prywatnego (*Pracujący w gospodarce narodowej 1997*, GUS

Sektor usług jest tą częścią gospodarki, w której zaszły największe zmiany ilościowe (zmiany udziału poszczególnych składowych) i jakościowe (zmiany kolejności składowych). W badanych 6 latach zatrudnienie w sektorze usług wzrosło o 340 tys., czyli, jak wspomniano, o ponad 70% wzrostu zatrudnienia w całej Aglomeracji. Cztery sekcje zwiększyły swój udział w strukturze zatrudnienia Aglomeracji (tab. 2). Były to handel, hotele i restauracje, pośrednictwo finansowe i obsługa nieruchomości i firm. Na pierwsze miejsce wysunął się handel, w którym pracowała w 1997 r. blisko 1/5 zatrudnionych w usługach (wzrost o 8,6 punktów procentowych). W porównaniu z handlem trzy inne sekcje zwiększyły swój udział nieznacznie (od 0,2 do 0,7 punktu procentowego). Udział pozostałych 5 sekcji sektora usług zmniejszył się od 2,7 punktu w ochronie zdrowia do 0,5 punktu w pozostałej działalności usługowej. Pod względem struktury firm sytuacja na górze hierarchii jest ustabilizowana: dwa pierwsze miejsca utrzymały handel (z ponad połową ogólnej liczby firm w Aglomeracji w 1997r.) i obsługa nieruchomości i firm (1/5 ogółu firm). Na pozostałych miejscach zaszły niewielkie zmiany. Największe zmiany proporcji zaszły w transporcie, którego firmy zwiększyły udział w sektorze usług z ok. 7% do ponad 11% i w handlu, którego udział spadł z 61% do 51% mimo trzykrotnego wzrostu liczby firm.

Dokładniejszą analizę zmian strukturalnych można było przeprowadzić tylko w zakresie zatrudnienia, tylko dla 4 spośród 9 sekcji (tj. dla handlu, transportu, pośrednictwa finansowego i obsługi nieruchomości i firm)⁷ oraz tylko dla lat 1992-1995 (z których przytaczam lata krańcowe), (tab. 3). Są to (z wyjątkiem pośrednictwa finansowego) sekcje skupiające najwięcej pracowników, zatem najbardziej „ważące” na rynku pracy i jednocześnie, jak zobaczymy dalej, najsilniej rosnące (z wyjątkiem transportu) w badanym okresie.

W strukturze handlu Aglomeracji Warszawskiej dominuje handel hurtowy i komisowy, który już na początku badanego okresu skupiał blisko 60% ogółu zatrudnionych w handlu (ok. 6% zatrudnionych w całej Aglomeracji) i tę pozycję jeszcze wzmocnił w ciągu badanych 6 lat o przeszło 10 punktów, tj. do 66% (9,4% zatrudnionych w gospodarce Aglomeracji). Handel detaliczny dawał pracę 37% zatrudnionych w sekcji handlu (4% zatrudnionych w gospodarce) i jego udział obniżył się do 27% . Do proporcji między tymi

1998). Udział firm prywatnych w działalności produkcyjnej (sekcja D) i w budownictwie (sekcja F) Aglomeracji wzrósł w latach 1992-1997 z ponad 97% do powyżej 99%), ale dane te, mimo że oficjalne, budzą wątpliwości, o których będzie mowa dalej. Nie dysponuję natomiast danymi pokazującymi udział firm małych (do 5 pracujących) w ogólnej liczbie firm w poszczególnych sektorach i sekcjach gospodarki. Nawet jednak fragmentaryczne informacje dają wyobrażenie o proporcjach: 53% z ogólnej liczby firm prywatnych w Aglomeracji, podanej w publikacjach GUS, stanowiły firmy małe. Jednak ani ta „ogólna liczba” firm, ani liczba firm małych nie ujmują wszystkich firm w podanym zakresie (Patrz: *Pracujący w gospodarce narodowej 1997*, s.27 i *Działalność gospodarcza małych przedsiębiorstw*..., s.13-14).

⁷ Dane o zatrudnieniu odnoszące się do składowych usług wewnątrz sekcji (tj. do grup, klas i podklas) nie są publikowane. Można je zakupić w GUS. Ich dostępność jest przede wszystkim funkcją posiadanych funduszy na badania.

dwoma działami handlu – odbiegającej od oczekiwań – powrócę w części poświęconej samej Warszawie.

Tabela 3. Zatrudnienie w sekcjach i działach sektora usług w Aglomeracji Warszawskiej 1992, 1995

Aglomeracja Warszawska Sekcje i działy sektora usług	Zatrudnienie 1992		Zatrudnienie 1995		Wzrost 1992=100
Handel (G)	67855	100%	128762	100%	190
Sprzedaż, obsługa, naprawa (G50)	3670	5,4	8854	6,9	241
Handel hurtowy i komisowy (G51)	39317	57,9	85076	66,1	216
Handel detaliczny (G52)	24868	36,3	34832	27,0	140
Transport (I)	57645	100%	65698	100%	114
Lądowy (I60)	21205	36,8	20521	31,2	97
Wodny (I61)	17	0	147	0,2	865
Powietrzny (I62)	4092	7,1	3988	6,1	98
Działalność pomocnicza (I63)	16501	28,6	22039	33,5	134
Poczta i telekomunikacja (I64)	15830	27,5	19003	28,9	120
Pośrednictwo finansowe (J)	26155	100%	42251	100%	161
Pośrednictwo finansowe (J65)	19542	74,7	29476	69,8	151
Ubezpieczenia i fundusz emerytalny (J66)	5839	22,3	9688	22,9	166
Działalność pomocnicza (J67)	774	3,0	3087	7,3	399
Obsługa nieruchomości i firm (K)	80480	100%	102176	100%	127
Obsługa nieruchomości (K70)	15560	19,3	20547	20,1	132
Wynajem maszyn (K71)	129	0,1	520	0,5	403
Informatyka (K72)	3112	3,9	4677	4,6	150
Prowadzenie prac badawczo-rozwoj. (K73)	28925	35,9	30509	30,0	105
Pozostałe (K74)	32754	40,7	45923	44,9	140

W strukturze transportu największymi grupami usług były: transport lądowy (37% w 1992 r. i 31% w 1995), działalność pomocnicza (odpowiednio 29% i ponad 33%) oraz strategiczne dla nowoczesnej gospodarki usługi telekomunikacyjne. Te ostatnie zatrudniały (łącznie z pocztą) w granicach 27-29% ogółu zatrudnionych w sekcji transportu (ok. 2,4% i 2,1% ogółu zatrudnionych w Aglomeracji). Przy powszechnie znanym i krytykowanym słabym nasyceniu kraju usługami telekomunikacyjnymi⁸ ich mniejszy niż w innych krajach udział w ogólnym zatrudnieniu, a zwłaszcza słaby wzrost może budzić niepokój, chociaż liczba zatrudnionych nie jest w tym przypadku najbardziej miarodajnym miernikiem

⁸ Wśród 13 miast europejskich (w tym 9 stolic), dla których udało się zestawić dane z początku lat 90. Warszawa znajdowała się na ostatnim miejscu pod względem nasycenia telefonami ze wskaźnikiem 271 abonentów telefonicznych na 1000 mieszkańców (na pierwszym miejscu plasował się Mediolan ze wskaźnikiem 905) (por. A. Gawryszewski, P. Korcelli, E. Nowosielska, 1998).

rozwoju⁹. Ten niepokój jest uzasadniony tym bardziej w Aglomeracji Warszawskiej, gdyż jest ona obszarem bardzo silnej koncentracji tych usług w kraju¹⁰.

W pośrednictwie finansowym ok. 75% stanowili w 1992 r. zatrudnieni w bankach i innych instytucjach finansowych. Drugą pozycję zajmowały ubezpieczenia (22%). W 1995 r. udział pierwszej grupy spadł do ok. 70%, drugiej nieco się zwiększył. Najbardziej – przeszło dwukrotnie – zwiększył się udział najmniejszej grupy, tzw. działalności pomocniczych obejmujących m. in. administrowanie rynkiem finansowym, działalność na rynku finansowym prowadzoną za pośrednictwem wynajętych osób.

Obsługa nieruchomości i jej składowe są dla transformowanej gospodarki Polski bodaj najbardziej interesującą częścią sektora usług. Chodzi przede wszystkim o te jej składowe, bez których nowoczesna gospodarka nie może się obyć. Należą do nich: informatyka, prace badawczo-rozwojowe i kompleks usług określane w krajach zachodnich jako usługi dla biznesu (ang. *business services*), a obejmujący m. in. działalność prawniczą, rachunkowość, księgowość, badanie rynku i opinii publicznej, doradztwo w zakresie prowadzenia interesów i zarządzania, reklamę. W 1992 r. właśnie usługi dla biznesu dawały pracę prawie 41% zatrudnionych w sekcji obsługa nieruchomości i firm (ok. 5% ogółu zatrudnionych w Aglomeracji). Niewiele mniej (ok. 36% zatrudnionych w sekcji i ponad 4% w gospodarce Aglomeracji) znalazło zatrudnienie w pracach badawczo-rozwojowych. W badanych 6 latach wzrósł udział usług dla biznesu kosztem prac badawczo-rozwojowych o ok. 5 punktów procentowych. O ile cieszyć może wzrost pierwszych, świadczący o postępującej modernizacji gospodarki w coraz większym stopniu korzystającej z wyspecjalizowanych usług, o tyle trzeba się martwić prawie stagnacją tych drugich. Brak jeszcze dokładniejszych danych (według grup, klas i podklas działalności) uniemożliwia stwierdzenie, gdzie tkwi źródło tej stagnacji¹¹. Gdziekolwiek by ono jednak nie było, słaby rozwój tego działu jest niekorzystny dla gospodarki Aglomeracji i kraju oraz bytu społeczeństwa.

Gospodarkę Aglomeracji Warszawskiej w pierwszych latach transformacji charakteryzowały, podobnie jak gospodarkę kraju, następujące zjawiska: masowe powstawanie nowych firm i wzrost liczby zatrudnionych, zmiany struktury własnościowej oraz strukturalne zróżnicowanie dynamiki.

⁹ Zwłaszcza szczegółowe dane dla Paryża z 1990 r. – jedyne jakie udało mi się znaleźć – nasuwają wątpliwości co do sensowności porównań wskaźników zatrudnieniowych. Telekomunikacja i poczta w Paryżu liczącym w granicach *unité urbaine* ok. 4 mln zatrudnionych stanowiły ok. 33% ogólnego zatrudnienia sekcji Transport i ok. 2,8% w stosunku do ogółu zatrudnionych Paryża. Jest to co prawda więcej niż w Aglomeracji Warszawskiej, ale też ta ostatnia liczy czterokrotnie mniej zatrudnionych.

¹⁰ W latach 1992-1995 w Aglomeracji Warszawskiej skupiało się 9-10% krajowego zatrudnienia w dziale usług pocztowych i telekomunikacyjnych. Udziały te zapewniły Aglomeracji Warszawskiej pierwsze miejsce w kraju w 1992 r. i drugie (po katowickim z 11%) w 1995 r.

¹¹ Jedną ze znanych przyczyn spadku udziału tej grupy usług w zatrudnieniu jest likwidacja wielu instytutów resortowych prowadzących badania w zakresie produkcji przemysłowej. Przyczyną ogólną jest z pewnością utrzymujący się dramatycznie niski udział wydatków na naukę; w latach 1995-1997 – 0,7% produktu globalnego brutto.

Nowe firmy i wzrost liczby zatrudnionych. Swoboda w tworzeniu nowych zakładów pracy będąca jednym z instrumentów polityki przekształceń gospodarki przyniosła w Aglomeracji Warszawskiej w latach 1992-1997 ponad trzykrotne zwiększenie liczby firm (tab. 4).

Tabela 4. Wzrost liczby firm i zatrudnienia w Aglomeracji Warszawskiej w latach 1992-1997 według sektorów gospodarki

Rok	Aglomeracja Warszawska – firmy						Aglomeracja Warszawska – zatrudnienie					
	Ogółem		Sektor przemysłu*		Sektor usług		Ogółem		Sektor przemysłu		Sektor usług	
		wzrost		wzrost		wzrost		wzrost		wzrost		wzrost
1992	82315	100	21312	100	60579	100	670926	100	229719	100	432455	100
1993	183974	223	48404	227	134867	227	708670	106	239739	104	462872	107
1994	203356	247	52588	247	150273	248	872081	130	302057	131	563167	130
1995	222964	271	56447	265	165996	274	899194	134	297989	130	595580	138
1996	282753	343	68821	323	214381	354	1104584	165	358874	156	739402	171
1997**	279499	339	66607	312	212313	350	1149115	171	369745	161	772481	179

* Bez sekcji C i E. ** Stan na 30 IX

Wzrost ten mógł jednak mieć w Aglomeracji Warszawskiej, podobnie jak w kraju, dwa oblicza: z jednej strony zwiększenie się liczby jednostek organizacyjnych gospodarki (firm) kojarzy się zwykle ze wzrostem aktywności gospodarki, z drugiej jednak wzrost liczby firm może ukrywać – jak to wystąpiło w warunkach polskich – fikcję gospodarczą, gdyż znaczna część nowych firm (aż 30-40% w skali kraju w latach 1993-1995) nie prowadziła działalności tj. bądź jej nie podjęła, bądź ją zawiesiła) lub uległa likwidacji nie aktualizując swojej sytuacji w rejestrze podmiotów gospodarczych¹².

Liczba firm zwiększyła się – jak to widać z tabeli 4 – zarówno w sektorze usług, jak i w sektorze przemysłu. W pierwszej połowie badanego okresu (1992-1994) tempo wzrostu było zbliżone w obu sektorach (wskaźnik 247 w sektorze przemysłu i 248 w sektorze usług), w drugiej (1995-1997) wyraźnie osłabł w obu sektorach, ale w mniejszym stopniu w usługach niż w przemyśle (wskaźniki odpowiednio 128 i 118). Przez cały czas rosło również zatrudnienie – jednak wolniej niż liczba firm. W dynamice zatrudnienia obserwuje się podobne okresowe zróżnicowanie tempa wzrostu jak w dynamice firm: silniejszy i liczbowo podobny wzrost zatrudnienia w pierwszych latach transformacji w obu sektorach gospodarki Aglomeracji (wskaźniki 131 w przemyśle i 130 w usługach) i osłabienie tego wzrostu po 1995 r. – ale tylko w przemyśle (wskaźnik 124). W usługach natomiast wzrost zatrudnienia utrzymał się na tym samym poziomie.

¹² W 1993 r. na ogólną liczbę zarejestrowanych w Polsce 1722 małych firm było 1197 tys. firm aktywnych (tj. 69,5%). W 1994 r. liczby te wynosiły odpowiednio 1808 i 1035 (57,2%) oraz 1910 i 1057 (55,3%) (Por. *Działalność gospodarcza małych przedsiębiorstw...*).

Różnice w tempie wzrostu liczby firm i zatrudnionych sugerują, że powstawały głównie jednostki małe, co zaobserwowano już wcześniej w sektorze przemysłu. Sugestię tę podtrzymują dane dotyczące struktury wielkościowej przedsiębiorstw. Nawet przy wspomnianych już niepełnych danych, znacznie zaniżonych w klasie najmniejszych zakładów, przewaga małych jednostek w strukturze gospodarki jest bardzo wyraźna. Zakłady do 20 pracujących stanowiły w Polsce w latach 1996-1997 ponad 72% wszystkich zakładów, a zatrudniały tylko ok.13% ogółu zatrudnionych. W Aglomeracji Warszawskiej ponad 80 % zakładów w latach 1995-1997 mieściło się w tej klasie wielkości i zatrudniały one 16 % ogółu zatrudnionych¹³, czyli były relatywnie nieco większe niż przeciętnie w kraju.

Zmiany struktury własnościowej. Wspomniana już liberalizacja przepisów w zakresie tworzenia firm – z reguły prywatnych i prywatyzacja zakładów państwowych – spowodowały wyraźną zmianę w strukturze własnościowej gospodarki kraju i regionów na korzyść sektora prywatnego. W świetle posiadanych informacji nie można jednak określić jednoznacznie stopnia prywatyzacji gospodarki Aglomeracji. Trudności wynikają ze stosowania różnej terminologii i różnego zakresu danych. Ilustrują to dane z trzech publikacji urzędów statystycznych.

Tabela 5. Stopień prywatyzacji gospodarki Aglomeracji Warszawskiej według różnych źródeł

	Źródło	Terminologia	Rok	Sektor prywatny	
				Liczba jednostek	% ogółu
1	Rocznik Statystyczny Województwa Warszawskiego 1998	Jednostki organizacyjne *	1997	277478	99,3
2	Pracujący w gospodarce narodowej 1997, GUS	Zakłady **	1997	35637	93,4
3	Działalność małych przedsiębiorstw, 1993-1995, GUS	Przedsiębiorstwa***	1995	88779	100,0

* Bez jednostek i zakładów budżetowych oraz indywidualnych gospodarstw rolnych.

** Są to podmioty gospodarki narodowej, w których liczba pracujących wynosi zasadniczo 5 i więcej osób oraz niektóre jednostki, w których pracuje do 5 osób (dokładniejsze określenie: patrz źródło s. IX),

*** Są to osoby fizyczne i spółki cywilne, "nie posiadające osobowości prawnej (tj. w których liczba pracujących nie przekracza 5 osób". Dane dotyczą 10 z 14 sekcji gospodarki i tylko 8 sekcji w całości. (patrz źródło 3, s.13-14).

Rozbieżności co do liczby jednostek gospodarki, podawanej przez różne źródła, są, jak widać z tabeli 5, bardzo duże – w stosunku 8:1. Mogą one wynikać z kilku przyczyn: nie uwzględnienia małych zakładów, których w gospodarce jest najwięcej, z różnej metody przypisywania zakładów pracy do miejsca (np. według faktycznej lokalizacji zakładu pracy lub według lokalizacji zarządu zakładu), różnego zakresu stosowanych terminów uwzględnianych jednostek gospodarki. Jeśli oprzeć się tylko na jednym źródle, pierwszym z podanych w tabeli 5, lepszym od innych o tyle, że zawiera informacje według głównych

¹³ Por. Pracujący w gospodarce narodowej 1996, 1997, GUS 1997, 1998. Dane te nie obejmują większości najmniejszych zakładów.

sekcji gospodarki dla każdego badanego roku, to wyłania się z tych danych obraz gospodarki Aglomeracji charakteryzujący się po pierwsze – tak wysokim, że aż budzącym wątpliwość 90% udziałem firm prywatnych już po dwóch latach od wprowadzenia nowej polityki gospodarczej, po drugie – głównym impetem prywatyzacyjnym na początku lat 90. i po trzecie – niemal pełną prywatyzacją (99%) pod koniec badanego okresu (tab. 6).

Bardzo wysoki stopień prywatyzacji gospodarki Aglomeracji Warszawskiej, znacznie wyższy od przeciętnego w kraju¹⁴, wskazują także inne źródła, w tym dane GUS dotyczące zakładów o liczbie pracujących 5 i więcej (tab. 5). Jeśliby więc dodać do tego jednostki mniejsze – z reguły prywatne, to prawdopodobnie podwyższyło by to ogólny poziom prywatyzacji co najmniej o kilka punktów. Pośrednim potwierdzeniem są dane charakteryzujące samą Warszawę, w której pod koniec 1997 r. aż 98,6% wszystkich zakładów zarejestrowanych w rejestrze REGON było zakładami prywatnymi¹⁵.

Tabela 6. Jednostki organizacyjne gospodarki Aglomeracji Warszawskiej w latach 1991-1997 według sektorów własności

Rok Liczba jednostek gospodarki	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	Wzrost (Spadek) 1991-1997
Ogółem	56233	82315	183974	203356	222964	283753	279499	497
w tym:								
Sektor publiczny	5571	3042	2977	2811	2824	2421	2021	36
w % ogółu	9,9	3,7	1,6	1,4	1,3	0,8	0,7	
Sektor prywatny	50662	79273	180997	200545	220140	281332	277478	548
w % ogółu	90,1	96,3	98,4	98,6	98,7	99,1	99,3	

Dane z tego samego źródła, zagregowane tym razem w sektory gospodarki (tab. 7) pokazują, że proces prywatyzacji szybciej objął sektor przemysłu niż usług – przynajmniej w zakresie firm zatrudniających na ogół 5 i więcej osób. W trzecim roku transformacji gospodarki polskiej już tylko 2,7 % firm sektora przemysłowego było własnością publiczną w porównaniu z 4% w usługach. W 1997 r. udział firm publicznych spadł w obu sektorach do 0,7% (tab. 7). Gdyby jednak chcieć odnieść te wyniki do ogółu firm funkcjonujących w gospodarce kraju lub Aglomeracji Warszawskiej, to znów trzeba by się liczyć z możliwym zniekształceniem obrazu procesu prywatyzacji spowodowanym przez nieuwzględnienie małych firm, zwłaszcza w sektorze usług, który skupia, jak wspomniano, 60% ogółu tych firm.

¹⁴ Stopień prywatyzacji kraju (bez jednostek małych) wynosił w tych latach 75-76% przy rozpiętościach regionalnych w 1996 r. od 51,3% (w zamojskim) do 90,1% (w warszawskim), i w 1997 r. od 50% (w tarnobrzaskim) do 90,4% (w warszawskim) (Por. *Pracujący w gospodarce narodowej 1996, 1997*).

¹⁵ *Przegląd Statystyczny*, Warszawa, grudzień 1998, Urząd Statystyczny Warszawy.

Tabela 7. Zmiany w strukturze własnościowej firm i zatrudnienia w Aglomeracji Warszawskiej 1992, 1997 według sektorów gospodarki

Aglomeracja Warszawska	Zmiany struktury własnościowej (%)		Dynamika (1992=100)
	1992	1997	
Sektor publiczny – firmy			
Gospodarka ogółem	3,7	0,7	66,4
Sektor przemysłu	2,7	0,7	78,3
Sektor usług	4,0	0,7	63,6
Sektor publiczny – zatrudnienie			
Gospodarka ogółem	68,7	41,7	103,9
Sektor przemysłu	56,0	23,6	67,9
Sektor usług	75,7	50,3	118,7

Skutki procesu prywatyzacji w zakresie zatrudnienia są wyraźnie słabsze niż w przypadku firm tak w kraju jak i w Aglomeracji Warszawskiej. W momencie zmiany polityki gospodarczej udział zatrudnienia w sektorze publicznym w Polsce wyniósł w latach 1989/90 90% i stopniowo się zmniejszał do 74% w 1992 r. i ponad 49% w 1997 r. W Aglomeracji Warszawskiej prywatyzacja postępowała szybciej niż w kraju; zatrudnieni w firmach publicznych stanowili odpowiednio: ok. 90% w 1990 r., 69% w 1992 i ok. 42% w 1997. Była ona również zróżnicowana sektorowo: na początku badanego okresu zatrudnieni w publicznej części sektorów stanowili w Aglomeracji Warszawskiej od ok. 76% w usługach do 56% w sektorze przemysłu. Proces prywatyzacji jednak postępował i w 1997r. własność publiczna zmniejszyła swój udział do 50% zatrudnionych w sektorze usług i ok. 24% w sektorze przemysłu.

Wysoki udział zatrudnienia publicznego w sektorze usług może mieć częściowo charakter strukturalny. Sekcje o stosunkowo dużym zatrudnieniu – jak transport, ochrona zdrowia, edukacja, skupiające łącznie blisko 1/3 zatrudnionych w usługach były tradycyjnie w gestii państwa. Jeszcze w 1997 r. stopień ich prywatyzacji był niższy niż w innych sekcjach i wynosił ok. 30% w transporcie, nieco powyżej 6% w dwóch pozostałych sekcjach (tab. 8).

Usługi najłatwiej sprywatyzowane: edukacja, ochrona zdrowia i pośrednictwo finansowe – tak pod względem firm, jak zatrudnienia – wykonały jednak od 1992 r. wielki „skok prywatyzacyjny”. Mierzony zmniejszeniem się udziału sektora publicznego wyniósł on w sekcjach edukacji i ochrony zdrowia ponad 46 punktów procentowych w kategorii firm. Największe zmiany prywatyzacyjne w kategorii zatrudnienia – w granicach 28-30 punktów – wystąpiły w sekcjach hoteli i restauracji oraz obsługi nieruchomości i firm (patrz pogrubione liczby w tabeli 8).

Tabela 8. Zmiany udziału firm i zatrudnionych w sektorze publicznym w Aglomeracji Warszawskiej 1992, 1997

Aglomeracja Warszawska	Udział firm w sektorze publicznym w % ogółu firm w danej sekcji			Udział zatrudnionych w sektorze publicznym w % zatrudnionych w danej sekcji		
	1992	1997	Zmiany 1992-97	1992	1997	Zmiany 1992-97
Sekcje gospodarki						
Ogółem	3,7	0,7	-3,0	68,6	41,7	-26,9
Przemysł (C,D,E)	3,0	0,9	-2,1	61,3	26,8	-34,5
Budownictwo (F)	2,1	0,4	-1,7	38,8	13,5	-25,3
Handel (G)	0,5	0,2	-0,3	31,7	9,4	-22,3
Hotele (H)	2,3	1,1	-1,2	55,9	25,7	-30,2
Transport (I)	3,2	0,6	-2,6	86,7	71,9	-14,8
Pośrednictwo finansowe (J)	21,7	2,5	-19,2	80,3	56,1	-24,2
Obsługa nieruchomości (K)	4,1	1,0	-3,1	68,7	40,3	-28,4
Administracja (L)	93,6	91,9	-1,7	100,0	100,0	0
Edukacja (M)	53,9	7,5	-46,4	96,7	93,5	-3,2
Ochrona zdrowia (N)	48,7	2,6	-46,1	97,0	93,1	-3,9
Pozostałe usługi (O)	2,6	0,6	-2,0	65,8	46,7	-19,1

Jeśli nawet prywatyzacja sektora usług rozpoczęła się, jak wspomniano, nieco później, to postępowała szybciej. Wzrost udziału firm prywatnych w latach 1992-1997 wyraził się wskaźnikami 362 w sektorze usług i 319 w sektorze przemysłu (tab. 9). Prywatyzacja zatrudnienia była również szybsza – i to znacznie – w usługach.

Strukturalne zróżnicowanie dynamiki. Zmiany w organizacji gospodarki i wielkości zatrudnienia w poszczególnych sektorach i sekcjach gospodarki przebiegały w różnym tempie.

Tabela 9. Wzrost liczby firm i zatrudnienia w Aglomeracji Warszawskiej 1991-1997 według sektorów gospodarki

Aglomeracja Warszawska	Gospodarka ogółem	Sektor przemysłu	Sektor usług
Wzrost w latach 1992 – 1997			
wzrost liczby firm	339	312	350
wzrost liczby zatrudnionych	118	161	179
wzrost liczby firm prywatnych	350	319	362
wzrost zatrudnienia w firmach prywatnych	319	279	366

Sektor usług we wszystkich wyróżnionych kategoriach był wiodącym, o najszybszym tempie wzrostu sektorem gospodarki (tab. 9). Okazał się jednak silnie zróżnicowany wewnętrznie (tab. 10).

Tabela 10. Wzrost liczby firm, zatrudnienia i prywatyzacji w sektorze usług w Aglomeracji Warszawskiej według sekcji gospodarki w latach 1992-1997

Aglomeracja Warszawska Sektor usług	Wskaźniki wzrostu liczby firm			Wskaźniki wzrostu liczby zatrudnionych			Wskaźniki wzrostu prywatyzacji					
	1992-94	1995-97	1992-97	1992-94	1995-97	1992-97	Firmy			Zatrudnienie		
	1992-94	1995-97	1992-97	1992-94	1995-97	1992-97	1992-94	1995-97	1992-97	1992-94	1995-97	1992-97
Handel, naprawy (G)	233	118	293	175	166	316	234	118	295	216	177	419
Hotele i restauracje (H)	364	122	468	151	147	237	368	122	473	209	171	399
Transport (I)	380	141	574	111	133	151	389	142	590	169	170	321
Pośrednictwo finansowe (J)	362	198	982	141	124	200	410	205	1161	215	157	447
Obsługa nieruch. i firm (K)	239	138	401	116	137	174	245	138	414	180	158	332
Administracja (L)	104	37	34	130	102	147	257	0	43	0	0	0
Edukacja (M)	159	155	291	118	104	124	242	190	584	216	103	245
Ochrona zdro- wia (N)	371	144	594	120	101	123	632	158	1129	138	174	293
Pozostałe usługi (O)	225	136	345	130	118	153	229	137	353	176	124	239

Pod względem liczby firm najszybciej rosły w latach 1992-1997 pośrednictwo finansowe (prawie dziesięciokrotnie), ochrona zdrowia (prawie sześciokrotnie), transport, gospodarka magazynowa i łączność (ponad pięciokrotnie), hotele i restauracje (ponad 4,5-krotnie). Dynamikę liczby firm usługowych cechowała znaczna rozpiętość wskaźników od spadku do 34% stanu wyjściowego (w administracji) aż do wzrostu 982% w pośrednictwie finansowym. Wskaźniki wzrostu zatrudnienia mieściły się w znacznie węższych granicach od 123 do 316. Najszybszy, ponad trzykrotny wzrost zatrudnienia wystąpił w handlu, następnie w hotelach i restauracjach oraz w pośrednictwie finansowym.

Prywatyzacja również postępowała najszybciej w wymienionych grupach usług osiągając w pośrednictwie finansowym i ochronie zdrowia ponad jedenastokrotny wzrost liczby firm w stosunku do 1992 r. i prawie sześciokrotny w transporcie i edukacji. Wskaźniki odnoszące się do pozostałych grup usług kształtowały się w granicach od 43% stanu wyjściowego (administracja) do 473% (hotele i restauracje). Prywatny sektor w sekcjach pośrednictwa finansowego, handlu i hoteli okazał się również najbardziej chłonny pod względem zatrudnienia osiągając w ostatnim roku badania co najmniej trzykrotnie wyższe wskaźniki niż na początku okresu.

Pozycja Aglomeracji Warszawskiej w gospodarce kraju. Udział Aglomeracji w potencjale organizacyjnym gospodarki (liczbie firm), jak i w potencjale pracy (zatrudnieniu) i tak już bardzo wysoki, jeszcze wzrósł w latach 1992-1997 o 3,5 punktu, silniej w sektorze usług (o 3,8 punktu), niż w sektorze przemysłu (2,7 punktu), (tab. 11).

Tabela 11 Udział Aglomeracji Warszawskiej
w gospodarce kraju (w %)

	Firmy ogółem* %	Zatrudnienie* (%)		
		ogółem	Sektor przemysłu	Sektor usług
1992	b.d.	7,7	6,6	9,8
1993	b.d.	8,1	6,9	10,2
1994	b.d.	9,5	8,3	11,5
1995	13,0	9,9	8,2	12,1
1996	14,7	11,0	9,1	13,5
1997	14,9	11,2	9,3	13,6

* Dane nie obejmują większości firm zatrudniających do 5 pracowników; ** b.d. – brak danych

Pod względem udziału w krajowym zatrudnieniu w sektorze przemysłu Aglomeracja Warszawska zajmowała w latach 1992-1997 drugie miejsce (po województwie katowickim). Udział pierwszej jednak systematycznie rósł, podczas, gdy drugiej malał. Różnica między obiema Aglomeracjami zmniejszyła się z 5,6 punktu w 1992 r. do 1,2 punktu w 1997 r. W skali całego kraju nastąpiło w ciągu badanych 5 lat lekkie spłaszczenie różnic (o 0,8 punktu) między województwami o maksymalnym i minimalnym udziale sektora przemysłu w zatrudnieniu krajowym w tym sektorze (ten ostatni charakteryzował województwa tzw. „Ściany Wschodniej”).

W sektorze usług natomiast Aglomeracja Warszawska nie tylko miała przez cały badany okres dominującą pozycję w kraju, ale ją umocniła zwiększając udział w krajowym zatrudnieniu z ok. 10% do prawie 14%. Powiększył się też wydatnie dystans między Aglomeracją Warszawską, a następnym pod względem wskaźnika koncentracji województwem katowickim. Początkowo stopień koncentracji krajowego zatrudnienia w usługach był w obu województwach zbliżony (do 1994 r. różnice utrzymywały się w granicach 0,1-0,2 punktu, później wzrosły do 3,6 punktu na korzyść Aglomeracji Warszawskiej).

Dane powyższe nasuwają przypuszczenie, że transformacja gospodarki Aglomeracji Warszawskiej dokonywała się, przynajmniej częściowo, kosztem reszty kraju. Potwierdza to również rozkład udziału nakładów inwestycyjnych: Aglomeracja Warszawska z ponad 16% nakładów krajowych znacznie wyprzedziła drugie w kolejności województwo katowickie mające znacznie większą liczbę ludności i zatrudnionych. Uprzywilejowana pozycja Aglomeracji Warszawskiej pod wieloma względami jest oczywiście związana ze stołeczną funkcją Warszawy. Stolica miała od początku przemian gospodarczych lepszą pozycję, zwłaszcza w zakresie koncentracji firm i zatrudnienia w sektorze usług i „podciągnęła” wskaźniki całej Aglomeracji.

O pozycji Aglomeracji Warszawskiej w kraju świadczy również jej udział w wartości dodanej wytworzonej w kraju. Według szacunkowych danych z lat 1995-1996 r., pierwszych jakie opublikowano w układzie regionalnym od wprowadzenia nowej klasyfikacji gospodarki, Aglomeracja Warszawska dawała 10,5%-11,2% ogólnokrajowej wartości dodanej brutto

wytworzonej w całej gospodarce. Wyższy udział, ponad 13%, osiągnęło tylko województwo katowickie, na pozostałe 47 województw przypadło od 0,6% do 4,1% wartości ogólnokrajowej. Jeszcze ważniejszą pozycję miała Aglomeracja Warszawska w krajowej wartości dodanej brutto wytworzonej w sektorze usług, aż 13-14% (przy udziałach pozostałych województw, z wyjątkiem katowickiego, w granicach 0,6% do 4,5%). Dla porównania udział sektora przemysłu Aglomeracji kształtował się na poziomie 8,2%-8,7% krajowej wartości dodanej brutto tego sektora).

W samej Aglomeracji Warszawskiej głównym twórcą wartości dodanej był sektor usług dostarczając ok. 67% tej wartości (sektor przemysłu ok. 32%, sektor rolnictwa ok. 1,6%). Znaczenie sektora usług w Aglomeracji Warszawskiej i pośrednio w kraju wyraźnie widać na tle wartości krajowych (53% wartości dodanej wytworzonej w sektorze usług, 39% – w sektorze przemysłu i 7,5 w sektorze rolnictwa).

Tabela 12. Wartość dodana brutto według sekcji gospodarki Aglomeracji Warszawskiej w 1995 r.

Aglomeracja Warszawska 1995				
Wartość dodana brutto wg sekcji sektora usług w % (Polska =100)				
Sekcje sektora usług powyżej średniej sektora	%	Sektor usług (%)	Sekcje sektora usług poniżej średniej sektora	%
Hotele i restauracje (H)	21,8	14,0	Edukacja (M)	12,6
Obsługa nieruchomości i firm (K)	20,3		Transport (I)	11,7
Handel i naprawy (G)	15,0		Administracja i obrona (L)	11,1
			Pozostałe usługi (O)	10,9
			Ochrona zdrowia (N)	8,8
			Pośrednictwo finansowe (J)	-22,8

Poszczególne grupy usług wchodzące w skład sektora usług Aglomeracji Warszawskiej osiągnęły od ok. 9% wartości krajowej w ochronie zdrowia do ok. 22% w hotelach i restauracjach. Jedną z sekcji – pośrednictwo finansowe – charakteryzowała się wartością ujemną, o której będzie jeszcze mowa (tab. 12).

Tabela 13. Struktura wartości dodanej brutto według sekcji sektora usług w Aglomeracji Warszawskiej w 1995

	Handel G	Obsługa nieruch. i firm K	Transport I	Pozostałe usługi O	Admini- stracja L	Edukacja M	Ochrona zdrowia N	Hotele i restauracje H	Pośred. finans. J
Aglomer. Warszaw.	33,1	22,8	11,4	11,0	9,3	7,6	5,3	3,1	-3,5
Polska	28,9	14,6	12,7	13,2	11,0	7,9	7,8	1,9	2,0

Największy wkład do wartości dodanej brutto wytworzonej w sektorze usług Aglomeracji dają handel i obsługa nieruchomości tworząc 33% i 23%, czyli łącznie 56% wartości dodanej sektora usług (tab. 13). W kraju te dwie grupy usług wytworzyły 43% wartości dodanej.

Na tę różnicę na korzyść Aglomeracji Warszawskiej pracuje przede wszystkim obsługa nieruchomości tworząc blisko 1/4 wartości dodanej, podczas gdy w skali kraju jest to ok. 15 %.

W strukturze wartości dodanej Aglomeracji Warszawskiej zwracają uwagę jeszcze inne wartości: w pośrednictwie finansowym, administracji i ochronie zdrowia. Jak już wspomniano w Aglomeracji Warszawskiej stwierdzono w 1995 r. jedyną w kraju ujemną wartość dodaną w pośrednictwie finansowym. Odpowiedzialny za to jest jeden ze składników obliczeniowych wartości dodanej – produkcja globalna w instytucjach finansowych i ubezpieczeniowych, która w tym sektorze wykazała w rozpatrywanym roku wartość ujemną. Głęboki deficyt powstał zwłaszcza w ubezpieczeniach. Gdyby nie ta „zapaść”, pośrednictwo finansowe w Aglomeracji Warszawskiej można by ocenić jako grupę usług prężnie się rozwijającą. Zatrudniała ona relatywnie więcej osób (przeciętnie w latach 1992-1996 ponad 4% ogółu zatrudnionych w Aglomeracji) niż w kraju (2,6%) i rosła w Aglomeracji w szybszym tempie niż w kraju (wskaźnik 1992-1996 odpowiednio 181 i 130). Pośrednictwo finansowe w samej Aglomeracji Warszawskiej należało do grupy o najszybszym wzroście (pierwsze miejsce pod względem wzrostu firm i trzecie pod względem wzrostu zatrudnienia).

Udział wartości dodanej powstałej w sekcji administracji Aglomeracji Warszawskiej jest niższy niż przeciętnie w kraju. Trudno wyjaśnić ten fakt nie mając wglądu w poszczególne pozycje rachunku produkcji i rachunku tworzenia dochodów. Można jedynie zwrócić uwagę na dwie cechy tej sekcji, które mając wpływ na wartość dodaną wyraźniej występują w Aglomeracji Warszawskiej niż w innych regionach kraju. Po pierwsze: Aglomeracja Warszawska charakteryzowała się w badanym okresie wysokimi zarobkami w administracji¹⁶, wyższymi o ok. 300 zł (w 1992 r.) do ponad 600 zł (w 1997 r.) od przeciętnej krajowej. Trzeba też wspomnieć, że tzw. zużycie pośrednie (jeden ze składników w rachunku wartości dodanej) jest w Aglomeracji (ok. 39%) o kilka punktów wyższe niż przeciętnie w kraju (ok. 35%) i w pozostałych województwach (od ok. 30% do ponad 38%). Po drugie: zatrudnienie w administracji warszawskiej rosło znacznie szybciej niż w kraju (pod koniec 1996 r. zwiększyło się o 80% w stosunku do stanu z 1992 r., a w kraju tylko o 22%). W związku z tym udział Aglomeracji Warszawskiej w krajowym zatrudnieniu zwiększył się z 9% w 1992 r. do ponad 14% pod koniec 1996 r.

Podobnie trudno jest wyjaśnić niższy (o 2,5 punktu) udział wartości dodanej wytworzonej w ochronie zdrowia w Aglomeracji Warszawskiej w stosunku do przeciętnej krajowej. Jeśli chodzi o udział zatrudnienia w tej sekcji usług, to jest on również niższy niż w kraju z tendencją do wzrostu różnicy¹⁷.

¹⁶ Administracja należała w Polsce do najlepiej opłacanych sekcji gospodarki pod względem przeciętnego wynagrodzenia (drugie miejsce – po pośrednictwie finansowym – we wszystkich województwach).

¹⁷ O ile w 1992 r. różnica ta wynosiła 1 punkt procentowy na korzyść kraju, to w 1996 wzrosła do 3,2 punktu, głównie z powodu szybszego spadku udziału zatrudnienia w ochronie zdrowia w Aglomeracji Warszawskiej (o prawie 3 punkty).

Własność zagraniczna w Aglomeracji Warszawskiej. Zjawiskiem będącym integralną częścią rozwoju sektora usług w Polsce w okresie transformacji, nie odnotowanym wcześniej przez statystykę jest pojawienie się i systematyczny wzrost własności zagranicznej¹⁸ w Aglomeracji Warszawskiej i w ogóle w całym kraju. Jedynym miernikiem jaki był do dyspozycji w badaniu tego zjawiska w różnych skalach przestrzennych (miasta, regionu i kraju) było zatrudnienie.

Tabela 14. Zatrudnieni w podsektorze własności zagranicznej w Aglomeracji Warszawskiej według sektorów gospodarki 1992-1995

Zatrudnienie w podsektorze własności zagranicznej	1992	1993	1994	1995
Gospodarka Aglomeracji Warszawskiej	23709	3223	50155	65742
w % kraju	21,4	23,5	23,5	24,4
wzrost (1992=100)	100	148,6	211,5	277,3
w tym: Sektor przemysłu	11680	13329	20344	23203
w % gospodarki Aglomeracji	49,3	37,8	40,6	35,3
wzrost (1992=100)	100	114,1	174,2	198,7
Sektor usług	11982	21747	29585	42384
w % gospodarki Aglomeracji	50,5	61,7	59,0	64,5
wzrost (1992=100)	100	181,5	246,9	353,7

Agglomeracja Warszawska również pod względem udziału w krajowym podsektorze własności zagranicznej zajmowała pozycję najbardziej uprzywilejowaną skupiając w badanym okresie od 1/5 do 1/4 zatrudnienia „zagranicznego”. Stopień uprzywilejowania Aglomeracji jeszcze wyraźniej widać na tle regionalnym; udział pozostałych województw kształtował się bowiem w badanym okresie w granicach 0,1%(zamojskie) do 6,7%-8,5% (poznańskie). Trzeba też podkreślić, że w regionalnym rozkładzie zatrudnienia w podsektorze własności zagranicznej przeważała tendencja dekoncentracji¹⁹ na rzecz Aglomeracji Warszawskiej, której udział wzrósł w ciągu trzech lat z 21,4 do 24,4%. Taka struktura regionalna, a zwłaszcza rosnąca rola Aglomeracji Warszawskiej jako skupiska własności prywatnej świadczy o dużej nieufności inwestorów zagranicznych do lokowania się w tym pierwszym okresie poza województwem stołecznym, a dokładniej poza stolicą – jak zobaczymy dalej.

W całej gospodarce Aglomeracji zatrudnienie w podsektorze własności zagranicznej w latach 1992-1995 zwiększyło się prawie trzykrotnie z ok. 24 tys. do 66 tys. W stosunku do zatrudnienia w całej Aglomeracji oznaczało to wzrost udziału podsektora własności

¹⁸ Obejmuje ona przedstawicielstwa firm zagranicznych, zagraniczne przedsiębiorstwa drobnej wytwórczości, spółki z udziałem kapitału zagranicznego utworzone przez przedsiębiorstwa zagraniczne w celu wykonywania działalności gospodarczej w zakresie handlu zagranicznego, transportu, usług turystycznych i kulturalnych.

¹⁹ Z porównania udziałów zatrudnienia w podsektorze własności zagranicznej w początkowym i końcowym roku badania wynika, że zmniejszyła się rola ponad połowy województw (26 z 49 województw), wzrosła 18 (37%), a w 5 województwach pozostała bez zmian.

zagranicznej z 3,5 % w 1992 r do 7,3 % w końcu 1995 r. Stało się to głównie za sprawą 2,5-krotnego wzrostu udziału własności prywatnej w sektorze usług (z 2,8 % do 7,1%). Trzeba jednak zauważyć, że własność prywatna miała w 1992 r. i jeszcze pod koniec 1995 r. większy udział w sektorze przemysłu (5,1% i 7,7%) niż w sektorze usług. Sądząc po tempie wzrostu sektora usług (tab. 14) kapitał zagraniczny przekonał się jednak do inwestowania w działalność usługową.

W strukturze własności zagranicznej nastąpiło w Aglomeracji przejście od początkowej równowagi obu sektorów do skupienia się w sektorze usług prawie 2/3 zatrudnienia podsektora zagranicznego. Wewnątrz sektora usług prawie nie było zmian pozycji poszczególnych sekcji (tab. 15). Własność zagraniczna skupiała się głównie w handlu (min. 48,5%; max. 57,0%), obsłudze nieruchomości (min. 19,6%; max 27,0%) i transporcie (min. 8,5%; max. 12,7%). Łącznie własność zagraniczna w tych trzech sekcjach stanowiła co najmniej 85% całej własności zagranicznej w sektorze usług Aglomeracji.

Tabela 15. Zatrudnienie w podsektorze własności zagranicznej w Aglomeracji Warszawskiej według sekcji sektora usług 1992-1995

Własność zagraniczna w Aglomeracji Warszawskiej – zatrudnienie	1992	1993	1994	1995
W sektorze usług wzrost (1992 = 100)	11982 100	21747 181,5	29585* 246,9	42384* 353,7
Handel (G) w % sektora usług wzrost (1992 = 100)	5806 48,5 100	10673 49,1 183,8	16876 57,0 290,7	21326 50,3 367,3
Obsługa nieruchomości i firm (K) w % sektora usług wzrost (1992 = 100)	2942 24,5 100	5879 27,0 199,8	5798 19,6 197,1	11106 26,2 377,5
Transport (I) w % sektora usług wzrost (1992 = 100)	1519 12,7 100	2168 10,0 142,7	2516 8,5 165,6	3620 8,5 238,3
Hotele (H) w % sektora usług wzrost (1992 = 100)	962 8,0 100	1565 7,2 162,7	2422 8,2 251,8	2967 7,0 308,4
Pośrednictwo finansowe (J) w % sektora usług wzrost (1992 = 100)	565 4,7 100	1053 4,8 186,4	1372 4,6 242,8	2236 5,3 395,7
Pozostałe usługi (O) w % sektora usług wzrost (1992 = 100)	117 1,0 100	279 1,3 238,5	424 1,4 362,4	844 2,0 721,4
Ochrona zdrowia (N) w % sektora usług wzrost (1992 = 100)	56 0,5 100	77 0,3 137,5	116 0,4 207,1	130 0,3 232,1
Edukacja (M) w % sektora usług wzrost (1992 = 100)	15 0,1 100	53 0,2 353,3	56 0,2 373,3	143 0,3 953,3
Administracja (L) w % sektora usług wzrost (1992 = 100)	0 0 -	0 0 -	0 0 -	0 0 -

* W sumie zatrudnienia w sektorze usług uwzględniono sekcje P i Q, które pominięto w podziale na sekcje.

Działami, w których własność zagraniczna rosła najszybciej okazały się edukacja i pozostałe usługi (tab. 15) – sekcje, które w strukturze własności zagranicznej sektora usług miały niewielki udział (edukacja od 0,1% do 0,3%; pozostałe usługi od 1,0% do 2,0%) i jako takie nie odegrały większej roli. Szybko, chociaż nie tak spektakularnie jak poprzednie, rosły sekcje duże, takie, w których już w początkowym roku badania własność zagraniczna stanowiła od ok. 25% do ok. 50% własności zagranicznej sektora. Były to handel, pośrednictwo finansowe i obsługa nieruchomości, które w ciągu 3 lat wykazały 3,5 – 4-krotny wzrost zatrudnienia.

Do kwestii podsektora własności zagranicznej powrócę jeszcze w części dotyczącej pozycji Warszawy w Aglomeracji.

Warszawa i inne miasta Aglomeracji Warszawskiej

W skład Aglomeracji wchodziło w latach 90., jak już wspomniano we Wstępie, 28 miast. Pod wieloma względami Warszawa – stolica kraju i rdzeń Aglomeracji – zajmuje pozycję uprzywilejowaną wśród miast Aglomeracji. Z tego względu jej poświęcono więcej uwagi w dalszej części pracy.

Pozycja Warszawy w Aglomeracji Warszawskiej. Pod względem ludnościowym Aglomeracja w latach 90. była zdominowana przez Warszawę; w latach 1992-1997 mieszkało w niej bowiem blisko 70% ludności Aglomeracji. Aglomeracja jako całość wykazała tak niewielkie zmiany w tych latach, że można uznać ten układ za stabilny. Wzrost ludności (3%) wykazały jednak pozostałe miasta Aglomeracji (bez Warszawy, która powoli, ale systematycznie traciła ludność po kilka tysięcy rocznie) i strefa wiejska, która w badanym okresie zyskała ok. 5% stanu ludności z 1992 r. Udział samej Warszawy w ludności całej Aglomeracji zmniejszył się z 68% do 67%, zaś w jej ludności miejskiej z 76,9% do 76,1% (tab. 16).

Tabela 16. Ludność Warszawy na tle Aglomeracji Warszawskiej, 1992-1997

Ludność (w tys.)	1992	1993	1994	1995	1996	1997	Wzrost 1992-1997 (1992=100)
Aglomeracja Warszawska	2409,0	2412,7	2416,4	2416,6	2415,1	2418,4	100,4
Miasta Aglomeracji	2138,7	2141,5	2142,3	2139,9	2135,6	2135,3	99,8
w % ogółu ludności	88,7	88,7	88,7	88,5	88,4	88,3	
Warszawa	1644,5	1642,7	1640,7	1635,1	1628,5	1624,8	98,8
w % ludności miejskiej	76,9	76,7	76,6	76,4	76,3	76,1	
w % ludności Aglomeracji	68,3	68,1	67,9	67,7	67,4	67,2	
Pozostałe miasta Aglomeracji	494,2	498,8	501,6	504,8	507,1	510,4	103,3
w % ludności miejskiej	23,1	23,3	23,4	23,6	23,7	23,9	
Obszary wiejskie	270,3	271,2	274,1	276,7	279,5	283,1	104,7
w % ludności Aglomeracji	11,2	11,2	11,3	11,4	11,6	11,7	

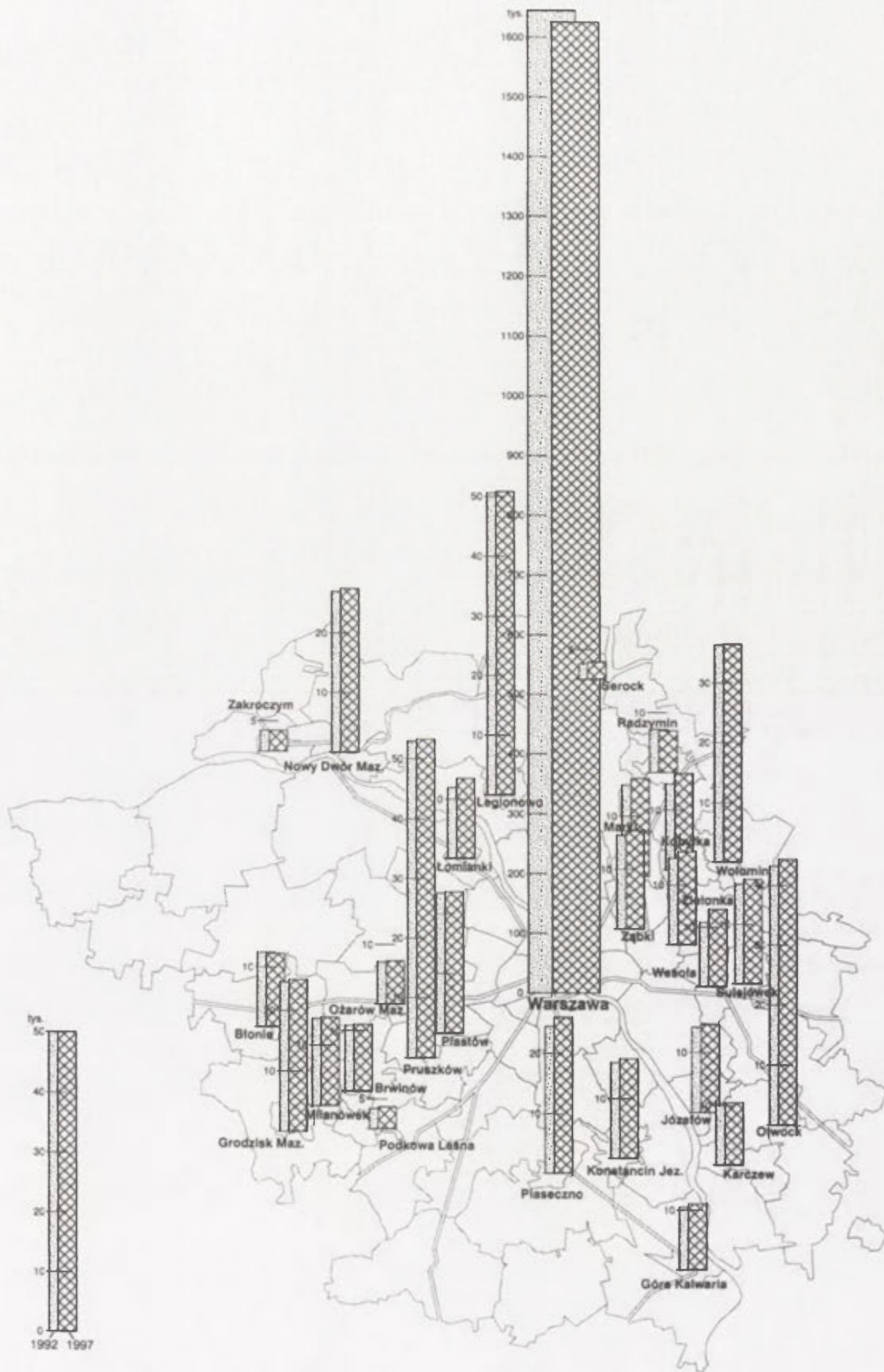
W Aglomeracji Warszawskiej jest 28 miast liczących w 1997 r. od 1,6 mln mieszkańców w Warszawie do 2,9 tys. w Serocku, przy czym tylko dwa miasta (Pruszków i Legionowo) nieznacznie przekroczyły 50 tys. mieszkańców. Rozmieszczenie i wielkość tych miast przedstawia rycina 1. Przeciętna wielkość miasta poza metropolią wynosiła w 1992 r. ponad 18 tys. i do 1997 r. nie przekroczyła tej granicy. W takim układzie wielkościowym można się również spodziewać silnej dominacji Warszawy we wszystkich sektorach gospodarki o lokalizacji miejskiej. Analiza danych o zatrudnieniu potwierdza to (tab. 17).

Tabela 17. Zatrudnienie w Warszawie na tle Aglomeracji Warszawskiej, 1992-1997

Zatrudnienie w tys.	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Aglomeracja Warszawska	706,6	749,4	1010,7	1023,5	1104,6	1149,1
wzrost	100	106	143	145	156	163
Miasta Aglomeracji	639,7	675,0	828,6	857,9	897,2	914,6
wzrost	100	105	129	134	140	143
w % Aglomeracji	90,5	90,1	82,0	83,8	81,2	79,6
Warszawa	544,3	572,6	703,4	727,8	765,6	780,0*
wzrost	100	105	129	134	141	143
w % Aglomeracji	77,0	76,4	69,5	71,1	69,3	67,9
w % miast Aglomeracji	85,1	84,8	84,9	84,8	85,3	85,3
Pozostałe miasta	95,4	102,4	125,2	130,1	131,6	134,5
wzrost	100	107	131	136	138	141
w % Aglomeracji	13,5	13,7	12,4	12,7	11,9	11,7
w % miast	14,9	15,2	15,1	15,2	14,7	14,7

* Pracujący w dniu 30 IX

W latach 1992-1997 przeciętnie ok. 72 % ogólnego zatrudnienia Aglomeracji i 85% jej miejskiego zatrudnienia koncentrowało się w Warszawie. Udział Warszawy w zatrudnieniu miejskim Aglomeracji pozostał stabilny przez cały badany okres, zaś jej udział w zatrudnieniu całej Aglomeracji zmniejszył się z 77% do 68%. Jeśli więc w 1992 r. na 100 zatrudnionych w Aglomeracji aż 80 pracowało w Warszawie, to w 1997 r. tylko 68. Przy corocznym wzroście zatrudnienia w Aglomeracji, Warszawie i innych miastach wskazywało by to na zmniejszenie się względnej atrakcyjności Warszawy jako miejsca pracy. Nie znaczy to jednak, że zwiększyła się atrakcyjność pozostałych miast. Zatrudnienie w nich wprawdzie wzrosło w podobnym tempie jak w Warszawie (nieco ponad 40% w okresie 1992-1997), ale podobna relacja zatrudnionych w Aglomeracji do zatrudnionych w tych miastach obniżyła się z 100:13 w 1992 r. do 100:12 w 1997 r. Miasta te nie mogły więc skorzystać z ograniczenia roli Warszawy jako rynku pracy. Jako hipotetyczne wyjaśnienie relatywnego spadku atrakcyjności wszystkich miast pozostają zatem obszary wiejskie. Rozbieżności danych dotyczących zatrudnienia na wsi są jednak tak duże, że wyjaśnienie ich wymagałoby odrębnego badania. Bez względu jednak na kategorię danych, którą się uwzględni (zatrudnieni, pracujący, pracujący w gminach wiejskich i tzw. gminach miejsko-wiejskich)

Ryc. 1. Ludność w miastach Aglomeracji Warszawskiej, 1992, 1997
 Warsaw Agglomeration: urban population, 1992, 1997

wzrost miejsc pracy na obszarach wiejskich jest widoczny (z większymi lub mniejszymi fluktuacjami), systematyczny zwłaszcza w handlu²⁰.

Jeszcze drastyczniej wysoką pozycję Warszawy w Aglomeracji i w stosunku do pozostałych miast pokazuje rozkład nakładów inwestycyjnych (tab. 18).

Tabela 18. Nakłady inwestycyjne w Warszawie na tle Aglomeracji Warszawskiej, 1992-1997

Nakłady inwestycyjne (w %)	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Aglomeracja Warszawska	100	100	100	100	100	100
w % nakładów krajowych	13,1	14,5	14,3	15,4	16,3	17,7
Warszawa						
w % Aglomeracji	86,4	75,4	83,8	81,2	83,3	81,6
w % miast Aglomeracji	86,5	89,8	90,4	90,2	90,4	90,2
Pozostałe miasta Aglomeracji						
w % Aglomeracji	10,7	8,6	8,8	8,8	8,8	8,9
w % miast Aglomeracji	13,5	10,2	9,6	9,8	9,6	9,8

Warszawa jest podwójnie faworyzowana w tym rozkładzie – po pierwsze będąc w Aglomeracji otrzymującej największą i coraz bardziej rosnącą część nakładów inwestycyjnych kraju, po drugie korzystając przeciętnie z 82% wszystkich nakładów inwestycyjnych Aglomeracji i blisko 90% jej nakładów miejskich. Na pozostałe miasta Aglomeracji przypadało w badanym okresie przeciętnie 9% ogółu nakładów.

O dominującej pozycji Warszawy w Aglomeracji świadczy również jej udział we własności zagranicznej. Informację na ten temat mamy niestety tylko dla zatrudnienia w latach 1992-1995. Przez cały badany okres aż 86% zatrudnionych w podsektorze własności zagranicznej w całej gospodarce Aglomeracji Warszawskiej skupiło się w Warszawie. Dane dla sektora usług są jeszcze wyższe – w granicach 95%-92%. (Więcej informacji na temat własności zagranicznej w dalszej części pracy).

Rozwój gospodarczy Warszawy w świetle zmian liczby podmiotów gospodarczych i zatrudnienia. Informację o liczbie podmiotów (jednostek) gospodarczych w Warszawie w poszczególnych sekcjach gospodarki mamy od 1994 r., tj. od wprowadzenia nowej klasyfikacji (tab. 19)²¹.

²⁰ O innych działach sektora usług na wsi niewiele da się powiedzieć, gdyż w publikacjach wyodrębnia się jeszcze tylko transport, ale dopiero od 1995 r.

²¹ Ze względu na różnice w zakresie danych nie udało się odnieść liczby jednostek gospodarczych w Warszawie do liczby podmiotów w całej Aglomeracji.

Tabela 19. Podmioty gospodarki narodowej* według sekcji gospodarki w Warszawie 1994-1997

Podmioty gospodarki narodowej	1994	1995	1996	1997	Dynamika 1994-1997 (1994=100)
Gospodarka ogółem	147711	166982	206782	204670	138,6
Sektor przemysłu (C+...+F)	33152	36976	43747	42850	129,2
w tym Przemysł (C+D+E)	20082	21917	25203	24005	119,5
Budownictwo (F)	13070	15059	18544	18845	144,2
Sektor usług (G+...+Q)	114251	129677	162692	161464	141,3
w tym:	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
Handel (G)	62954	69552	83702	78289	124,3
	55,1%	53,6%	51,4%	48,5%	
Obsługa nieruchom. i firm (K)	22259	27258	33679	36690	164,8
	19,5%	21,0%	20,7%	22,7%	
Transport (I)	11493	12521	18750	17726	154,2
	10,1%	9,6%	11,5%	11,0%	
Pozostałe usługi (O)	8275	9453	11819	12473	150,7
	7,2%	7,3%	7,3%	7,7%	
Ochrona zdrowia (N)	3572	3975	5669	5744	160,8
	3,1%	3,1%	3,5%	3,6%	
Hotele (H)	2455	2743	3474	3262	132,9
	2,1%	2,1%	2,1%	2,0%	
Pośrednictwo finansowe (J)	1709	2332	3095	4473	261,7
	1,5%	1,8%	1,9%	2,8%	
Edukacja (M)	1449	1762	2396	2716	187,7
	1,3%	1,4%	1,5%	1,7%	
Administracja (L)	59	52	58	34	57,6
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	
Gospodarstwa domowe (P)	27	26	47	54	200,0
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	
Organizacje (Q)	1	3	3	3	300,0
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	

* Zarejestrowane w rejestrze REGON

Liczba podmiotów gospodarczych w większości sekcji gospodarki systematycznie rosła. Jedynie po 1996 r. w kilku sekcjach (przemysł, handel, hotele, transport, administracja) liczba jednostek uległa zmniejszeniu. Sektor usług mający w 1994 r. prawie 3,5-krotnie więcej jednostek niż sektor przemysłu, rozwijał się szybciej i różnica w tempie wzrostu znacznie się powiększyła na korzyść usług (z 2 do ponad 12 punktów). Największą liczbą jednostek dysponowały w 1994 r. (w kolejności malejącej): handel, obsługa nieruchomości i transport, przy czym w handlu było ich ponad 5-krotnie więcej niż w transporcie. W 1997 r. kolejność sekcji według wielkości prawie się nie zmieniła (pierwsze 5 sekcji zachowało swoje pozycje). Uległy natomiast spłaszczeniu różnice między liczbą jednostek w handlu i w innych sekcjach. Jest to wynikiem różnic w tempie wzrostu poszczególnych sekcji. Handel, który na samym początku okresu transformacji szybko się rozwijał, w 1997 r. znalazł się na 8 miejscu (z 9 sekcji²²) w stosunku do 1994 r.

²² Nie uwzględniono sekcji P i Q ze względu na małą liczbę zatrudnionych.

Łączny przyrost zatrudnienia w Warszawie w latach 1992-1997 – ok. 240 tys. osób (43% stanu wyjściowego) rozłożył się na główne sektory jej gospodarki w następujących proporcjach: ponad 84% (ok. 200 tys. osób) przypadło na sektor usług i ok. 16% przyrostu na sektor przemysłu²³. Te proporcje były różne w poszczególnych latach, ale aż do 1997 r. z wielokrotną przewagą na korzyść sektora usług. Dopiero w 1997 r. proporcje te się odwróciły²⁴. Czy jest to początek nowej tendencji czy chwilowe zakłócenie? Pokażą to dopiero dane z następnych lat. Światowe trendy rozwoju sektorów – zwłaszcza w miastach stołecznych – sugerują raczej to drugie.

Udział Warszawy w sektorze usług Aglomeracji Warszawskiej był bardzo wysoki: w 1992 r. ponad 85% zatrudnienia usługowego Aglomeracji skupiało się w Warszawie. We wszystkich sekcjach sektora usług te proporcje były bardzo wysokie – powyżej 76%, a w hotelach i restauracjach, pośrednictwie finansowym i pozostałych usługach przekraczały 90% (tab. 20).

Tabela 20. Udział Warszawy w zatrudnieniu Aglomeracji Warszawskiej według sekcji sektora usług 1992, 1996

Udział Warszawy w zatrudnieniu Aglomeracji Warszawskiej (%)		
	1992	1996
Sektor usług w Warszawie	85,4	74,0
w tym:		
Handel (G)	84,1	89,0
Hotele (H)	97,3	71,7
Transport (I)	86,6	77,3
Pośrednictwo finansowe (J)	91,9	89,6
Obsługa nieruchomości i firm (K)	88,9	78,6
Administracja (L)	85,4	86,2
Edukacja (M)	78,3	79,0
Ochrona zdrowia (N)	75,9	74,1
Pozostałe usługi (O)	92,6	80,5

W ciągu czterech lat nastąpiła jednak wyraźna dekoncentracja zatrudnienia; udział zatrudnionych w Warszawie zmniejszył się, niekiedy bardzo znacznie, w 6 z 9 sekcji na korzyść pozostałej strefy Aglomeracji. Koncentracja np. hoteli i restauracji w Warszawie zmniejszyła się aż o 25 punktów procentowych. Lekki wzrost udziału Warszawy w Aglomeracji miał natomiast miejsce w handlu, administracji i edukacji, maksymalnie o ok. 5 % (w handlu).

²³ Udział sektora usług jest nieco zawyżony z powodu obliczenia jego wielkości jako różnicy ogółu zatrudnionych i zatrudnionych w przemyśle i budownictwie.

²⁴ Przyrosty zatrudnienia (w tys.) w sektorze przemysłu Warszawy wynosiły w latach 1992-1997: 0,4; 29,8; -6,7; 3,7; 9,9, a w sektorze usług: 27,9; 101,0; 31,1; 34,1; 4,5 (patrz tab. 21).

Tabela 21. Dynamika zatrudnienia w Warszawie na tle Aglomeracji według sektorów gospodarki, 1992 – 1997

Zatrudnienie (w tys.)	1992		1993		1994		1995		1996		1997	
	P	U	P	U	P	U	P	U	P	U	P	U
Miasta aglomeracji	217,6	442,1	223,0	452,0	265,8	562,9	259,5	598,4	265,0	632,2	274,6	640,0
wzrost	100	100	102	107	122	133	119	142	122	150	126	152
Warszawa	174,7	369,6	175,1	397,5	204,9	498,5	198,2	529,6	201,9	563,7	211,8	568,2
wzrost	100	100	100	107	117	135	113	143	115	152	121	154
w% miast	80,3	87,6	78,5	87,9	77,1	88,6	76,4	88,5	76,2	89,2	77,1	88,9
Pozostałe miasta	42,9	52,5	47,9	54,5	60,9	64,4	61,3	68,8	63,1	68,5	62,8	71,8
wzrost	100	100	112	104	142	123	143	131	147	130	146	137
w% miast	19,7	11,9	21,5	12,1	22,9	11,4	23,6	11,5	23,8	10,8	22,9	11,2

P – sektor przemysłu, U – sektor usług

Warszawę można porównać z pozostałymi miastami Aglomeracji tylko w układzie sektorowym (sektor przemysłu, sektor usług), ale o różnym stopniu agregacji przestrzennej. Dla lat 1992-1997 mamy bowiem dane dotyczące dwóch grup: Warszawy i pozostałych miast Aglomeracji (tab. 21) oraz każdego z 28 miast Aglomeracji (tab. 30). Z danych pierwszego rodzaju wynika, że udział Warszawy w zatrudnieniu w sektorze przemysłu zlokalizowanym w miastach Aglomeracji malał systematycznie do końca 1996 r. Rósł natomiast (z niewielkimi fluktuacjami) jej udział w zatrudnieniu usługowym. Były to jednak stosunkowo niewielkie zmiany: w usługach – maksymalnie 1,6 punktu; w sektorze przemysłu zmiany były większe – rzędu 4 punktów. W pozostałych miastach Aglomeracji udział zatrudnienia w sektorze przemysłu powoli, ale systematycznie rósł w tym samym okresie, natomiast udział usług wykazywał niewielkie fluktuacje, nie przekraczające 0,7%. Ponadto w grupie tych miast wystąpiło odwrócenie relacji przemysł-usługi na korzyść przemysłu: jest on większy, przeciętnie dwukrotnie, od udziału zatrudnienia w usługach. Wygląda więc na to, że ludność Aglomeracji w dalszym ciągu korzystała z usług w Warszawie, natomiast przemysł znalazł lepsze warunki rozwoju w strefie pozawarszawskiej. Czy jednak było to wynikiem procesu dekoncentracji przemysłu Warszawy, czy pobudzenia lokalnych inicjatyw – na to posiadane dane nie dają odpowiedzi. Drugi układ – 28 miast – będzie omówiony w dalszej części pracy.

Tabela 22. Zatrudnienie w sektorze usług w Warszawie, 1992 – 1997

Warszawa	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Zatrudnienie w sektorze usług (w tys)	369,6	397,5	498,5	529,6	563,7	568,2
w % ogółu zatrudnionych w Warszawie	67,9	69,4	70,9	72,8	73,6	72,8

W sektorze usług w samej Warszawie było zatrudnionych na początku badanego okresu ok. 370 tys. osób (ok. 68% ogółu zatrudnionych w gospodarce miasta), pod koniec ok. 570 tys. (ok. 73 %), (tab. 22). Sektor ten rósł systematycznie w tempie szybszym niż cała gospodarka: łączny wzrost zatrudnienia wyniósł 54 % stanu z 1992 r. Na tle sześciu

największych metropolii polskich²⁵ Warszawa charakteryzuje się największym udziałem usług w gospodarce miasta i drugim po konurbacji GOP-u tempem wzrostu tego udziału.

Zmiany w strukturze własnościowej w warszawskim sektorze usług. Zmiany te można zbadać w dwóch układach – instytucjonalnym (w latach 1994-1997) i zatrudnieniowym (w latach 1992-1995).

W strukturze podmiotów gospodarczych w Warszawie zdecydowaną przewagę miał już w 1994 r. sektor prywatny. Skupiał on w całej gospodarce ok. 97% wszystkich podmiotów gospodarczych Warszawy i jego udział w tej gospodarce systematycznie rósł do ponad 99% w 1997 r. (tab. 23). Jest to bardzo wysoki stopień prywatyzacji, osiągnięty przede wszystkim dzięki dużej liczbie małych zakładów w poszczególnych sekcjach gospodarki.

Tabela 23. Podmioty gospodarki* według form własności i sekcji gospodarki w Warszawie 1994-1997

Podmioty gospodarki	1994		1995		1996		1997	
	Własność (%)		Własność (%)		Własność (%)		Własność (%)	
	publ.	pryw.	publ.	pryw.	publ.	pryw.	publ.	pryw.
Gospodarka ogółem	1,4	98,6	1,3	98,7	0,9	99,1	0,7	99,3
Sektor przemysłu (C+...+F)	1,2	98,8	1,0	99,0	0,8	99,2	0,8	99,2
Przemysł (C+D+E)	1,5	98,5	1,3	98,7	1,1	98,9	1,1	98,9
Budownictwo (F)	0,7	99,3	0,6	99,4	0,5	99,5	0,5	99,5
Sektor usług (G+...+Q)	1,5	98,5	1,3	98,7	0,9	99,1	0,7	99,3
Handel (G)	0,3	99,7	0,3	99,7	0,2	99,8	0,2	99,8
Hotele (H)	1,4	98,6	1,4	98,6	1,0	99,0	1,1	98,9
Transport (I)	1,1	98,9	1,0	99,0	0,7	99,3	0,7	99,3
Pośrednictwo finans. (J)	7,0	93,0	6,0	94,0	4,7	95,3	2,7	97,3
Obsługa nieruchomości (K)	1,6	98,4	1,4	98,6	1,1	98,9	1,0	99,0
Administracja (L)	81,4	18,6	100,0	0,0	96,6	3,4	94,1	5,9
Edukacja (M)	21,8	78,2	17,5	82,5	8,4	91,6	3,2	96,8
Ochrona zdrowia (N)	11,2	88,8	10,0	90,0	3,3	96,7	0,9	99,1
Pozostałe usługi (O)	1,1	98,9	0,9	99,1	0,7	99,3	0,7	99,3
Gospodarstwa domowe (P)	0,0	100,0	0,0	100,0	0,0	100,0	0,0	100,0
Organizacje (Q)	0,0	100,0	0,0	100,0	0,0	100,0	0,0	100,0

* Zarejestrowane w rejestrze REGON

Sektor usług był w 1994 r. nieco słabiej sprywatyzowany niż sektor przemysłu (98,5 % zakładów w usługach w porównaniu z 98,8% w przemyśle). W 1997 r. proporcje te niemal się wyrównały przekraczając w obu przypadkach 99%. Stopień prywatyzacji poszczególnych sekcji sektora usług był zróżnicowany od 18,6% do 100% w 1994 r. i od 5,9% do 100% w 1997 r. Najniższe wartości odnoszą się do sekcji administracji publicznej i obrony narodowej, która z definicji pozostaje w gestii publicznej. Jeśli pominąć administrację, to rozpiętość stopnia prywatyzacji wynosząca w 1994 r. ok. 22 punktów zmniejszyła się w 1997 r. do ok. 4 punktów, głównie za sprawą dwóch sekcji: edukacji i ochrony zdrowia. W pierwszej zwiększyła się liczba szkół prywatnych wszystkich stopni, a

²⁵ Są to w kolejności wielkości udziału sektora usług (1995 r.) : Wrocław (62,8%), Trójmiasto (61,5%), Poznań (61,3%), Kraków (59,7%), Łódź 58,7%) i GOP (45,2%).

przede wszystkim liczba jednostek prowadzących różnego rodzaju kursy doształcające, w drugiej – prywatnych gabinetów lekarskich, pracowni medycznych, itp.

Analiza zatrudnienia daje inny obraz stopnia prywatyzacji, a mianowicie podważa obiegowe opinie o dużym stopniu prywatyzacji sektora usług. Pod koniec 1992 r. ok. 76% zatrudnionych w sektorze usług w Warszawie pracowało jeszcze w firmach publicznych (w sektorze przemysłu ok. 58%), (tab. 24).

Tabela 24. Zatrudnienie w sektorze usług w Warszawie na tle gospodarki Warszawy według sektorów gospodarki i form własności 1992-1995

Warszawa	1992	1993	1994	1995
Zatrudnienie (w tys.)*				
Gospodarka Warszawy	544,3	572,6	703,4	727,7
własność publiczna (%)	70,0	66,1	55,1	53,7
własność prywatna (%)	30,0	33,9	44,9	46,3
Sektor usług.	367,3	394,4	481,4	512,6
własność publiczna (%)	75,7	72,1	62,4	60,0
własność prywatna (%)	24,3	27,9	37,6	40,0
Sektor przemysłu	175,1	176,8	219,5	212,9
własność publiczna (%)	57,8	52,6	38,9	38,6
własność prywatna (%)	42,1	47,3	61,2	61,4

* Są to niepublikowane dane GUS. Różnią się one nieco od danych publikowanych; w sektorze przemysłu są niższe, maksymalnie o kilkanaście tysięcy osób w sektorze usług – od kilku do kilkunastu tysięcy. Różnice te wynikają z korekt wprowadzanych przed publikacją danych.

W końcu 1995 r. udział zatrudnionych w firmach publicznych w usługach spadł o prawie 16 punktów (w przemyśle o ponad 19). To co korzystnie wyróżnia warszawski sektor usług, to szybsze tempo wzrostu zatrudnienia w firmach prywatnych (130%) w porównaniu za stanem z 1992 r. niż w przemyśle (77%). Trzeba jednak pamiętać, że sektor usług startował z niższego poziomu prywatyzacji.

Różnice w stopniu prywatyzacji, jakie wyłaniają się z analizy dwóch różnych wskaźników wynikają częściowo z różnego zakresu danych. Dane dotyczące podmiotów gospodarczych obejmują jednostki małe i duże, które dokonały obowiązku rejestracji w systemie REGON. Informacje dotyczące zatrudnienia odnoszą się natomiast głównie do jednostek zatrudniających 5 i więcej osób.

Zmiany wewnątrz sektora usług w Warszawie. Pod względem liczby jednostek w sektorze usług pierwsze miejsce zajmował w latach 1994-1997 handel, który skupiał przeciętnie ponad 50% wszystkich jednostek w usługach zarejestrowanych w Warszawie. W czterech z jedenastu sekcji sektora usług (handlu, obsłudze nieruchomości, transporcie i tzw. pozostałych usługach) koncentrowało się 90% (co najmniej) wszystkich jednostek usługowych Warszawy, przy czym w dwóch pierwszych sekcjach aż ponad 70% (por. tab. 19). Poszczególne sekcje usługowe wykazały w kolejnych latach dużą stabilność pozycji według wielkości, jedynie w ostatnim roku badania pośrednictwo finansowe – sekcja najszybciej rozwijająca się w latach 1994-1997 – przesunęło się o jedną pozycję do góry (z 7 na 6).

Wewnątrz sektora usług zaznaczyły się dwie tendencje związane z odrębnymi grupami usług. W obsłudze nieruchomości i firm, pozostałych usługach, ochronie zdrowia, pośrednictwie finansowym i edukacji liczba jednostek systematycznie rosła przez wszystkie badane lata. W handlu, transporcie, hotelach i restauracjach oraz administracji zaznaczył się w ostatnim roku spadek liczby jednostek – co odbiło się również na ich udziale w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych, najsilniej w handlu. To jednoroczne załamanie może być fluktuacją koniunkturalną, może też być wskazówką różnego startu do nowej sytuacji gospodarczej, szybszego w usługach grupy drugiej. W związku z czym można przyjąć jako hipotezę, że ta część sekcji usługowych (np. handel) weszła w Warszawie w fazę względnego nasycenia, w której liczba jednostek może się już nie powiększać.

Sekcjami o najsilniejszym wzroście były w całym okresie 1994-1997 wspomniane już pośrednictwo finansowe, w którym liczba jednostek zwiększyła się ponad 2,6 razy, edukacja – z prawie dwukrotnym wzrostem, obsługa nieruchomości i ochrona zdrowia – ze wskaźnikami wzrostu ok. 165 i ok. 161 oraz transport 154. Słabszy wzrost – poniżej średniej – wykazały hotele i restauracje (ok. 133) i handel (124). Wyraźny spadek liczby instytucji – prawie do połowy stanu wyjściowego – miał miejsce w administracji (wskaźnik ok. 58), (por. tab. 19). Podobny (ale nie identyczny) skład sekcji szybko i wolniej rosnących wynika z analizy rocznych zmian liczby podmiotów gospodarczych (tab. 25). Sekcje, takie jak pośrednictwo finansowe, edukacja, ochrona zdrowia i/lub obsługa nieruchomości i firm na ogół rosły szybciej w każdym z badanych lat, zaś handel i administracja były typowymi sekcjami, w których liczba jednostek rosła wolniej niż przeciętna, a niekiedy nawet drastycznie się zmniejszała – jak np. w administracji.

Tabela 25. Dynamika roczna podmiotów gospodarki narodowej w sektorze usług w Warszawie 1994-1997 (rok poprzedni = 100)

1995	Powyżej średniej	Średnia 113,5	Poniżej średniej	
	Pośrednictwo finans.	136,5		Hotele
	Obsługa nieruchom.	122,5		Ochrona zdrowia
	Edukacja	121,8		Handel
	Pozostałe usługi	114,2		Transport
				Administracja
1996	Średnia 125,4			
	Transport	149,7		Pozostałe usługi
	Ochrona zdrowia	142,6		Obsługa nieruch.
	Edukacja	136,0		Handel
	Pośrednictwo finans.	132,7		Administracja
	Hotele	126,6		
1997	Średnia 99,2			
	Pośrednictwo finans.	144,5		Transport
	Edukacja	113,3		Hotele
	Obsługa nieruchom.	108,9		Handel
	Pozostałe usługi	105,5		Administracja
	Ochrona zdrowia	101,3		

Informację o tym co działo się z zatrudnieniem w sektorze usług w samej Warszawie udało się wprawdzie zestawić dla dłuższego okresu (lata 1992-1997), ale dane dla dwóch ostatnich lat są trochę zawyżone, gdyż dostępne były dane dla ludności pracującej a nie dla zatrudnionych (tab. 26).

Tabela 26. Zatrudnienie w sektorze usług według sekcji gospodarki, 1992-1997

	1992	1993	1994	1995	1996*	1997*
Sektor usług ogółem (tys)	367,3	394,4	481,4	512,6	546,8	551,3
%	100	100	100	100	100	100
Handel (G)	57,1	63,5	101,7	111,1	117,4	129,1
%	15,5	16,1	21,1	21,7	21,5	23,4
Hotele (H)	10,8	11,5	15,5	15,8	16,0	17,1
%	2,9	2,9	3,2	3,1	2,9	3,1
Transport (I)	49,9	49,5	55,8	58,0	59,8	62,8
%	13,6	12,6	11,6	11,3	10,9	11,4
Pośrednictwo finansowe (J)	24,0	28,6	33,6	39,2	42,4	46,8
%	6,5	7,3	7,0	7,6	7,8	8,5
Obsługa nieruchom. i firm (K)	71,6	72,0	83,3	91,2	100,2	111,3
%	19,5	18,3	17,3	17,8	18,3	20,2
Administracja (L)	27,6	33,8	36,3	41,1	50,0	38,0
%	7,5	8,6	7,5	8,0	9,1	6,9
Edukacja (M)	44,3	49,5	53,0	52,8	58,1	55,1
%	12,1	12,6	11,0	10,3	10,6	10,0
Ochrona zdrowia (N)	49,5	52,0	59,6	61,0	55,6	59,3
%	13,5	13,2	12,4	11,9	10,2	10,8
Pozostałe usługi (O)	32,6	33,8	42,4	42,3	47,2	31,7**
%	8,9	8,6	8,8	8,2	8,6	5,7

*Pracujący, w 1997 r. w dniu 30IX, ** Razem z sekcjami P i Q

Większość z wymienionych w tabeli 26 sekcji sektora usług²⁶ wykazała absolutny i systematyczny wzrost zatrudnienia. W 1992 r. trzy największe sekcje: obsługa nieruchomości, handel i transport zatrudniały łącznie 48,6% ogółu zatrudnionych w sektorze usług. W 1997 r. udział tych sekcji osiągnął 55% i na pierwsze miejsce wysunął się handel z ponad 23% ogółu zatrudnionych, tj. prawie co czwarty pracownik sektora usług pracował w handlu. Handel był zresztą najszybciej rozwijającą się sekcją usług (tab. 27) i w ciągu 5 lat podwoił zatrudnienie. Wzrost powyżej przeciętnej sektora usług wykazały jeszcze pośrednictwo finansowe, hotele i obsługa nieruchomości (w poprzednim roku na drugim miejscu plasowała się administracja!).

Tabela 27 Wskaźniki wzrostu zatrudnienia w sekcjach sektora usług w Warszawie, 1992-1997

Wzrost zatrudnienia w sekcjach sektora usług 1992 – (1996)1997 (1992=100)				
Powyżej przeciętnej sektora		Sektor usług przeciętna	Poniżej przeciętnej sektora	
Handel (G)	(206) 226		(149) 150	Administracja
Pośrednictwo finansowe (J)	(177) 195	Transport		(120) 126
Hotele (H)	(148) 158	Edukacja		(131) 124
Obsługa nieruchomości (K)	(140) 155	Ochrona zdrowia		(112) 120
			Pozostała działalność usługowa (O)	(145) 97

() Liczby w nawiasie odnoszą się do okresu 1992-1996

Pełniejszy obraz zmian w sektorze usług Warszawy dają przemiany własnościowe w obrębie jego składowych. Stosunki własnościowe mierzone liczbą lub udziałem prywatnych zakładów pracy wydają się w latach 1994-1997 już ustabilizowane, zarówno w sektorze usług, jak i w całej gospodarce. Podstawowe przemiany własnościowe dokonały się bowiem wcześniej. Już w 1994 r. sektor prywatny miał ogromną przewagę w większości sekcji usługowych skupiając od ok. 80% do 100% liczby podmiotów zarejestrowanych w tych sekcjach (tab. 23). W 1997 r. sektor publiczny w 6 z 9 sekcji nie przekraczał 1,1%. Oprócz administracji publicznej, która z definicji była niemal cała publiczna (ok. 95% zakładów), wyższy udział sektora publicznego niż 1,1% wykazały edukacja (ponad 3%) i pośrednictwo finansowe (ok. 3%).

Stwierdzono już poprzednio, że obraz prywatyzacji sektora usług zależy od zastosowanego miernika. Prywatyzacja jest znacznie słabsza, jeśli się ją stosując jako miernik zatrudnienie.

Do podobnego wniosku prowadzi analiza zmian zatrudnienia w poszczególnych sekcjach usługowych (tab. 28).

²⁶ Pominięto dwie sekcje: P – Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników i Q – Organizacje i zespoły międzynarodowe, w których pracowało po kilka osób i których w tym czasie GUS nie uwzględnił w publikacjach.

Tabela 28 Zatrudnienie w sekcjach sektora usług w Warszawie według form własności, 1992-1995

Udział własności publicznej i prywatnej w sekcjach sektora usług w Warszawie (w %)	1992		1993		1994		1995	
	własność		własność		własność		własność	
	publiczna	prywatna	publiczna	prywatna	publiczna	prywatna	publiczna	prywatna
Sektor usług ogółem	75,7	24,3	72,1	27,9	62,4	37,6	60,0	40,0
Handel (G)	34,7	65,3	27,8	72,1	16,8	83,2	15,7	84,3
Hotele (H)	56,5	43,5	49,4	50,6	40,5	59,5	39,1	60,9
Transport (I)	89,0	11,0	86,8	13,2	81,7	18,3	79,5	20,5
Pośrednictwo finansowe (J)	81,1	18,9	74,3	25,7	71,6	28,4	65,5	34,5
Obsługa nieruchomości (K)	67,7	32,3	60,0	40,0	49,4	50,6	46,6	53,4
Administracja (L)	100,0	0,0	99,9	0,1	100,0	0,0	100,0	0,0
Edukacja (M)	97,2	2,8	96,3	3,7	93,9	6,1	93,3	6,7
Ochrona zdrowia (N)	96,8	3,2	97,1	2,9	96,7	3,3	95,8	4,2
Pozostałe usługi (O)	66,0	34,0	63,3	36,7	53,1	46,7	49,0	51,0

W 1992 r. handel był jedyną sekcją, w której sektor prywatny zatrudniał ponad połowę pracowników (65%). W pozostałych sekcjach stopień prywatyzacji mieścił się w granicach od 0% (administracja publiczna) do 43,5% (hotele i restauracje). Wzrost sektora prywatnego wystąpił we wszystkich sekcjach usług (z wyjątkiem administracji). W końcu 1995 r. ponad 50% zatrudnionych w firmach prywatnych zarejestrowano nie tylko w handlu, w którym ten udział przekroczył już 84%, ale także w hotelach (ok. 61%), obsłudze nieruchomości (53%) i w tzw. pozostałych usługach (51%). Największy „skok prywatyzacyjny” (o 21 punktów procentowych) miał zresztą miejsce nie w handlu, ale w obsłudze nieruchomości i firm.

Bez wątpienia rozwój własności prywatnej w Warszawie (podobnie jak w całej Aglomeracji) był siłą napędową rozwoju całego sektora usług i większości jego składowych. W latach 1992-1995 własność prywatna w 7 z 9 sekcji podwoiła (co najmniej) zatrudnienie (tab. 29) – najbardziej w pośrednictwie finansowym (wskaźnik 299) i edukacji (284), ale w tej ostatniej prawie nie było sektora prywatnego na początku lat 90. Odporna na prywatyzację okazała się – z natury rzeczy – tylko administracja publiczna i obrona narodowa. Słabe, jak na usługi, tempo prywatyzacji wystąpiło w ochronie zdrowia (wskaźnik 159), chociaż i tam wzrost sektora prywatnego był szybszy niż publicznego.

Tabela 29. Wskaźniki wzrostu zatrudnienia i liczby zakładów w sektorze usług w Warszawie według sekcji i form własności 1992-1995

	Wzrost zatrudnienia 1992-1995 (1992=100)			Wzrost liczby zakładów 1994-1997 (1994=100)		
	1993	1994	1995	1995	1996	1997
Warszawa						
Sektor usług (G...O)	107	131	140	113,5	142,4	141,3
własność publiczna	102	108	111	102,0	83,5	65,6
własność prywatna	124	203	230	113,7	143,3	142,5
Handel (G)	111	178	195	110,5	133,0	124,4
własność publiczna	89	86	88	102,1	100,0	97,3
własność prywatna	123	227	251	110,5	133,1	124,4
Hotele (H)	106	144	146	111,7	141,5	132,9
własność publiczna	93	103	101	111,4	102,9	102,9
własność prywatna	124	196	205	111,7	142,1	133,3
Transport (I)	99	112	116	108,9	163,1	154,2
własność publiczna	97	103	104	101,6	108,0	104,0
własność prywatna	119	187	217	109,0	163,7	154,8
Pośrednictwo finansowe (J)	119	140	163	136,5	181,1	216,7
własność publiczna	109	124	132	117,5	121,7	100,8
własność prywatna	162	211	299	137,9	185,6	273,9
Obsługa nieruchomości (K)	100	116	127	122,5	151,3	164,8
własność publiczna	89	85	88	104,5	104,0	108,5
własność prywatna	124	182	210	122,7	152,1	165,7
Administracja (L)	123	132	149	88,1	98,3	57,6
własność publiczna	123	131	149	108,3	116,7	66,7
własność prywatna	450	-	-	-	18,2	18,2
Edukacja (M)	112	120	119	121,8	165,6	187,7
własność publiczna	111	116	114	98,1	64,1	27,3
własność prywatna	146	260	284	128,4	193,8	232,3
Ochrona zdrowia (N)	105	120	123	111,3	158,7	160,8
własność publiczna	105	120	122	99,0	47,1	12,2
własność prywatna	94	122	159	112,8	172,8	179,6
Pozostałe usługi (O)	104	130	130	114,2	142,8	150,7
własność publiczna	99	105	96	92,6	88,4	86,3
własność prywatna	112	180	195	114,5	143,5	151,5

Pogrubioną czcionką zaznaczone podwojenie (co najmniej) zatrudnienia w sektorze prywatnym

Rozwój sektora usług w Warszawie i miastach strefy pozawarszawskiej. Na początku lat 90. miasta Aglomeracji Warszawskiej przedstawiały zróżnicowany obraz pod względem wielkości zatrudnienia w obu sektorach gospodarki miejskiej (ryc. 2 i ryc. 3). Najmniejsze zatrudnienie w sektorze przemysłu wystąpiło w 1992 r. w grupie najmniejszych miast (ok. 3,4 tys. ludności): w Zakroczymiu i Podkowie Leśnej. Z 235 osób zatrudnionych w Zakroczymiu ani jedna nie prowadziła na miejscu działalności przemysłowej lub budowlanej. W Podkowie tylko 16 osób z 358 pracowało w miejscowym sektorze przemysłu. W ciągu 5 lat sytuacja obu miast zróżnicowała się. Zakroczym przy lekkim spadku ogólnego zatrudnienia zwiększył do 34 osób zatrudnienie w sektorze przemysłu. W Podkowie natomiast, przy dwukrotnym wzroście ogólnego zatrudnienia czterokrotnie wzrosło zatrudnienie w miejscowym sektorze przemysłu. Miastami o największym zatrudnieniu w sektorze przemysłu – w granicach 5,9 – 6,2 tys. osób – były w 1992 r. 24-tysięczne Piaseczno i dwukrotnie większy Pruszków. Po 5 latach Piaseczno z 8,7 tys. osób pracujących w miejscowym sektorze przemysłu znacznie

wyprzedziło Pruszków (6,7 tys. osób) – mimo utrzymania tej samej liczby ludności w obu miastach.

Najliczniejszy sektor usług w strefie pozawarszawskiej miał w 1992 r. 43-tysięczny Otwock (ok. 9 tys. osób w usługach na ponad 10 tys. zatrudnionych w mieście) i utrzymał tę pozycję w 1997 r. zwiększając zatrudnienie w sektorze usług o 6 %, a ogólne o 54 %. Drugim miastem o największym zatrudnieniu w usługach był 50-tysięczny Pruszków (ok. 7,4 tys. osób) i również utrzymał to miejsce zwiększając do końca 1997 r. zatrudnienie w sektorze usług do 9,4 tys. osób. Najmniejsze zatrudnienie w usługach w latach 1992 i 1997, 235 i 278 osób, wystąpiło w Zakroczymiu. Te relacje wielkościowe wskazują na większe szanse rozwoju sektora usług w większym mieście. W przypadku miast strefy pozawarszawskiej rozwój ten wiąże się przede wszystkim z wielkością lokalnego popytu, tj. samego miasta i otaczających je terenów wiejskich.

Z punktu widzenia struktury zatrudnienia „miejski” obraz Aglomeracji jest inny (tab. 30). Zakroczym – jedno z najmniejszych miast – miał w świetle danych z 1992 i 1997 r. największy udział zatrudnionych w sektorze usług (kolejno 100% i 89%)²⁷ i odpowiednio najmniejszy udział zatrudnionych w sektorze przemysłu (0% w 1992 r. i ok. 11% w 1997 r.). Drugim „potentatem usługowym” był 43-44 tysięczny Otwock z 88 % i 82% zatrudnienia w usługach.

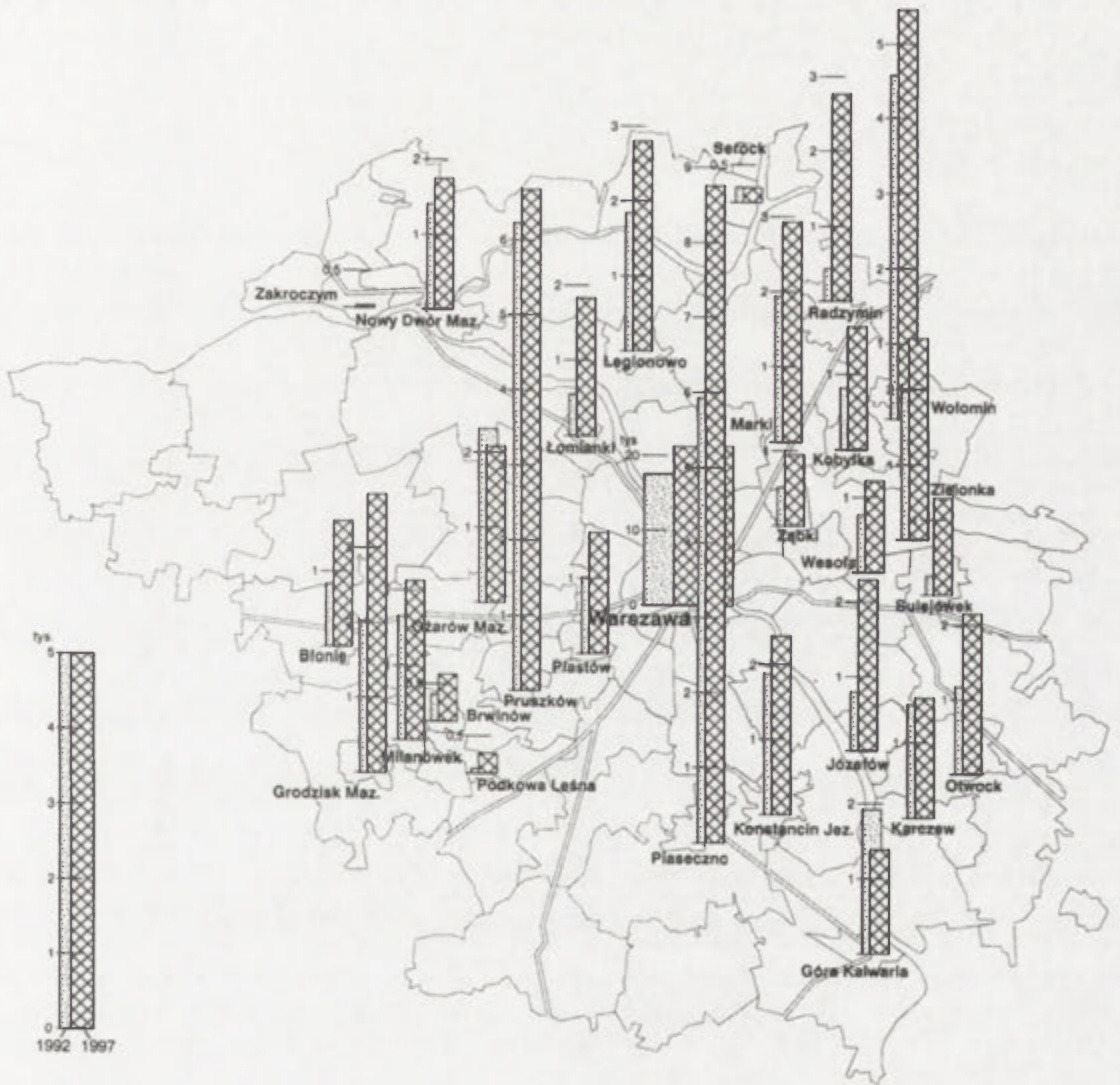
Do największych miast „przemysłowych” (tj. z ponad 50% ogółu zatrudnionych w sektorze przemysłu) pozawarszawskiej części Aglomeracji należały natomiast w 1992 r. 15-tysięczne Marki z 74% zatrudnionych w sektorze przemysłu, a w 1997 r. ok. 7-tysięczny Radzymin z ok. 78%.

Warszawa z ok. 68% zatrudnionych w 1992 r. w sektorze usług i 32% w sektorze przemysłu plasowała się odpowiednio na 9 miejscu w usługach i 20 miejscu w przemyśle. Po 5 latach, pod koniec 1997 r., proporcje te wynosiły 73% w usługach (3 miejsce wśród miast Aglomeracji) i 27% w przemyśle (26 miejsce). W latach 90. Warszawa ewoluowała zatem w sposób typowy dla wielkich miast tracąc zatrudnienie w przemyśle na rzecz działalności usługowych. Tyle tylko, że nastąpiło to później niż w miastach rozwiniętych krajów Europy Zachodniej lub Ameryki Północnej.

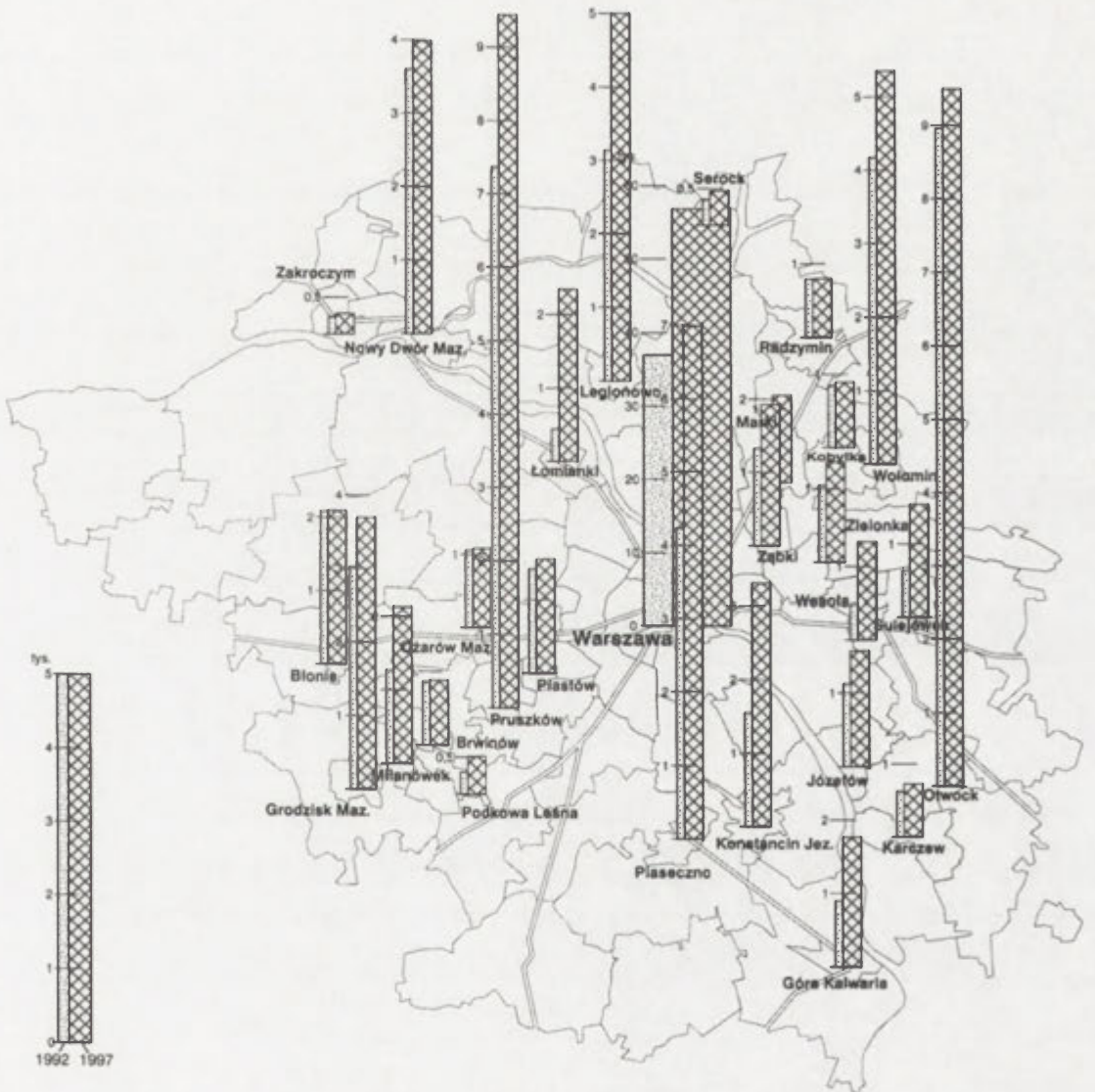
Dokładniejszy obraz struktury gospodarki miast i jej zmian – według sekcji EKD – można zarysować tylko dla pierwszej połowy lat 90. (1992-1995)²⁸. Analiza danych pozwoliła ustalić następujące fakty.

²⁷ Proporcje zatrudnienia w sektorach przemysłu i usług dopełniają się do 100%. Wynika to z oszacowania (w tej pracy) wielkości sektora usług jako różnicy ogółu zatrudnionych i zatrudnionych w przemyśle. Sektor usług obliczony w ten sposób jest zawyżony, gdyż zawiera część – w 1992 r. na ogół poniżej 1% – zatrudnionych w rolnictwie – z tendencją spadkową. Zdarzały się jednak sporadycznie wielkości większe, nawet 15% (Zakroczym w 1992 r.).

²⁸ Nie dysponuję późniejszymi danymi.

Ryc. 2. Zatrudnienie w sektorze przemysłu w miastach Aglomeracji Warszawskiej, 1992, 1997
 Warsaw Agglomeration: employment in the manufacturing sector, 1992, 1997

Ryc. 3. Zatrudnienie w sektorze usług w miastach Aglomeracji Warszawskiej, 1992, 1997
 Warsaw Agglomeration: employment in the services sector, 1992, 1997

Tabela 30. Zatrudnienie w sektorach przemysłu i usług w miastach Aglomeracji Warszawskiej w 1992 i 1997 r. (%)

Miasto	Sektor przemysłu 1992	Miasto	Sektor przemysłu 1997	Miasto	Sektor usług 1992	Miasto	Sektor usług 1997
Marki	73,7	Radzymin	77,6	Zakroczym	100,0	Zakroczym	89,1
Karczew	70,9	Marki	71,1	Otwock	88,4	Otwock	81,6
Ożarów M.	68,7	Karczew	68,7	Podkowa Leś.	83,0	Warszawa	72,8
Góra Kalwaria	68,2	Zielonka	66,2	Ząbki	72,2	Serock	70,9
Zielonka	65,4	Ożarów M.	65,8	Nowy Dwór M.	71,9	Nowy Dwór M.	69,5
Wesoła	61,0	Kobyłka	64,7	Błonie	71,4	Ząbki	67,1
Piaseczno	58,3	Józefów	59,2	Sulejówek	71,3	Podkowa Leś.	66,0
Milanówek	56,7	Piaseczno	55,6	Brwinów	70,5	Legionowo	64,1
Łomianki	55,4	Piastów	50,8	Warszawa	67,9	Pruszków	58,6
Konstancin-Jez.	54,9	Wołomin	50,5	Radzymin	64,7	Konstancin-Jez.	58,2
Wołomin	52,3	Grodzisk M.	50,1	Serock	63,9	Brwinów	57,9
Kobyłka	49,2	Milanówek	49,8	Legionowo	63,0	Łomianki	56,1
Pruszków	45,8	Wesoła	47,7	Grodzisk M.	60,0	Góra Kalwaria	56,0
Piastów	41,6	Sulejówek	45,5	Józefów	58,7	Błonie	55,6
Józefów	41,3	Błonie	44,4	Piastów	58,4	Sulejówek	54,5
Grodzisk M.	40,0	Góra Kalwaria	44	Pruszków	54,2	Wesoła	52,3
Legionowo	37,0	Łomianki	43,9	Kobyłka	50,8	Milanówek	50,2
Serock	36,1	Brwinów	42,1	Wołomin	47,7	Grodzisk M.	49,9
Radzymin	35,3	Konstancin-Jez.	41,8	Konstancin-Jez.	45,1	Wołomin	49,5
Warszawa	32,1	Pruszków	41,4	Łomianki	44,6	Piastów	49,2
Brwinów	29,5	Legionowo	35,9	Milanówek	43,3	Piaseczno	44,4
Sulejówek	28,7	Podkowa Leśna	34	Piaseczno	41,7	Józefów	40,8
Błonie	28,6	Ząbki	32,9	Wesoła	39,0	Kobyłka	35,3
Nowy Dwór M.	28,1	Nowy Dwór M.	30,5	Zielonka	34,6	Ożarów Maz.	34,2
Ząbki	27,8	Serock	29,1	Góra Kalwaria	31,8	Zielonka	33,8
Podkowa Leśna	17,0	Warszawa	27,2	Ożarów Maz.	31,3	Karczew	31,3
Otwock	11,6	Otwock	18,4	Karczew	29,1	Marki	28,9
Zakroczym	0,0	Zakroczym	10,9	Marki	26,3	Radzymin	22,4

Uwaga: linia pozioma odgranicza miasta mające powyżej (lub poniżej) 50% zatrudnionych w sektorze przemysłu lub usług.

Do połowy lat 90. funkcją wiodącą w zatrudnieniu większości miast była funkcja produkcyjna. Działalność produkcyjna (D wg oznaczeń EKD, obejmująca przemysł) miała największy udział w 21 miastach (z 28 wszystkich miast Aglomeracji) w 1992 r. i – co więcej – powiększyła go do końca 1995 r. do 25 miast. Udział zatrudnionych w produkcji w poszczególnych miastach był zróżnicowany w obu latach w podobnych granicach (od 20-22% do 65-68%). Wzrosła natomiast, jak wspomniałam, liczba miast z wiodącym udziałem zatrudnienia produkcyjnego. Widać więc, że działalność usługowa była w gospodarce poszczególnych miast działalnością drugoplanową. Wbrew oczekiwaniom – mającym źródło z jednej strony w światowych tendencjach rozwoju usług, z drugiej w mniejszych, w wielu przypadkach, wymaganiach kapitałowych – działalność usługowa nie okazała się ekspansywna – przynajmniej w tym pierwszym okresie transformacji polskiej gospodarki.

Sekcje usługowe (od G do Q według EKD) zajmowały na początku lat 90. (1992 r.) pierwsze miejsce w strukturze zatrudnienia tylko w 7 z 28 miast. Najczęściej tą funkcją była edukacja. Znacznie natomiast częściej któraś z działalności usługowych występowała jako

drugi co do wielkości pracodawca. Najczęściej była nim ochrona zdrowia (w 5 z 18 miast), (tab. 31).

Tabela 31. Najwięksi pracodawcy w zakresie usług w miastach strefy pozawarszawskiej (w % zatrudnionych) 1992, 1995

1992		I miejsce w gospodarce miasta (w %)	
Edukacja		Brwinów (31), Sulejówek (27), Podkowa Leśna (24), Zakroczym (21)	
Ochrona zdrowia		Otwock (38), Żąbki (26)	
Transport		Błonie (41)	
		II miejsce w gospodarce miasta (w %)	
Ochrona zdrowia		Milanówek (19), Pruszków (18), Nowy Dwór Maz. (17), Józefów (14,5), Wołomin (13)	
Transport		Podkowa Leśna (21), Grodzisk (14), Piaseczno (12)	
Edukacja		Radzymin (17), Konstancin-Jeziorna (16), Piastów (15)	
Handel		Zakroczym (21), Żąbki (19), Łomianki (15)	
Obsługa nieruchom.		Kobyłka (26), Otwock (18)	
1995		I miejsce w gospodarce miasta (w %)	
Ochrona zdrowia		Otwock (38)	
Obsługa nieruchom.		Wesoła (33)	
Handel		Zakroczym (30)	
		II miejsce w gospodarce miasta (w %)	
Edukacja		Brwinów (24), Zakroczym (17), Sulejówek (15), Legionowo (11), Piastów (11), Serock (11), Radzymin (10), Marki (6,5)	
Ochrona zdrowia		Konstancin-Jeziorna (25,5), Góra Kalwaria (17), Pruszków (17), Nowy Dwór Maz. (15), Podkowa Leśna (13,5), Milanówek (12), Wołomin (12), Józefów (10)	
Handel		Żąbki (28), Łomianki (18), Zielonka (11), Karczew (10), Piaseczno (9)	
Transport		Błonie (20), Grodzisk (10), Ożarów (6),	
Obsługa nieruchom.		Kobyłka (13), Otwock (13)	

W latach 1992-1995 zmieniły się sekcje usługowe zajmujące pierwsze miejsce w gospodarce miasta i zmniejszyła się liczba miast (z 7 do 3), w których te sekcje były pierwszym pracodawcą. Zwiększyła się natomiast z 16 do 26 liczba miast, w których sekcje usługowe były drugim pracodawcą. Sekcjami tymi były: ochrona zdrowia (5-8 miast), transport (3 miasta), edukacja (3-8 miast), handel (3-5 miast) i obsługa nieruchomości (2 miasta). Zestaw tych sekcji uległ bardzo niewielkim zmianom.

Zmiany w strukturze własnościowej w pierwszej połowie lat 90. poszły w kierunku zwiększenia liczby sekcji usługowych i miast z przewagą sektora prywatnego nad publicznym w tych sekcjach (tab. 32). Nastąpiło to zwłaszcza w klasach udziału sektora prywatnego 50-59% i 60-79%. Jeśli np. w 1992 r. w klasie udziału 50-59% własności prywatnej znalazły się tylko dwie sekcje: obsługa nieruchomości i transport, to w 1995 r. dołączyły do nich sekcje: pozostałe usługi (w 5 miastach) i pośrednictwo finansowe (w 2 miastach) i edukacja (w 1 mieście).

Tabela 32. Zatrudnienie w sektorze prywatnym (powyżej 50%) w miastach Aglomeracji Warszawskiej według sekcji sektora usług, 1992, 1995

Zatrudnienie w sektorze prywatnym 1992	
80 – 100%	
Handel (20 miast)	Brwinów (97), Góra Kalwaria (88), Grodzisk (88), Józefów (90), Karczew (95), Kobyłka (92), Konstancin-Jeziorna (99), Legionowo (87), Łomianki (96), Marki (96), Milanówek (99), Ożarów (92), Piaseczno (97), Serock (85), Sulejówek, (89), Podkowa Leśna (94), Radzymin (91), Zakroczym (100), Ząbki (100), Zielonka (96)
Pośrednictwo finansowe (13 miast)	Błonie (83), Góra Kalwaria (100), Karczew (100), Konstancin-Jeziorna (100), Łomianki (100), Marki (100), Ożarów (92), Piaseczno (97), Serock (85), Sulejówek (89), Podkowa Leśna (94), Radzymin (91), Zakroczym (100), Ząbki (100), Zielonka (96)
Hotele i restauracje (10 miast)	Błonie (100), Grodzisk Maz. (100), Józefów (100), Konstancin-Jeziorna (100), Legionowo (100), Milanówek (100), Piastów (100), Pruszków (100), Wesola (100), Wołomin (100)
Obsługa nieruchomości (6 miast)	Góra Kalwaria (82), Karczew (100), Marki (100), Piastów (92), Ząbki (92), Zielonka (100)
Pozostałe usługi (2 miasta)	Radzymin (100), Serock (100)
Transport (1 miasto)	Błonie (91)
60 – 79%	
Handel (6 miast)	Nowy Dwór Maz. (79), Otwock (75), Pruszków (76), Wesola (75), Warszawa (65), Wołomin (74)
Obsługa nieruchomości (2 miasta)	Błonie (62), Milanówek (67)
Transport (1 miasto)	Józefów (65)
50 -59%	
Obsługa nieruchomości (2 miasta)	Legionowo (55), Nowy Dwór Maz. (52), Piaseczno (53)
Transport (3 miasta)	Podkowa Leśna (54), Sulejówek (52), Ząbki (59)
Zatrudnienie w sektorze prywatnym 1995	
80 – 100%	
Handel (25 miast)	Błonie (100), Brwinów (99), Góra Kalwaria (96), Grodzisk Maz. (94), Józefów (97), Kobyłka (95), Konstancin-Jeziorna (100), Łomianki (99), Marki (98), Milanówek (98), Nowy Dwór Maz. (80), Otwock (82), Ożarów Maz. (96), Piaseczno (98), Piastów (95), Podkowa Leśna (99), Pruszków (82), Radzymin (93), Sulejówek (98), Warszawa (84), Wesola (91), Wołomin (85), Zakroczym (96), Ząbki (92), Zielonka (92)
Pośrednictwo finansowe (16 miast)	Brwinów (100), Góra Kalwaria (100), Józefów (100), Karczew (100), Kobyłka (100), Konstancin-Jeziorna (100), Łomianki (100), Marki (100), Milanówek (100), Piastów (100), Podkowa Leśna (100), Radzymin (96), Serock (100), Wesola (100), Zakroczym (100), Ząbki (100)
Hotele i restauracje (10 miast)	Kobyłka (100), Konstancin-Jeziorna (100), Legionowo (100), Łomianki (100), Marki (100), Milanówek (100), Ożarów (100), Piaseczno (100), Podkowa Leśna (100), Ząbki (100)
Obsługa nieruchomości (1 miasto)	Radzymin (100)
Transport (1 miasto)	Błonie (84)
60 – 79%	
Hotele i restauracje (4 miasta)	Góra Kalwaria (64), Otwock (68), Warszawa (61), Wesola (70)
Obsługa nieruchomości (4 miasta)	Brwinów (71), Góra Kalwaria (68), Legionowo (64), Wesola (650)
Pozostałe usługi (4 miasta)	Grodzisk Maz. (72), Kobyłka (78), Legionowo (62), Marki (61)
Transport (3 miasta)	Góra Kalwaria (61), Podkowa Leśna (74), Wesola (67)
Pośrednictwo finansowe (1 miasto)	Zielonka (65)
50 – 59 %	
Pozostałe usługi (5 miast)	Błonie (59), Łomianki (52), Milanówek (55), Warszawa (53), Zielonka (56)
Obsługa nieruchomości (4 miasta)	Konstancin-Jeziorna (57), Pruszków (54), Warszawa (53), Zakroczym (56)
Pośrednictwo finansowe (2 miasta)	Błonie (53), Legionowo (56)
Edukacja (1 miasto)	Podkowa Leśna (54)

Jak widać z tego zestawienia handel był sekcją najsilniej sprywatyzowaną (80-100%) w większości miast Aglomeracji już w 1992 r. i prawie we wszystkich w 1995 r. Wiąże się to zapewne z tradycyjnie znacznym udziałem sektora prywatnego w handlu jeszcze przed transformacją gospodarki i stosunkowo małymi nakładami kapitałowymi niezbędnymi do prowadzenia tej działalności. Sekcje pośrednictwa finansowego i hoteli oraz restauracji należały również do najsilniej sprywatyzowanych od początku lat 90. i zwiększyły stopień prywatyzacji w sensie ilościowym i przestrzennym (np. w 1995 r. sektor prywatny w hotelach i restauracjach zatrudniał ponad 60% pracowników tej sekcji w ponad połowie miast Aglomeracji, w tym w 10 miastach sekcja ta była w pełni sprywatyzowana). Dla prawidłowego obrazu prywatyzacji trzeba dodać, że większość instytucji zgrupowanych w tej sekcji stanowiły nie hotele, lecz restauracje i bary. Trzeba również zaznaczyć, że obie sekcje: pośrednictwo finansowe i hotele mają – w przeciwieństwie do handlu – niewielki udział w strukturze zatrudnienia miast Aglomeracji (maksymalnie kilka procent ogółu zatrudnionych w mieście).

Liczba miast „usługowych” w Aglomeracji Warszawskiej, (tj. z ponad 50% zatrudnionych w sektorze usług), niewiele się zmieniła w okresie 1992-1997 (od 16 miast do 18) i pozostała taka sama w obu krańcowych latach badanego pięcioletnia (17 miast). W 1997 r. jeszcze trzy miasta z ponad 49% zatrudnionych zbliżyły się do tego limitu. W obu krańcowych datach nie były to jednak dokładnie te same miasta, pokrywały się w 11 przypadkach. Większość z tych miast nie została na tych samych pozycjach co na początku. Wśród 17 miast z przewagą sektora usług 3 miasta zachowały pierwotną pozycję po pięciu latach, 10 miast ją obniżyło (maksymalnie aż o 18 punktów), a tylko 4 poprawiły swoją lokatę (maksymalnie o 7 punktów), (tab. 33). Do zbioru miast „usługowych” z 1992 r. (tab. 30) dołączyły: Konstancin-Jeziorna (1993 r.), Wesoła i Wołomin (1994 r.), Łomianki (1996) i Milanówek (1997); ubyły z niego Józefów (1994), Kobyłka (1993), Piastów (1995), Radzymin (1995).

Tabela 33. Zmiany kolejności miast w Aglomeracji Warszawskiej mających powyżej 50% zatrudnionych w sektorze usług, 1992, 1997

Poprawa pozycji miasta		Stabilna pozycja miasta		Obniżenie pozycji miasta	
Serock	11 – 4	Zakroczym	1	Radzymin	10 – 28
Pruszków	16 -9	Otwock	2	Błonie	6 – 14
Warszawa	9-3	Nowy Dwór M.	5	Sulejówek	7 – 15
Legionowo	12-8			Józefów	14 – 22
				Kobyłka	17 – 23
				Grodzisk M.	13 – 18
				Piastów	15 – 20
				Podkowa	3 – 7
				Brwinów	8 – 11
				Ząbki	4 – 6

Dane tabeli 33 świadczą o dużych zmianach pozycji miast w stosunkowo krótkim czasie 5 lat. Dokładniejsza – coroczna – obserwacja tych zmian wykazuje ponadto znaczne fluktuacje. Rzadko kiedy ograniczają się one do przesunięcia o jedną pozycję, a mogą nawet przekraczać 10²⁹. Można więc przypuszczać, że zatrudnienie w usługach jest w miastach Aglomeracji Warszawskiej uzależnione od krótkoterminowej koniunktury. Warszawa nie jest wyjątkiem od tej reguły. W latach 1992-1996 przesuwiała się kolejno o 3 pozycje do góry .

Dane tabeli 33 skłaniają również do pytania o związek zmian pozycji z wielkością miasta. Osiągnięcie przez miasto wyższej pozycji miało miejsce w 3 na 4 takie przypadki w największych miastach Aglomeracji Warszawskiej. Wiązanie wielkości działalności usługowej z wielkością miasta mogłoby znaleźć uzasadnienie od strony popytowej: większe miasto generując większy popyt stwarza większe możliwości rozwoju i zmniejsza ryzyko niepowodzenia podejmowanej działalności. Przykład Serocka – najmniejszego miasta Aglomeracji, którego pozycja wzrosła aż o 7 miejsc podważa hipotezę o prostym związku obu wielkości. Również spadek pozycji miasta (ostatnia kolumna w tabeli 33) raczej nie ma związku z jego wielkością³⁰. O cztery pozycje obniżyła swoją rangę ok. 4-tysięczna Podkowa Leśna, a o niewiele więcej, bo o 5 – sześciokrotnie od niej większy Piastów.

W rozkładzie przestrzennym zmian (ryc. 4) daje się zauważyć upośledzenie prawobrzeżnej części Aglomeracji. W tej części leży 9 z 14 miast Aglomeracji, w których zmniejszył się udział zatrudnionych w sektorze usług i łączna wielkość tego spadku była większa niż w lewobrzeżnej części Aglomeracji (ok. 102 punktów w stosunku do 81,5). Różnice między obiema częściami Aglomeracji co do liczby miast, w których sektor usług wykazał wzrost były wprawdzie niewielkie (7 miast w części lewobrzeżnej, 6 w części prawobrzeżnej), ale główny wzrost wystąpił w części lewobrzeżnej (ok. 54 punktów w stosunku do 28).

Zespół miast Aglomeracji Warszawskiej zachował równowagę w zmianach sektorowych: w połowie miast wzrósł udział sektora usług, w drugiej połowie zmalał. Takiej równowagi nie było pod względem wielkości zmian. Łączny spadek wyniósł ponad 183 punkty, łączny wzrost ok. 99. Dokładniejszy obraz zmian przedstawia tabela 34.

²⁹ Z braku miejsca nie podaję tabeli rocznych zmian. Przykładowo tylko Podkowa Leśna zajmowała w latach 1992-1997 kolejno miejsca: 3, 4, 15, 6, 9, 7; podobnie dużą zmienność pozycji wykazały Żąbki: 4, 10, 19, 8, 6, 6.

³⁰ Współczynnik korelacji rang między wielkością spadku pozycji i wielkością miasta wyniósł 0,11.

Tabela 34. Zmiany udziału sektora usług w zatrudnieniu miast Aglomeracji Warszawskiej 1992, 1997

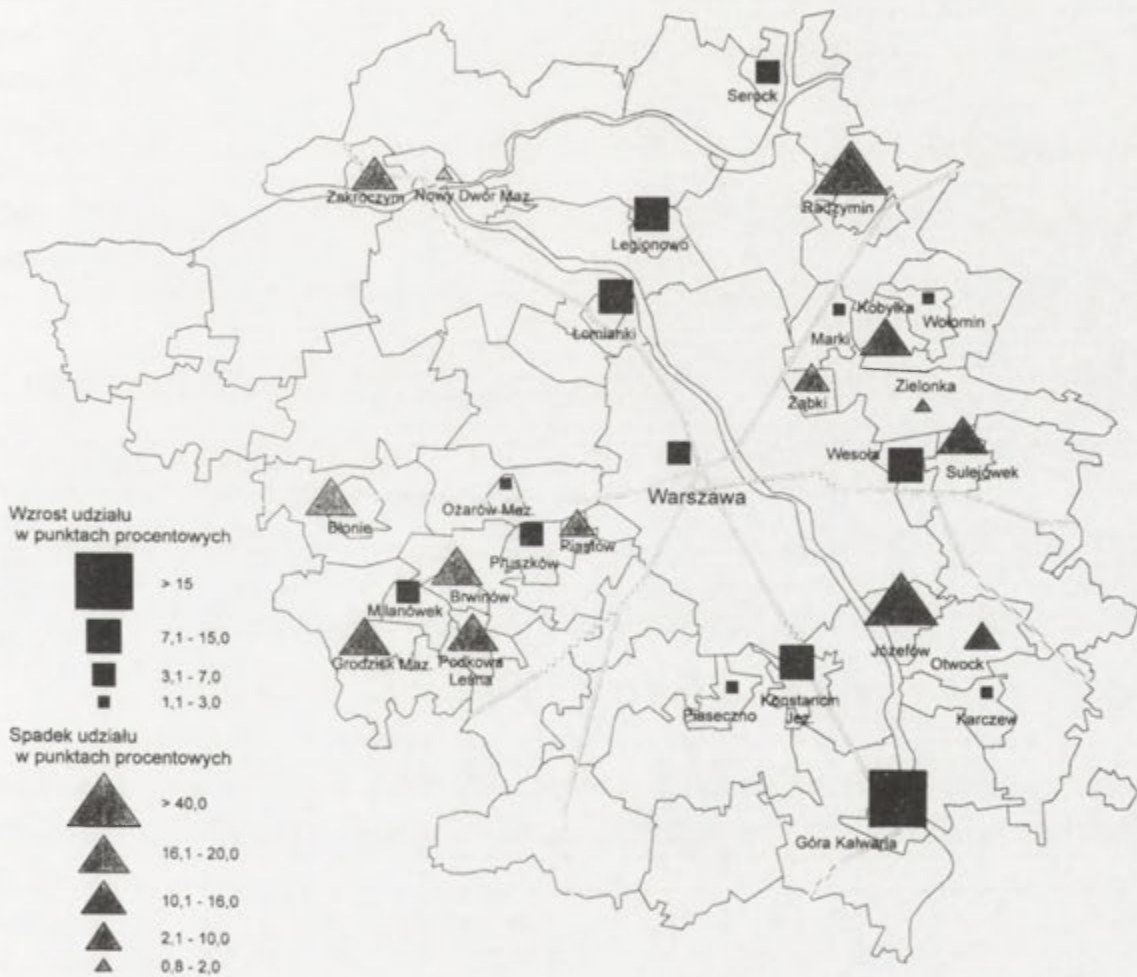
Miasta, w których zwiększył się udział sektora usług w zatrudnieniu		Miasta, w których zmniejszył się udział sektora usług w zatrudnieniu	
w punktach procentowych			
Góra Kalwaria	24,2	Radzymin	42,3
Wesoła	13,3	Józefów	18,1
Konstancin-Jeziorna	13,1	Podkowa Leśna	17,0
Łomianki	11,5	Sulejówek	16,8
Serock	7,0	Błonie	15,8
Milanówek	6,9	Kobyłka	15,5
Warszawa	4,9	Brwinów	12,6
Pruszków	4,4	Zakroczym	10,9
Ożarów	2,9	Grodzisk	10,1
Piaseczno	2,7	Piastów	9,2
Marki	2,6	Otwock	6,8
Karczew	2,2	Ząbki	5,1
Wołomin	1,8	Nowy Dwór Maz.	2,4
Legionowo	1,1	Zielonka	0,8

Większość sekcji usługowych rozwijała się w pierwszej połowie lat 90. pod względem zatrudnienia szybciej w Warszawie niż w całej Aglomeracji (tab. 35). Jedynie sekcje: hotele (ogółem i sektor prywatny) oraz ochrona zdrowia (sektor prywatny) zwiększały zatrudnienie w szybszym tempie w Aglomeracji.

Tabela 35. Wskaźniki wzrostu zatrudnienia w sektorze usług według sekcji, form własności i lokalizacji, 1992, 1995

Wzrost zatrudnienia 1992-1995 (1992=100)	Agglomeracja Warszawska			Warszawa			Strefa poza Warszawą		
	ogółem	sektor publiczny	sektor prywatny	ogółem	sektor publiczny	sektor prywatny	ogółem	sektor publiczny	sektor prywatny
Handel (G)	190	89	236	195	88	251	164	96	177
Pośrednictwo fin. (J)	161	131	285	163	132	299	142	123	189
Administracja (L)	143	143	-	149	149	-	109	109	-
Hotele (H)	161	95	233	146	101	205	732	335	929
Sektor usług	138	111	222	140	111	230	127	110	179
Pozostałe usługi (O)	130	98	192	130	96	195	133	117	162
Obsługa nieruchom. i firm(K)	127	89	210	127	88	210	124	100	204
Ochrona zdrowia (N)	122	120	169	123	122	159	117	115	200
Edukacja (M)	119	87	237	119	114	284	119	117	142
Transport (I)	114	103	188	116	104	217	99	93	115

Różnice w tempie wzrostu między Aglomeracją i jej rdzeniem – Warszawą nie były jednak duże – co zrozumiałe w świetle ogromnej koncentracji zatrudnienia całej Aglomeracji w Warszawie. Jedynie w sektorach prywatnych pośrednictwa finansowego, handlu, hoteli i edukacji różnice tempa wzrostu były wysokie i wynosiły dla Warszawy odpowiednio: +14, +15, -28 i +47 punktów.

Ryc. 4. Zmiany udziału sektora usług w miastach Aglomeracji Warszawskiej, 1992-1997
 Warsaw Agglomeration: changing share of the urban services sector, 1992-1997

Porównanie wskaźników wzrostu zatrudnienia dla Warszawy i pozawarszawskiej części Aglomeracji ujawnia słabszy na ogół rozwój tej części. Różnice w tempie wzrostu zatrudnienia widać zwłaszcza w sektorze prywatnym, w którym przekraczają one niejednokrotnie 100 punktów na korzyść Warszawy (np. w edukacji, pośrednictwie finansowym i transporcie).

Sytuacja pozawarszawskiej strefy Aglomeracji jest złożona. Tylko absolutne wartości zatrudnienia dla całego sektora usług wskazują na pewien jej rozwój jako całości (wzrost zatrudnienia w latach 1992-1997 o 19,3 tys. osób). Strukturalnie i przestrzennie sytuacja jest jednak zróżnicowana. Absolutne zmiany zatrudnienia z roku na rok są stosunkowo niewielkie, w granicach od kilkudziesięciu do kilkuset osób. Zdarzają się w nich także spadki zatrudnienia, np. w ostatnim z badanych lat wystąpiły one w transporcie, pośrednictwie finansowym, administracji i ochronie zdrowia. Wśród 27 miast strefy podwarszawskiej tylko dwa wykazały wyraźną stagnację zatrudnienia w usługach w 1997 r. w porównaniu z 1992 (tab. 36, por. także ryc. 3.), chociaż w poszczególnych latach tego okresu nawet im zdarzały się wzrosty i spadki liczby zatrudnionych.

Tabela 36. Wzrost zatrudnienia w sektorze usług w miastach strefy pozawarszawskiej, 1992-1997

Wzrost zatrudnienia w usługach w miastach strefy pozawarszawskiej w latach 1992-1997 (w %)	
Do 10% (7 miast)	Błonie (0,4), Radzymin (0,6), Brwinów (2,2), Ożarów (2,8), Kobyłka (5,4), Otwock (6,0), Piastów (9,7)
11- 25 % (4 miasta)	Nowy Dwór Maz. (10,7), Karczew (17,1), Zakroczym (18,3), Grodzisk Maz. (22,2)
26-50% (6 miast)	Pruszków (28,1), Wołomin (28,3), Zielonka (30,7), Serock (33,4), Józefów (40,5), Żąbki (45,3)
50-100% (6 miast)	Legionowo (59,3), Piaseczno (65,1), Milanówek (69,2), Podkowa Leś. (72,7), Marki (72,9), Góra Kalw. (96,8)
> 100 % (4 miasta)	Konstancin-Jeziorna (114), Sulejówkę (143,4), Wesola (173,2), Łomianki (434,2)

Najsilniejszy wzrost zatrudnienia w usługach (od 50% do 400%) wykazało 10 miast strefy (tab. 36). Charakteryzowały się one w tym czasie bardzo zróżnicowaną dynamiką – od stagnacji liczby ludności do 20% maksymalnego przyrostu – chociaż większość miast w tej grupie powiększyła liczbę ludności silniej niż pozostałe miasta strefy. Przyrosty liczby ludności były jednak, ogólnie biorąc, tak słabe, że trudno byłoby je uznać za przyczynę wzrostu usług. Również położenie tych 10 miast w stosunku do Warszawy jest na tyle różne, że nie nasuwa skojarzeń przyczynowych. Jako hipotezę do ewentualnych dalszych badań można przyjąć, że silniejszy wzrost usług w niektórych miejscowościach jest przejawem lokalnej aktywności mieszkańców i władz. Próbuąc wyjaśnić zjawisko zróżnicowanego wzrostu zatrudnienia w sektorze usług trzeba uwzględnić różnorodne przyczyny. Obserwowane w pewnych kręgach społeczeństwa, zwłaszcza zasobnych finansowo, tendencje suburbanizacyjne mają oprócz uzasadnień typu zdrowsze warunki życia, większa swoboda w wyborze standardu mieszkaniowego, itp. również uzasadnienie w kategoriach prestiżu. Wokół Warszawy wytworzył się pierścień miejscowości, w których mieszkanie nobiletuje. Do takich należą np. Konstancin na południu Warszawy, Łomianki na północy, Podkowa Leśna

na zachodzie, Anin i Wesoła na wschodzie. Wzrost zaludnienia w tych miejscowościach może być bodźcem rozwoju działalności gospodarczej, zwłaszcza usługowej.

Interesująca jest również struktura sekcji najszybciej rosnących w badanym okresie i jej zmiany. Z trzech takich sekcji: handlu, administracji i pośrednictwa finansowego dokładniejsze dane – dla działów usług – mamy jedynie dla pierwszej i trzeciej i tylko dla lat 1992-1995 (tab. 37).

Tabela 37. Zmiany w strukturze wybranych sekcji sektora usług, 1992 – 1995

Zatrudnienie w działach usług w % zatrudnienia w sekcji 1992-1995								
Sekcje i działy sektora usług	Warszawa				Strefa pozawarszawska			
	1992	1993	1994	1995	1992	1993	1994	1995
Handel (G)	100	100	100	100	100	100	100	100
-hurtowy (G51)	59,3	62,3	67,4	66,7	50,6	50,0	59,2	61,8
- detaliczny (G52)	34,8	30,7	26,3	26,6	46,6	43,9	32,9	29,8
- sprzedaż (G50)	5,9	7,0	6,3	6,6	2,8	6,1	7,8	8,4
Pośrednictwo finansowe (J)	100	100	100	100	100	100	100	100
- pośrednictwo finansowe (J65)	75,2	75,9	72,6	70,2	69,0	66,4	64,2	64,5
- ubezpieczenia (J66)	21,5	20,4	19,5	22,5	31,0	31,4	25,8	28,7
- działalność pomocnicza (J67)	3,2	3,7	7,9	7,3	0	2,1	10,0	6,8

W sekcji handlu zwraca uwagę bardzo duża i rosnąca przez pierwszą połowę lat 90. przewaga zatrudnienia w handlu hurtowym nad handlem detalicznym³¹. W Warszawie handel hurtowy zatrudniał w tym czasie od 56% do 67% zatrudnionych w sekcji handlu (od 6% do ponad 10% zatrudnionych w gospodarce miasta). W strefie pozawarszawskiej udział hurtu był nieco niższy (50%-62%). Na obu obszarach udział handlu hurtowego wykazał tendencję wzrostową, detalicznego – spadkową. Według innych danych charakteryzujących handel – liczby przedsiębiorstw – proporcje obu rodzajów handlu są odwrotne: w 1997 r. wynosiły one 1:2,7 na korzyść handlu hurtowego, co wydaje się proporcją realną. Tak wyraźna przewaga zatrudnienia w handlu hurtowym nad detalicznym nie jest tylko cechą Warszawy i Aglomeracji Warszawskiej. Potwierdza ją cała krajowa statystyka zatrudnienia. Trudno na tym etapie badań stwierdzić czy jest to specyficzna cecha polskiej transformacji, czy też ma ona źródło w metodach rejestracji przedsiębiorstw. Udało się na razie ustalić, że częściowo może być to wina niedoskonałości systemu rejestracji jednostek gospodarczych. Różnice w proporcjach są jednak tak duże, iż nie wydaje się, aby była to jedyna i główna przyczyna³².

W drugiej z szybko rosnących grup usług – pośrednictwie finansowym ok. 3/4 zatrudnienia w Warszawie i ok. 2/3 w strefie pozawarszawskiej skupiło się w działalności finansowej i w obu przypadkach wykazywało tendencję spadkową. Liczba zatrudnionych

³¹ W latach 1992-1995 na 1 zatrudnionego w handlu detalicznym przypadało w samej Warszawie od 1,7 do 2,6 zatrudnionych w handlu hurtowym.

³² Jedyne dane dotyczące zatrudnienia w handlu o podobnym stopniu dezagregacji udało się uzyskać dla Paryża i to też w jego szerokich granicach (*unité urbaine* mająca 4 mln. zatrudnionych w 1990 r.) porównywalnych bardziej z Aglomeracją Warszawską niż z samym miastem. Stosunek zatrudnienia w obu rodzajach handlu wynosił 1:1 (*Recensement général de la population de 1990. Population – activité – ménages*. INSEE, Paris).

w ubezpieczeniach, w których pracowało w Warszawie przeciętnie 20%, a w strefie prawie 30% ogółu zatrudnionych tej sekcji usług, wykazywała fluktuacje i dopiero w ostatnim z badanych lat wzrost szybszy niż w bankowości. Sama bankowość nie była jednak w tym czasie podporą gospodarki w skali Aglomeracji Warszawskiej – o czym może pośrednio świadczyć negatywna wartość dodana, ani w skali kraju – o czym świadczy ujemny bilans banków w latach 1993 i 1994.

Warto jeszcze spojrzeć jak wyglądały w Warszawie i strefie pozawarszawskiej te grupy usług, które omawiając całą Aglomerację zaliczyłam do szczególnie ważnych dla długookresowej strategii rozwojowej kraju. Do poprzednio już wspomnianych: informatyki, prac badawczo-rozwojowych i usług dla biznesu trzeba by dodać telekomunikację i całą edukację. W dwóch z pięciu wymienionych grup usług – informatyce i usługach dla biznesu ponad 90% zatrudnienia Aglomeracji w danej grupie usług koncentrowało się w latach 1992-1995 w Warszawie, w pozostałych grupach ok. 80% i więcej (edukacja, prace badawczo-rozwojowe, poczta i telekomunikacja). Tempo wzrostu zatrudnienia w tych strategicznych usługach było w pierwszej połowie lat 90., albo niższe od przeciętnego tempa wzrostu całego sektora usług, a nawet niższe od wzrostu całego zatrudnienia, albo niewiele tylko wyższe (tab. 38). Wyjątek stanowi informatyka – najmniejsza grupa pod względem zatrudnienia – której wyższe wskaźniki – zwłaszcza w strefie pozawarszawskiej – wynikają z niskiego stanu wyjściowego.

Tabela 38. Zatrudnienie w wybranych grupach usług o znaczeniu strategicznym dla rozwoju gospodarki, 1992 – 1995 według wybranych stref lokalizacji

Grupy usług o znaczeniu strategicznym w Aglomeracji Warszawskiej 1992-1995												
Zatrudnienie (w tys.)	Aglom	Wa-wa	Strefa	Aglom	Wa-wa	Strefa	Aglom	Wa-wa	Strefa	Aglom	Wa-wa	Strefa
	1992			1993			1994			1995		
Gospodarka wzrost	670,9 100	544,3 100	126,6 100	708,7 105	572,6 105	136,1 107	872,1 130	703,4 129	168,7 133	899,1 134	727,8 134	171,3 135
Sektor usług wzrost	432,4 100	367,3 100	65,1 100	462,9 107	394,4 107	68,5 105	563,1 130	481,4 131	81,7 125	595,6 138	512,6 140	83 127
Poczta i telek. wzrost	15,8 100	13,3 100	2,5 100	16,1 102	13,6 102	2,5 99	17,2 109	14,5 109	2,7 106	19,0 120	16,4 124	2,5 101
Informatyka wzrost	3,1 100	3,0 100	0,1 100	3,6 117	3,5 116	0,1 159	4,9 156	4,7 153	0,2 286	4,7 150	4,5 148	0,2 240
Prace bad.rozow. wzrost	28,9 100	24,6 100	4,3 100	28,8 100	24,3 99	4,5 105	30,4 105	25,7 104	4,8 110	30,5 105	26,0 106	4,5 105
Usł. dla biznesu wzrost	32,7 100	30,5 100	2,2 100	31,8 100	29,7 97	2,1 95	39,7 137	36,4 119	3,3 149	45,9 159	42,7 140	3,2 145
Edukacja wzrost	56,6 100	44,3 100	12,3 100	62,4 110	49,5 112	12,9 104	67,0 118	53,0 120	14,0 114	67,4 119	52,8 119	14,6 119

Można oczywiście mieć wątpliwości czy zawsze zatrudnienie jest miarodajną podstawą do oceny rozwoju i perspektyw wszystkich wymienionych grup usług. Ten niski wzrost zatrudnienia w połączeniu z niskim poziomem wyjściowym i spadającymi nakładami na naukę i badania w budżecie Aglomeracji (zmałyły one w latach 1995-1997 z ok. 13% do ok. 9% ogółu nakładów na Aglomerację) oraz niskich nakładach na edukację (w 1996 r. 1,4 ogółu nakładów) nie napawa optymizmem. Brak późniejszych danych o zatrudnieniu w tych

grupach usług uniemożliwia odpowiedź na pytanie czy ta niepokojąca tendencja utrzymała się w zatrudnieniu w drugiej połowie lat 90. Wiadomo jednak, że była kontynuowana w nakładach na naukę.

Własność zagraniczna w Warszawie i w strefie pozawarszawskiej. Aż 86% zatrudnienia w podsektorze własności zagranicznej całej Aglomeracji Warszawskiej skupiło się w Warszawie (tab. 39). Rzutuje to na wysokość wskaźników Aglomeracji. Zatrudnienie w przedsiębiorstwach zagranicznych w samej Warszawie wzrosło z 20 tys. (1992) do ponad 56 tys. (1995). Odpowiadało to wzrostowi udziału własności zagranicznej w sektorze prywatnym gospodarki Warszawy z ponad 12% do 17% (i z ok. 4% do ok. 8% w całej gospodarce miasta).

Tabela 39. Zatrudnienie w podsektorze własności zagranicznej w Warszawie, 1992-1995

Zatrudnienie w podsektorze własności zagranicznej	1992	1993	1994	1995
Gospodarka ogółem				
Aglomeracja Warszawska (w tys.)	23,7	35,2	50,2	65,7
wzrost	100	147	211	277
Warszawa (w tys.)	20,3	30,3	42,8	56,4
wzrost	100	149	210	277
w % Aglomeracji	85,7	86,1	85,3	85,7
Sektor usług				
Aglomeracja Warszawska (w tys.)	12,0	21,7	29,6	42,4
wzrost	100	181	247	354
Warszawa (w tys.)	11,1	20,6	27,5	39,1
wzrost	100	185	246	351
w % Aglomeracji	93,0	94,6	92,8	92,2

W pozostałych 27 miastach Aglomeracji zatrudnienie w podsektorze własności zagranicznej utrzymywało się w granicach od 1 do 1238 osób. W wartościach względnych – w stosunku do ogółu zatrudnionych w mieście – najwyższą wartość (aż 27,2%) uzyskał Radzymin w 1995 r.; w poprzednich latach maksyma były niższe od 13,3% do 20,7% (w obu przypadkach w Łomiankach).

Podsektor własności zagranicznej wykazywał w latach 1992-95 duże zmiany liczby zatrudnionych z roku na rok – zarówno w wielkościach absolutnych, jak i względnych (tab. 40). W niektórych miastach liczba zatrudnionych „zagranicznych” rosła systematycznie (np. w Warszawie: 149%, 210%, 277% lub Pruszkowie: 265%, 367%, 809%) świadcząc o pomyślnej implantacji własności zagranicznej. W innych miastach pierwotne implantacje nie powiodły się i po pierwszej „przymiarce” nie zostały ponowione (np. Serock). Są również miasta, które przeżyły załamania, po których się jednak podniosły (np. Nowy Dwór Mazowiecki) i takie, w których podsektor zagraniczny „wegetuje” na poziomie kilku osób (np. Kobyłka). W niektórych miastach fluktuacje podsektora zagranicznego były niewielkie rzędu 2-3 pozycji (np. Piaseczno lub Piastów) – co może świadczyć o osiągnięciu, przynajmniej na krótki czas, stabilizacji lub pułapu możliwości. W innych miastach –

przeciwnie – fluktuacje sięgały do ponad 20 pozycji (np. Zakroczym lub Serock). Ogólnie biorąc zespół miast Aglomeracji Warszawskiej charakteryzował się dużą płynnością zatrudnienia w podsektorze własności zagranicznej; ilustruje to tabela 41 pokazująca pozycję poszczególnych miast z punktu widzenia udziału własności zagranicznej w ogólnym zatrudnieniu miasta.

Tabela 40. Zatrudnienie w podsektorze własności zagranicznej w miastach Aglomeracji Warszawskiej 1992-1995

Miasta Aglomeracji Warszawskiej	Zatrudnienie w podsektorze własności zagranicznej							
	w liczbach bezwzględnych				w %			
	1992	1993	1994	1995	1992	1993	1994	1995
Warszawa	20318	30337	42772	56371	3,7	5,3	6,1	7,7
Błonie	109	61	93	83	3,7	2,0	2,6	2,2
Brwinów	3	7	1	18	0,2	0,5	0,1	1,2
Góra Kalwaria	0	1	5	1	0,0	0,0	0,2	0,0
Grodzisk Maz.	1	38	39	53	0,0	0,7	0,6	0,8
Józefów	6	34	7	18	0,3	1,7	0,2	0,5
Karczew	0	31	129	131	0,0	1,4	4,3	4,4
Kobyłka	0	5	2	7	0,0	0,2	0,1	0,3
Konstancin-Jeziorna	352	338	328	317	10,3	7,2	5,9	5,7
Legionowo	93	87	480	472	1,9	1,7	7,1	6,8
Łomianki	131	271	403	321	13,3	20,7	15,0	8,9
Marki	192	236	404	478	7,3	7,6	9,8	11,5
Milanówek	21	21	41	31	0,7	0,7	1,1	0,8
Nowy Dwór Maz.	87	90	42	103	1,7	1,9	0,8	1,9
Otwock	124	94	69	69	1,2	0,9	0,6	0,6
Ożarów Maz.	21	18	151	253	0,6	0,6	3,9	7,3
Piaseczno	181	220	762	515	1,8	2,0	5,7	3,8
Piastów	31	25	80	76	1,3	0,9	2,8	2,4
Podkowa Leśna	0	12	13	1	0,0	2,6	1,7	0,1
Pruszków	153	406	562	1238	1,1	2,9	3,7	8,1
Radzymin	1	3	112	642	0,1	0,2	6,7	27,2
Serock	52	0	0	0	9,4	0,0	0,0	0,0
Sulejówek	2	106	143	33	0,2	8,4	5,9	1,5
Wesoła	124	184	163	794	9,9	13,2	6,9	23,5
Wołomin	4	10	34	49	0,0	0,1	0,3	0,5
Zakroczym	23	0	32	50	9,8	0,0	8,9	17,9
Ząbki	87	39	74	52	4,7	2,0	2,5	1,6
Zielonka	211	547	337	321	7,0	16,2	7,9	8,3

Własność zagraniczna w większości miast Aglomeracji ulokowała się w latach 1992-1995 w sektorze przemysłu; w 1995 r. takich miast było 16 na 28, tj. 57%. Usługi przeważały w tym czasie w 6-12 miastach. Tę statystyczną dominację jednego lub drugiego sektora trzeba jednak rozpatrywać w powiązaniu z bezwzględną liczbą osób zatrudnionych w podsektorze własności zagranicznej, gdyż często 100% udziałowi usług w tym podsektorze odpowiada kilka zaledwie osób zatrudnionych – jak to ma miejsce np. w Józefowie, Sulejówku, Górze Kalwarii (tab. 42).

Tabela 41. Zmienność pozycji miast Aglomeracji Warszawskiej z punktu widzenia udziału zatrudnionych w podsektorze własności zagranicznej w gospodarce miasta, 1992-1995

Miasta Aglomeracji Warszawskiej	Pozycja miasta z punktu widzenia udziału zatrudnionych w podsektorze własności zagranicznej w gospodarce miasta			
	1992	1993	1994	1995
Łomianki	1	1	1	5
Konstancin-Jeziorna	2	6	10	11
Wesoła	3	3	6	2
Zakroczym	4	28	3	3
Serock	5	27	28	28
Marki	6	5	2	4
Zielonka	7	2	4	6
Ząbki	8	12	17	17
Błonie	9	10	16	15
Warszawa	10	7	8	8
Legionowo	11	14	5	10
Piaseczno	12	11	11	13
Nowy Dwór Maz.	13	13	20	16
Piastów	14	17	15	14
Otwock	15	18	22	22
Pruszków	16	8	14	7
Milanówek	17	20	19	21
Ożarów Maz.	18	21	13	9
Józefów	19	15	24	23
Brwinów	20	22	27	19
Sulejówek	21	4	9	18
Radzymin	22	24	7	1
Wołomin	23	25	23	24
Grodzisk Maz.	24	19	21	20
Góra Kalwaria	25	26	25	27
Karczew	26	16	12	12
Kobyłka	27	23	26	25
Podkowa Leśna	28	9	18	26

Tabela 42. Dominacja zatrudnienia w usługach w podsektorze własności zagranicznej w miastach Aglomeracji Warszawskiej 1992-1995

Dominacja usług w zatrudnieniu podsektora własności zagranicznej											
1992	%	osoby	1993	%	osoby	1994	%	osoby	1995	%	osoby
Józefów	100	2	Góra Kalwaria	100	1	Góra Kalwaria	100	5	Góra Kalwaria	100	1
Sulejówek	100	2	Karczew	100	31	Zakroczym	100	32	Zakroczym	100	50
Ząbki	100	87	Ożarów M.	100	18	Ożarów M.	97,4	147	Wesoła	88,7	704
Zakroczym	95,7	22	Ząbki	100	39	Nowy Dwór M.	90,5	38	Józefów	83,3	15
Nowy Dwór M.	77,0	67	Warszawa	67,8	20574	Warszawa	64,2	27470	Ożarów	81,4	206
Wołomin	75,0	3	Radzymin	66,7	2	Otwock	60,9	42	Sulejówek	75,8	25
Warszawa	54,8	11143				Błonie	53,8	50	Warszawa	69,3	39084
									Ząbki	62,0	31
									Milanówek	58,1	18
									Kobyłka	57,1	4
									Otwock	55,1	38
									Łomianki	51,4	165

Silna koncentracja własności zagranicznej w Warszawie (90-91% ogółu zatrudnionych „zagranicznych” w miejskiej części Aglomeracji) zaznaczyła się jeszcze silniej w sektorze usług: ponad 95% ogółu zatrudnionych w zagranicznej części sektora usług całej miejskiej części Aglomeracji pracowało w Warszawie. Przytłaczającą przewagę Warszawy wśród miast Aglomeracji ilustrują również stosunki wielkościowe między stolicą a drugim z kolei miastem zatrudniającym najwięcej osób w podsektorze zagranicznym. Zatrudnienie w podsektorze własności zagranicznej całej gospodarki było 46 – 89 razy wyższe w Warszawie; a w zagranicznej części sektora usług – od 56 do 139 razy. Zmiany udziału Warszawy w Aglomeracji w latach 1992-1995 były niewielkie (ok. 1 punktu procentowego). Mimo powolnego zmniejszania się od 1993 r. udziału Warszawy w Aglomeracji silna pozycja stolicy jako miejsca koncentracji instytucji z kapitałem zagranicznym nie wydaje się zagrożona przynajmniej w najbliższych latach.

Większość zatrudnionych w firmach zagranicznych mieszczących się w Warszawie skupiła się w sektorze usług. W 1992 r. było to prawie 55% ogółu zatrudnionych w tych firmach, pod koniec 1995 r. blisko 70% (tab. 42). Najsilniej przyciągały własność zagraniczną handel, hotele i restauracje oraz obsługa nieruchomości i firm skupiając w 1995 r. po kilkanaście procent ogółu zatrudnionych w swoich sekcjach (tab. 43). Udziały zatrudnienia liczone w stosunku do zatrudnienia w sektorze prywatnym tych sekcji są znacznie większe i mogą stanowić nawet 29% (hotele), znaczy to, że więcej niż co 4 zatrudniony w sektorze prywatnym tej sekcji pracował w 1995 r. w firmie zagranicznej.

Tabela 43. Struktura zatrudnienia w podsektorze własności zagranicznej w Warszawie i strefie pozawarszawskiej według sekcji sektora usług, 1992-1995

Zatrudnienie w podsektorze własności zagranicznej w % ogółu zatrudnionych w sekcji	Warszawa				Strefa pozawarszawska			
	1992	1993	1994	1995	1992	1993	1994	1995
Sektor usług (G...O)	3,0	5,2	5,7	7,6	1,3	1,7	2,6	3,0
Handel (G)	9,1	15,5	15,0	17,5	5,6	7,4	8,9	5,9
Hotele i restauracje (H)	8,9	13,5	14,6	17,5	0,3	1,9	13,0	9,6
Transport (I)	2,7	3,9	3,9	5,6	2,2	3,0	3,9	4,9
Pośrednictwo finansowe (J)	2,3	3,7	4,0	5,7	0,0	0,0	0,4	0,5
Obsługa nieruchomości (K)	4,0	8,1	6,8	11,3	0,5	0,8	1,0	7,6
Administracja (L)	-	-	-	-	-	-	-	-
Edukacja (M)	0,0	0,1	0,1	0,3	-	-	-	-
Ochrona zdrowia (N)	0,1	0,1	0,2	0,2	-	-	-	-
	0,3							
Pozostałe (O)	0,3	0,7	1,0	1,9	0,4	0,5	0,5	0,9

W pozawarszawskiej strefie Aglomeracji zatrudnienie w podsektorze zagranicznym nie przekroczyło w 1995 r. 10 tys. (stanowiło to mniej niż 1/5 tego co w Warszawie). Sektor usług partycypował w tym ok. 27 % zatrudniając na koniec 1995 r. 2,5 tys. osób. Zatrudnienie to jednak systematycznie rosło w badanym okresie: ponad dwukrotnie wzrosła liczba zatrudnionych w „zagranicznej” części sektora (wskaźnik 1992-1995 wyniósł 231), wzrost

udział sektora usług we własności zagranicznej w całej gospodarce strefy (z ok. 25% do ok. 27%). W pierwszej połowie lat 90. pozawarszawska część Aglomeracji była mało atrakcyjna dla kapitału zagranicznego, a jeśli już, to bardziej dla sektora przemysłowego. Wydaje się jednak, że tendencja ta zmienia się na korzyść usług, obniżył się bowiem udział sektora przemysłu we własności zagranicznej z 74% do 64%, a i tempo wzrostu liczby zatrudnionych w sektorze usług było po 1993 r. szybsze niż w sektorze przemysłu (tab. 44).

Tabela 44. Zatrudnienie w podsektorze własności zagranicznej w pozawarszawskiej strefie Aglomeracji, 1992-1995

Strefa pozawarszawska Aglomeracji				
Rok	1992	1993	1994	1995
Zatrudnienie w podsektorze własności zagranicznej (w tys.)	3,4	4,9	7,4	9,4
wzrost	100	144	217	276
Sektor przemysłu	2,5	3,6	5,1	6,0
wzrost	100	143	204	238
w % zatrudnienia ogółem	74,1	73,6	69,4	64,0
Sektor usług	0,8	1,2	2,1	2,5
wzrost	100	140	252	298
w % zatrudnienia ogółem	24,7	24,0	28,6	26,7

Również w strefie poza Warszawą największy udział zatrudnionych w przedsiębiorstwach zagranicznych występuje w sekcjach: hotele, handel i restauracje oraz obsługa nieruchomości (por. tab. 43). Relatywnie lepszą pozycję ma transport – co wskazywałoby na przychylniejsze traktowanie lokalizacji pozawarszawskich przez przedsiębiorstwa zagraniczne.

Jeśli porównać tempo wzrostu zatrudnienia w Warszawie i pozostałej części Aglomeracji w całej gospodarce, sektorze usług i jego składowych (tab. 45), to okazuje się, że przy śladowych niejednokrotnie wielkościach zatrudnienia w przedsiębiorstwach zagranicznych w strefie tempo jej wzrostu jest zbliżone, a czasem wyższe niż w stolicy. Bardzo wysokie wskaźniki – powyżej 1000 – wynikają jednak z niskiego stanu wyjściowego.

Kończąc rozważania na temat własności zagranicznej można jeszcze stwierdzić czy nastąpiły jakieś istotne zmiany w proporcjach zatrudnienia w obrębie własności zagranicznej sektora usług. W Warszawie i poza Warszawą największymi działami były niemal we wszystkich latach handel, obsługa nieruchomości i transport (tab. 46). Łącznie w tych trzech działach koncentrowało się w Warszawie średnio ok. 85%, a w strefie pozawarszawskiej ok. 95% zatrudnienia w podsektorze własności zagranicznej. Handel był na obu obszarach bezkonkurencyjny, skupiając średnio ponad 50% zatrudnionych w Warszawie i jeszcze więcej – ok. 60% – poza Warszawą.

Tabela 45. Zatrudnienie w podsektorze własności zagranicznej w Warszawie i strefie pozawarszawskiej, 1992-1995

Zatrudnienie w podsektorze własności zagranicznej	Warszawa				Strefa pozawarszawska			
	1992	1993	1994	1995	1992	1993	1994	1995
Gospodarka ogółem	20318	30337	427728	56371	3391	4886	7383	9371
wzrost (1992=100)	100	149	210	277	100	144	218	276
Sektor usług (G...O)	11143	20574	27465	39072	839	1173	2115	3300
wzrost (1992=100)	100	184	246	350	100	140	252	393
Handel (G)	5201	9866	15379	19480	605	807	1497	1846
wzrost (1992=100)	100	190	296	374	100	133	247	305
Hotele i restauracje (H)	957	1554	2260	2767	5	11	162	200
wzrost (1992=100)	100	162	236	289	100	220	3240	4000
Transport (I)	1348	1935	2190	3244	171	233	326	376
wzrost (1992=100)	100	143	162	241	100	136	191	220
Pośrednictwo finansowe (J)	565	1052	1359	2222	0	1	13	14
wzrost (1992=100)	100	186	240	393	-	100	1300	1400
Obsługa nieruchom. i firm (K)	2895	5805	5697	10273	47	74	101	833
wzrost (1992=100)	100	200	197	355	100	157	215	1772
Administracja (L)	-	-	-	-	-	-	-	-
Edukacja (M)	15	53	56	143	-	-	-	-
wzrost (1992=100)	100	353	373	953	-	-	-	-
Ochrona zdrowia (N)	56	77	116	130	-	-	-	-
wzrost (1992=100)	100	137	207	232	-	-	-	-
Pozostałe usługi (O)	106	232	408	813	11	47	16	31
wzrost (1992=100)	100	219	385	767	100	140	252	298

Tabela 46. Udział Warszawy i strefy pozawarszawskiej w zatrudnieniu w podsektorze własności zagranicznej według sekcji sektora usług, 1992-1995

W % zatrudnienia w podsektorze własności zagranicznej									
Warszawa					Strefa pozawarszawska				
	1992	1993	1994	1995		1992	1993	1994	1995
Handel (G)	46,7	47,9	56,0	49,9	Handel (G)	72,1	68,8	70,8	55,9
Obsługa nieruchom. i firm (K)	26,0	28,2	20,7	26,3	Transport (I)	20,4	19,9	15,4	11,4
Transport (I)	12,1	9,4	8,0	8,3	Obsługa nieruchomości (K)	5,6	6,3		25,2
Razem	84,8	85,5	84,7	84,5	Razem	98,1	95,0	93,9	92,5

Zasadniczą różnicę między oboma obszarami stanowi znacznie silniejsza pozycja transportu w strefie (druga po handlu), co może się np. wiązać z lokalizacją na tym terenie zagranicznych przedstawicielstw firm spedycyjnych. Sugestia ta wymagałaby jednak sprawdzenia na podstawie bardziej szczegółowych danych. W Warszawie natomiast drugą pozycję zajmowała obsługa nieruchomości. Największym pracodawcą w zagranicznej części tej sekcji, jak zresztą również w całej sekcji, były usługi dla biznesu. Zatrudnienie w zagranicznej części tych usług koncentrowało się w latach 1992-1995 w 99% w Warszawie.

Podsumowanie i uwagi na temat roli Warszawy w europejskim systemie miast

W gospodarce Aglomeracji Warszawskiej lat 90. jednymi z najbardziej charakterystycznych zjawisk wywołanymi przez i stanowiącymi część ogólnokrajowego procesu transformacji były: masowe powstawanie nowych firm – w wyniku czego zwiększyła się liczba jednostek gospodarczych i wzrost własności prywatnej (jej udział w zatrudnieniu zwiększył się z 31% do blisko 60% w całej gospodarce Aglomeracji). Odnotowane w statystyce państwowej zwiększenie liczby firm na rynku Aglomeracji Warszawskiej, a zwłaszcza w samej Warszawie może być częściowo zjawiskiem pozornym, wynikającym z mało rygorystycznego przestrzegania przepisów o rejestracji w systemie REGON. W miarę zaostrzania wymogów rejestracyjnych ujawniają się w statystyce firmy, które faktycznie istniały, ale ponieważ nie dopełniły obowiązku rejestracji nie figurowały w statystyce³³. Nie można również wykluczyć, że pewien procent firm, trudny do oszacowania „ujawnił się” przechodząc ze strefy nieformalnej, nierejestrowanej do formalnej rejestrowanej.

Zmianom liczby firm towarzyszył wzrost liczby zatrudnionych, który zmienił proporcje między sektorami branżowymi gospodarki i wewnątrz sektorów. W Aglomeracji Warszawskiej był to nie tylko wzrost systematyczny, ale najsilniejszy w kraju; w okresie 31 XII 1992 – 30 IX 1997 wyraził się wskaźnikiem 171 dla całej gospodarki (przeciętna krajowa 118) i 179 dla sektora usług (w kraju 129). Stagnująca liczba ludności w całej Aglomeracji (wskaźnik wzrostu w latach 1992-1997 – 100,4) i w samej Warszawie (wskaźnik 99,8) wskazują na egzogeniczny charakter wzrostu zatrudnienia – wzrostu czerpiącego z dojazdów do pracy i migracji nie rejestrowanych jako zmiana miejsca zamieszkania³⁴.

Wzrost liczby zatrudnionych i firm miał miejsce w obu wiodących sektorach gospodarki Aglomeracji: przemysłu i usług – wskaźniki wzrostu były w obu sektorach zbliżone, wyższe jednak w usługach. Badany okres 1992-1997 nie był jednorodny z punktu widzenia dynamiki: więcej firm przybyło w pierwszych trzech latach (69% w przemyśle i 59% w usługach), natomiast większy wzrost zatrudnienia przypadł na późniejsze trzy lata. Ta obserwacja odnosi się jednak tylko do sektorów gospodarki; w poszczególnych sekcjach sektora usług wyniki nie układały się już tak wyraźnie. O ile wzrost zatrudnienia jest w warunkach transformowanej gospodarki polskiej zjawiskiem świadczącym pozytywnie o jej aktywności (nawet jeśli w liczbie zatrudnionych są ukryte bardziej lub mniej korzystne ekonomicznie i społecznie formy zatrudnienia), o tyle ocena zwiększenia się liczby firm jest bardziej złożona, gdyż część firm po zarejestrowaniu nie podjęła działalności gospodarczej. Wzrost zatrudnienia w sektorze usług w latach 1992-1997 (o ponad 340 tys. osób, tj. 70%

³³ Na podstawie informacji uzyskanych w Urzędzie Statystycznym Warszawy.

³⁴ Saldo migracji ujętych w statystyce pozostawało wprawdzie dodatnie w latach 1990-1997, ale jego wielkość w przypadku samej Warszawy zmniejszyła się z 4961 osób (w 1990) r. do 1566 osób (w 1997r.), (*Rocznik Statystyczny Warszawy 1998*, s. 125).

stanu zatrudnienia z 1992 r.) spowodował wzrost jego udziału w gospodarce Aglomeracji z 64% do 67 %. Zatrudnienie wzrosło we wszystkich sekcjach usługowych – najsilniej w handlu, hotelach i pośrednictwie finansowym – w każdej wystąpiło co najmniej podwojenie liczby zatrudnionych.

Zmiany struktury sektora usług. W wyniku silniejszego przyrostu zatrudnienia w jednych sekcjach i słabszego w innych, zmieniła się struktura usług w Aglomeracji: najszybciej rosnące działy – do trzech już wymienionych trzeba dodać obsługę nieruchomości – zwiększyły swoje udziały, pięć pozostałych ten udział zmniejszyło (najbardziej ochrona zdrowia). Na pierwsze miejsce w strukturze sektora usług wysunął się handel zatrudniający w 1997 r. blisko 30% ogółu zatrudnionych tego sektora (20% ogółu zatrudnionych w gospodarce Aglomeracji). Na drugie (z poprzednio pierwszego) spadła obsługa nieruchomości (18% ogółu zatrudnionych w sektorze). Na trzecie miejsce (z czwartego) przesunął się transport (ponad 11%) i na czwartym miejscu (poprzednio trzecim) uplasowała się ochrona zdrowia z ponad 10% zatrudnionych. Te cztery najszybciej rosnące sekcje skupiły łącznie w 1997 r. ok. 55% ogółu zatrudnionych w sektorze usług (44% w 1992 r.). Zróżnicowane tempo wzrostu nie spowodowało zmian w składzie największych pracodawców, którymi pozostały handel, obsługa nieruchomości, transport, ochrona zdrowia i edukacja. Koncentracja zatrudnienia usługowego w tych działach wzrosła z 57% w 1992 r. do 64% w 1997. W sumie więc nawet jeśli „małe” było bardziej aktywne, (jak hotele lub pośrednictwo finansowe), to „duże” (jak handel, lub obsługa nieruchomości) decyduje o rozwoju całego sektora. Charakterystyczna dla badanego okresu wydaje się również duża „aktywność” pośrednictwa finansowego, tym bardziej że w poprzednim okresie (1988-1994) sekcja ta znajdowała się na odległym miejscu jeśli chodzi o wzrost liczby firm – z powodu ograniczeń formalno-prawnych i kapitałowych (Zalewski 1997). W innych sekcjach o szybkim wzroście liczby zatrudnionych i firm – np. w handlu – te ograniczenia mają mniejsze znaczenie. Dlatego też handel mający relatywnie niewielkie wymagania kapitałowe najszybciej skorzystał z możliwości jakie stworzyła nowa polityka gospodarcza i skupił w 1997 r. blisko 1/5 wszystkich zatrudnionych w Aglomeracji Warszawskiej i ponad połowę wszystkich firm.

Wzrost sektora prywatnego był rzeczywiście spektakularny. Z wielkości skoku prywatyzacyjnego można sobie zdać sprawę, gdy porówna się sytuację z 1989 r. kiedy to w Polsce ok. 93% ogółu zatrudnionych pracowało w sektorze publicznym z sytuacją z 1997 r., gdy było ich poniżej 50%. Główne nasilenie prywatyzacji przypadło na pierwszą połowę lat 90. W Aglomeracji Warszawskiej prywatyzacja zaszła dalej; w 1997 r. w sektorze publicznym pracowało ok. 42% ogółu zatrudnionych (w 1992 r. ok. 69%). Gospodarka Aglomeracji Warszawskiej była zresztą jedną z trzech najbardziej sprywatyzowanych gospodarek województw. Większym stopniem prywatyzacji firm i zatrudnienia charakteryzował się w Aglomeracji Warszawskiej przemysł. Różnice widoczne są zwłaszcza w zatrudnieniu: w 1997 r. w prywatnym przemyśle Aglomeracji było zatrudnionych ponad 76 % ogółu zatrudnionych w tym sektorze, a w prywatnych firmach usługowych tylko 50%. Jest to zaskakujący wynik; byłoby zrozumiałe, gdyby większy udział sektora prywatnego

wystąpił w działalnościach usługowych, których tradycje prywatyzacyjne sięgają okresu przed transformacją. Mówiąc o wzroście sektora prywatnego warto wspomnieć o implikacjach gospodarczych i społecznych tego wzrostu. Oprócz poprawy o charakterze organizacyjno-wydajnościowym trzeba uwzględnić wyższe wynagrodzenia w sektorze prywatnym – w Aglomeracji Warszawskiej o kilkanaście procent. Zwiększa to siłę nabywczą części gospodarstw domowych i wyzwala efekty mnożnikowe oddziaływające pozytywnie na gospodarkę, ale również – jak wiadomo z innych źródeł – różnicuje ekonomicznie społeczeństwo.

Wzrost udziału Aglomeracji Warszawskiej w kraju. Lata 90. (do końca września 1997 r. łącznie) to okres koncentracji w Aglomeracji Warszawskiej firm, zatrudnienia i własności prywatnej. W świetle danych zebranych na potrzeby tego opracowania udział Aglomeracji Warszawskiej w wartościach krajowych zwiększył się:

- w ogólnej liczbie firm z 13% do prawie 15%,
- w ogólnym zatrudnieniu z 7,7% do 11%,
- w krajowym zatrudnieniu w sektorze przemysłu z 6,6% do 9,3%,
- w krajowym zatrudnieniu w sektorze usług z 9,8% do 13,6%,
- w zatrudnieniu w sektorze prywatnym gospodarki z 9,4% do ok. 13%, a w prywatnej sekcji sektora usług z 10,5% do ponad 17%.
- w zatrudnieniu we własności zagranicznej z 21,4% do 24,4%.

Trzeba do tego dodać, że Aglomeracja Warszawska korzysta – w najwyższym stopniu – z krajowych nakładów inwestycyjnych: w większości sekcji usług otrzymywała (w 1996 r.) od 20% do 30% ogółu nakładów.

W warunkach tak głębokiej transformacji gospodarki, jaką podjęto w Polsce po 1989 r., mało realne zapewne byłoby oczekiwanie regionalnej równości w rozwoju kraju. Z drugiej jednak strony proces koncentracji wzrostu w Aglomeracji Warszawskiej obserwowany w latach 90. – zgodny z oczekiwaniami co do procesów zachodzących w systemach miejskich w okresie transformacji gospodarki (Korcelli 1996, s. 64) – musi prowadzić do pytania jak długo ten proces może trwać, czym kosztem się to odbywa i jakie mogą być mechanizmy redystrybucji tego wzrostu na zewnątrz Aglomeracji. Z podanych liczb może się wydawać, że wzrost Aglomeracji Warszawskiej odbywa się kosztem reszty kraju. Bez zbadania jednak „drugiej strony bilansu”, tj. tego co Aglomeracja daje pozostałej części kraju taka odpowiedź jest bardziej emocjonalna, zgodna z odczuciem pozawarszawskiej części kraju, niż rzeczowa.

Dominująca pozycja Warszawy w Aglomeracji Warszawskiej. W latach 1992-1997 koncentrowało się w Warszawie przeciętnie: ok. 70% ludności Aglomeracji, 76% jej ludności miejskiej i 72% ogółu zatrudnionych w Aglomeracji, 85% jej zatrudnienia miejskiego oraz 83% zatrudnionych w sektorze usług i 66% zatrudnionych w przemyśle. Z blisko półmilionowego przyrostu zatrudnienia w Aglomeracji Warszawskiej sama Warszawa wchłonęła ok. 50%, jej sektor usług ponad 58%. przyrostu zatrudnienia usługowego Aglomeracji, a sektor przemysłu – tylko 26%. Udział Warszawy w liczbie ludności Aglomeracji i jej ludności miejskiej spadał w badanym okresie nieznacznie, ale stale.

Wyraźniej natomiast zmniejszył się jej udział w całym zatrudnieniu w Aglomeracji (z 77% do 68%), w zatrudnieniu obu sektorów: przemysłu (z 76% do 57%) i usług (z ok. 86% do 74%). W samym sektorze usług, zmniejszyła się koncentracja zatrudnienia w Warszawie w 6 z 9 jego sekcji, od poniżej 2 punktów procentowych w ochronie zdrowia do ok. 26 punktów w hotelarstwie. Są to prawdopodobnie sygnały słabnięcia atrakcyjności Warszawy jako miejsca zamieszkania, a zwłaszcza pracy.

Mimo sygnalizowanego spadku udziału Warszawy, jej przewaga nad pozostałą częścią Aglomeracji pozostaje duża i odbija się na wszystkich rodzajach działalności usługowej. W końcu 1996 r. w Warszawie pracowało od 74% ogółu zatrudnionych w ochronie zdrowia całej Aglomeracji, do blisko 90% w transporcie i handlu. Szanse na zmniejszenie tej przewagi w najbliższej przyszłości wydają się nikłe ze względu na niewielki potencjał ludnościowy (w tym ludności pracującej) innych miast Aglomeracji i ich nieprzystosowanie do przejęcia części funkcji Warszawy (z powodu np. trudności komunikacyjnych, mieszkaniowych, itp.). Wydaje się ponadto, że nie ma jeszcze potrzeby fizycznej dekoncentracji Warszawy, przynajmniej w sektorze usług. Jego udział w strukturze zatrudnienia Warszawy może jeszcze rosnać – jak wskazują przykłady innych miast europejskich i pozaeuropejskich.

Strefa pozawarszawska Aglomeracji leży w „ekonomicznym cieniu” Warszawy – miasta ponad 30-krotnie większego od największego miasta strefy i skupiającego ok. 6 razy więcej zatrudnionych niż pozostałe miasta Aglomeracji łącznie. Na 27 miast strefy liczących od ok. 3 tys. do nieco ponad 50 tys. mieszkańców przypadało w latach 1992-1997 23%-24% ludności miejskiej Aglomeracji (tj. od 94 tys. do 510 tys.), przeciętnie ok. 15% zatrudnienia miejskiego Aglomeracji, od 19,7% do 22,9% zatrudnienia miejskiego w sektorze przemysłu Aglomeracji i przeciętnie ok. 11,5% zatrudnienia w sektorze usług oraz od 13,5% do 10% nakładów inwestycyjnych Aglomeracji. Pozostawanie w cieniu Warszawy nie jest równoznaczne z całkowitym zahamowaniem wzrostu miast strefy, aczkolwiek w przypadku wielu działalności gospodarczych miasta te przegrywają z Warszawą nie tylko z powodu różnic w wielkości, co różnic w standardzie środowiska ekonomicznego. Liczba ludności miast strefy wzrosła w latach 90. łącznie o ponad 3%, zatrudnienie w gospodarce o 41% – silniej w sektorze przemysłu (46%) niż usług (37%). Dynamika zatrudnienia była w poszczególnych miastach strefy różna. Co najmniej 10 miast, czyli ponad 1/3 miast strefy, wykazało jednak wzrost zatrudnienia w sektorze usług w granicach od 50% nawet do 400%.

W strukturze zatrudnienia w znacznej części miast strefy przeważa sektor usługowy; w 16 miastach dawał on pracę ponad 50% ogółu zatrudnionych w tych miastach. Ale największym sekcijnym pracodawcą była jednak działalność produkcyjna (sekcja D w klasyfikacji gospodarki – podstawowa składowa sektora przemysłu), która dominowała na początku lat 90. w 21 miastach, a pod koniec (1997 r) aż w 25, tj. we wszystkich miastach strefy – z wyjątkiem dwóch. Działalność poszczególnych sekcji usługowych okazała się w latach 90. jeszcze mało ekspansywna.

Czy wzrost zatrudnienia obserwowany w strefie można uznać za początek transmisji wzrostu z bieguna wzrostu – Warszawy – zakładanej w rządowych koncepcjach rozwoju przestrzennego?

Wydaje się to mało prawdopodobne zważywszy na bardzo niski poziom nakładów inwestycyjnych w porównaniu z Warszawą (maks. 1,8% ogółu nakładów Aglomeracji przypadających na miasta) i ich spadek lub stagnację w większości miast strefy oraz silne fluktuacje zatrudnienia w strefie z jednej strony, z drugiej zaś wspomnianą już ciągle rosnącą koncentracją wielu zmiennych ekonomicznych w Warszawie.

Rola Warszawy w europejskim systemie miast: poglądy i realia. W latach 90. pojawiło się sporo nowych klasyfikacji miast europejskich³⁵ wyrażających ocenę tych miast w oczach różnych gremiów naukowych i rządzących. Korzysta się w tych klasyfikacjach z różnych zespołów kryteriów, często opisowych, zawsze jednak uwzględniających *explicite* lub *implicite* poziom rozwoju sektora usług i/lub jego składowych. Warszawę umieszcza się dopiero w nowszych opracowaniach, poprzednie kończyły się zwykle na wschodniej granicy Unii Europejskiej. Nie wchodząc w szczegóły tych klasyfikacji – omówiono je w cytowanej już pracy³⁶ – pozycję Warszawy określa się przykładowo jako:

– „miasto o znaczeniu europejskim” (II kategoria miast, pośrednia między miastami światowymi *World cities*, a ośrodkami o znaczeniu krajowym); w grupie tej wymienia się m. in. Madryt, Rzym, Brukselę, Ateny, Lizbonę i Kopenhagę;

– „region miejski o potencjalnym znaczeniu europejskim” (V kategoria); zaliczono do tej kategorii także Rygę, Mińsk, Pragę, Budapeszt, Sofię, Saloniki i Kijów;

– „miasto, które powinno uzyskać rangę ośrodka europejskiego w pierwszej kolejności” (kategoria IIb); sytuuje to Warszawę na tym samym poziomie co Birmingham, Manchester, Glasgow, Lizbona, Bordeaux i stolice byłych europejskich państw socjalistycznych;

– „miasto europejskie” I kategorii (w kontekście miast regionu bałtyckiego (jak Berlin, Kopenhaga, Stockholm, Hamburg, St. Petersburg, a w przyszłości Oslo, Helsinki, Ryga i Mińsk);

– „miasto stołeczne o ważnych funkcjach międzynarodowych” (kategoria I w kontekście miast Europy środkowej i wschodniej) jak Berlin, Kijów, Budapeszt, Wiedeń, Praga, Mińsk, Bukareszt.

Przeprowadzona w Instytucie Geografii PAN w Warszawie analiza³⁷ oparta na 9 grupach wskaźników demograficznych i gospodarczych,³⁸ porównująca Warszawę

³⁵ Są to np. *Europe 2000. Outlook for the Development of the Community's Territory*. Commission of the European Communities (Brussels-Luxembourg 1991); *Europäisches Städtetz. Raumordnungspolitik im europäischen Kontext* (Bonn 1994); P. Treuner, M. Foucher: *Towards a New European Space* (Hannover 1994); *Atlas Ost-und SüdostEuropa* (Wien 1997).

³⁶ Patrz przyp. 6

³⁷ Patrz przyp. 6.

z kilkunastoma stolicami i innymi wielkimi miastami europejskimi – jedynymi, dla których uzyskano dane o zbliżonym zakresie przedmiotowym i czasowym – ujawniła liczne słabości infrastrukturalne Warszawy. Sceptycznie ocenia się szanse Warszawy również w innych opracowaniach polskich (np. Kukliński 1999) i zagranicznych (Wichmann Matthiessen, Winkel Schwarz 1999)³⁹. Porównanie struktury gospodarki w jej podstawowym podziale na sektory z miastami o podobnej wielkości (Barcelona, Wiedeń) wykazało natomiast duże podobieństwa i potrzebę tylko niewielkiej „korekty” w przyszłości, polegającej na zmniejszeniu udziału sektora przemysłu w gospodarce i odpowiednim wzroście sektora usług. Bardziej szczegółowe porównania gospodarki (według 15 sekcji), możliwe tylko dla Warszawy i Wiednia, wykazały poważniejsze różnice w trzech sekcjach: administracji (czterokrotna przewaga Wiednia), obsłudze nieruchomości i edukacji (na korzyść Warszawy). Wspomniana analiza daje oczywiście tylko ocenę pozycji Warszawy pod względem ilościowym i na tyle wszechstronną na ile pozwoliły na to dane statystyczne.

Jak władze polityczne i planistyczne widzą pozycję Warszawy i jak zamierzają ją kształtować? W dokumencie „Koncepcja polityki przestrzennego zagospodarowania kraju” (marzec 1999) opracowanym przez Rządowe Centrum Studiów Strategicznych jako jeden z celów tej polityki figuruje „kształtowanie Warszawy jako metropolii stołecznej o znaczeniu europejskim”, nawiązujące do wymienionych klasyfikacji zagranicznych. W dokumencie tym określa się szanse i zagrożenia tej pozycji. Do pierwszych zaliczono położenie Warszawy na skrzyżowaniu szlaków komunikacyjnych – zwłaszcza wschód-zachód, zaplecze naukowo-badawcze, potencjał intelektualny i fachowy. Wśród zagrożeń wymienia się niższe standardy życia miejskiego niż w innych stolicach europejskich (w tym zwłaszcza gorsze usługi infrastrukturalne w zakresie gospodarki komunalnej), trudności komunikacyjne, brak szeregu inwestycji o znaczeniu międzynarodowym (np. centrum kongresowego), konkurencję ze strony stolic państw najbliższych (Praga, Bratysława, Wiedeń, Budapeszt). Rada Ministrów zobowiązała odpowiednie organa administracji państwowej i instytucje naukowo-badawcze do konkretyzacji przedstawionych we wspomnianym dokumencie założeń przestrzennego zagospodarowania kraju, do opracowania koncepcji rozwoju poszczególnych usług, monitorowania i diagnozowania zmian w przestrzennym zagospodarowaniu kraju itp.

Wstępnym warunkiem do spełnienia postulatów rządowych jest posiadanie informacji statystycznej jednolitej metodycznie, dającej się agregować i dezagregować przedmiotowo i przestrzennie, łatwo dostępnej (w tym taniej) dla badaczy i zarządzających. Obecne zasoby informacji statystycznej pozostawiają jeszcze wiele do życzenia nawet w przypadku stolicy kraju i strefy wokół niej⁴⁰. Można się więc obawiać, że wywiązanie się z zadań nałożonych

³⁸ Uwzględniono: wielkość i strukturę pracujących, stan i strukturę demograficzną, zasoby i budownictwo mieszkaniowe, hotele, infrastrukturę komunalną, komunikacyjną i kulturalną, szkolnictwo, opiekę medyczną i bezpieczeństwo publiczne.

³⁹ Wśród 39 miast europejskich uszeregowanych według malejącej liczby artykułów naukowych opublikowanych w latach 1994-1996 Warszawa zajmowała odległe 32 miejsce.

⁴⁰ *Rocznik Statystyczny Warszawy 1998* ukazał się – po kilkuletniej przerwie – dopiero we wrześniu 1999 r. i zawiera informacje z 1997 r.

przez Radę Ministrów napotka już na wstępie na barierę informacyjną. Trudności uzyskania odpowiednich danych statystycznych są dobrze znane badaczom sfery usług nawet w krajach najlepiej rozwiniętych gospodarczo, o najwyższym poziomie badań w omawianej dziedzinie. W Polsce trudności te występują ostrzej w związku z niedawnymi zmianami klasyfikacji działalności gospodarczej (1993/94) i zmianami podziałów administracyjnych (1 stycznia 1999 r).

Źródła statystyczne i bibliografia

- Działalność gospodarcza małych przedsiębiorstw w latach 1993-1995*, 1996, Departament Przedsiębiorstw, Studia i Analizy Statystyczne, GUS, Warszawa.
- Roczniki Statystyczne Województwa Warszawskiego z lat 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998*, WUS, Warszawa.
- Roczniki Statystyczne Warszawy z lat 1995, 1996, 1998*, WUS, Warszawa.
- Roczniki Statystyczne, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998*, GUS, Warszawa.
- Pracujący w gospodarce narodowej 1997, 1998. Zatrudnienie w gospodarce narodowej według sekcji, działów i wybranych klas działalności*. Materiały niepublikowane GUS z lat 1992-1995.
- Produkt Krajowy Brutto według województw za 1995 r.*, 1997, Zakład Badań Statystyczno-Ekonomicznych GUS i PAN. Urząd Statystyczny, Katowice.
- Inwestycje i środki trwałe w gospodarce narodowej w 1996 r.*, 1998, Informacje i opracowania statystyczne, GUS, Warszawa.
- Przegląd Statystyczny*, 1998, Urząd Statystyczny, Warszawa, nr 12 (grudzień).

- Gawryszewski A., Korcelli P., Nowosielska E. 1998, *Funkcje metropolitalne Warszawy*, Zeszyty IGiPZ, 43.
- Koncepcje Polityki Przestrzennego Zagospodarowania Kraju*, 1999, Rządowe Centrum Studiów Strategicznych, Warszawa.
- Korcelli P., 1996, *Perspectives on cities and urban systems in East-Central Europe: changing structures, changing functions*. (w:) R. Domański (red.) *Towards explanation and modelling of the spatial and regional dimensions of the transformation process*, 1996, PWN, Warszawa.
- Korcelli P., 1997, *Warszawa i Aglomeracja Warszawska: tendencje, perspektywy, zagrożenia rozwoju*, (w:) P. Korcelli (red.), *Aglomeracje miejskie w procesie transformacji: III*, Zeszyty IGiPZ, 43, 5-18.
- Kukliński A., 1999, *Metropolia Warszawy wobec wyzwań procesów globalizacji*, (w:) J. Kołodziejki (red.) *Transformacja polskiej przestrzeni w perspektywie integracji europejskiej*. Biuletyn KPZK, 189, 251-267.
- Nowosielska E. 1997, *Zmiany wielkości i struktury zatrudnienia w Warszawie w latach 1992-1995*, (w:) P. Korcelli (red.), *Aglomeracje miejskie w procesie transformacji: III*, Zeszyty IG PZ, 43, 37-59 (Aneks 4s.).
- Wichmann Matthiessen, Ch., Winkel Schwarz A. 1999, *Scientific centres in Europe. An analysis of research strenght and patterns of specialization based on bibliometric indicators*. Urban Studies, 36, 3, 453-477.
- Zalewski A. 1997, *Przemiany gospodarki w Aglomeracji Warszawy w latach dziewięćdziesiątych*, (w:) P. Korcelli (red.), *Aglomeracje miejskie w procesie transformacji: III*, Zeszyty IGiPZ, 43, 19-36.

The service sector of Warsaw Agglomeration in an era of the transformation of the Polish economy 1992 – 1997: structural changes and trends

Summary

It is now ten years since Poland commenced with its process of economic transformation from the centrally-planned to the market-oriented economy. The process of transformation has encompassed all sectors and branches of economy, though in different ways: the directions, time and distributions of changes were highly differentiated both between and within sectors, as well as spatially.

The present work is concerned with the transformation of that part of the economy referred to broadly as the service sector, with its dynamics and with changes in its structure. (The service sector includes sections G – Q inclusive of the General Industrial Classification of Economic Activities within the European Communities). In spatial terms the paper covers the Warsaw Agglomeration, which is accepted as city's metropolitan within the voivodship of Warsaw. As the service sector is largely urban in terms of location (with 85% of employed in cities nationwide), the research on ongoing changes total 28 towns and cities of the Agglomeration as the data-base allowed. In other cases it is the zone beyond Warsaw (the Ring) that is referred to.

Main questions. The aim of this work is to present the above sector's dynamics and structural changes, as they apply to Warsaw Agglomeration in the 1990s, such that it could be possible to determine:

- the nature of the leading service activities; the extent to which growth in the sector as a whole (national and regional) is due to that absorbed in Warsaw itself and to which particular groups of services;
- the possible existence of trends towards deconcentration in favour of smaller towns and cities within the Warsaw Agglomeration, and the identity of beneficiaries of this process;
- differences in the absorbing power of Warsaw in regard to different types of service activity.

The study concludes with remarks concerning the role of Warsaw as mapped out by politicians and urban planners and set against the results of scientific analysis.

Data. The use has been made of data compiled by various institutions and researchers and in differing stages of statistical processing. The main sources are unpublished data from Poland's Central Statistical Office (GUS) concerning employment by section, division and selected group of services in the years 1992-1995; as well as published data from Statistical Yearbooks for Warsaw voivodship from the Warsaw Statistical Office and other publications of GUS. One consequence of the adoption of a sectoral division to the economy is the omission of those services contained within the agricultural and industrial sectors. Indeed, the analysis does not even take in the full data for the service sector, since annual figures for firms employing less than 5 people are lacking. This is significant in restricting the coverage of the service sector, which accounted for 60% of small firms in the national economy in the period 1993-1995, as well as for c. 75% of those working in them. The study of the dynamics to trade is likely to have been most affected by the omission, since this section includes 45% of all small firms and 50% of those working in them. In addition, the data forming the basis for the work do not include the "informal economy".

The paper is composed of three parts:

- The Warsaw Agglomeration: an outline of the transformations in economic structure, organization and dynamics in the years 1992-1997,
- Warsaw within the Warsaw Agglomeration,
- Summary and remarks concerning the role of Warsaw in the European system of cities

The first part of the present study deals with the following issues: the structure of the Warsaw Agglomeration economy, new firms and increased employment, changes in ownership structure, structural differences in dynamics, the role of the Warsaw Agglomeration in the national economy and the foreign property in the Agglomeration.

The above mentioned issues are also treated in the second part in a more detailed way and with relation to the main subject of the work – the service sector. The analysis distinguishes two separate patterns: the city of Warsaw and the remaining 27 towns and cities of the zone around Warsaw.

The third part contains the main results of the study and concludes with some remarks concerning the role of Warsaw Agglomeration in the broader spatial context, i.e. European system of cities.

The main results of the present work can be summarized as follows:

- In the 1990s economy of the Warsaw Agglomeration, one of the most characteristic phenomena induced by and forming a part of the nationwide process of transformation has been the mass emergence of new firms, which has increased the number of businesses and changed ownership structure in a direction that benefits the private sector (whose share in employment increased from 31% to nearly 60% in the whole economy of the Agglomeration). This has been associated with changes in the numbers employed and in the proportionality between and within the branch sectors of the economy. An increase in employment and the number of firms occurred in both leading sectors of the Agglomeration's economy, i.e. industry and services – indices for growth were similar in each, but higher in services. In the years 1992-1997, the 340,000 extra employees in the service sector (70% up on the 1992 level) ensured an increase in that sector's contribution to the Agglomeration's economy from 64 to 67%. Levels of employment rose in all sections, but were most marked (with at least a doubling of employment) in trade, hotels and financial intermediation.
- Variable levels of growth in employment in different sections provided for structural change in the Agglomeration's service sector: the fastest-growing sections (the three aforementioned plus real-estate services) increased their shares, while those of the five remaining ones (most especially healthcare) diminished. In 1997, these four fastest-growing sectors together accounted for c. 55% of total employment in the service sector, as compared with 44% in 1992. The varied rates of growth did not induce changes in the composition of the list of largest employers, which remained trade, real-estate services, transport, healthcare and education. The concentration of service employment in these divisions increased from 57% in 1992 to 64% in 1997.
- The growth of the private sector was truly spectacular. The magnitude of the leap forward in privatization may be grasped when a comparison is made with the situation in 1989, when c. 93% of all those in employment were working in the public sector. By 1997 the figure was below 50%. However, the main impact of privatization was felt in the first half of the 1990s, though in Warsaw it proceeded further – to the point where the public sector was left accounting for only 42% of employment by 1997 (as compared with 69% in 1992). The Warsaw Agglomeration was in fact among the three "most privatized" voivodships and a high degree of privatization of firms and employment was characteristic of Warsaw's industry. In speaking of the growth of the private sector it is worth recalling the economic and social implications.
- An increased role for the Warsaw Agglomeration within Poland. The period of the 1990s up to and including 1997 was a time in which firms, employment and private ownership concentrated in the Warsaw Agglomeration. The data collected for the present study show increases in the Agglomeration's contribution to national figures: from 13 to almost 15% of all firms ; from 7.7 to 11% of all employment; from 6.6 to 9.3% of all industrial employment; from 9.8 to 13.6% of service-sector employment; from 9.4 to c. 13% of employment in the private sector and from 10.5 to more than 17% of employment in the private section of the service sector.
- Although Warsaw has still dominant position in the Warsaw Agglomeration a slow decline can be noticed. In the years 1992-1997, Warsaw city accounted for c. 70% of the Agglomeration's population, 76% of its urban population, as well as 72% of its employment, 85% of its urban employment, 83% of its service-sector employment and 66% of that in industry. Of an increase in employment in the Agglomeration of nearly half a million, Warsaw itself absorbed c. 50%. It took more than 58% of the increase in service-sector employment, but only 26% of that in industry. Warsaw's contribution to the Agglomeration's total population and urban population fell slightly but steadily in the study period. There was, however, a distinct decline in its share of total employment in the Agglomeration from 77 to 68%, and declines in its shares of employment from 76 to 57% in the industrial sector and from c. 86% to 74% in services. Within the service sector, 6 out of 9 sections witnessed a decline in the concentration of employment in Warsaw by between less than 2

percentage points in healthcare and c. 26 points in hoteling. These are signs of a weakening in Warsaw's attractiveness as a place to live, and especially work. In spite of the signalled decline in Warsaw's contribution, its dominance over the rest of the Agglomeration remains great and reflected in all types of service activity. At the end of 1996, Warsaw city accounted for between 74% of all those employed in healthcare in the Agglomeration and nearly 90% of those employed in transport and trade. The chances of this dominance declining in the nearest future seem small mostly because of lack of adaptation of other towns in the Agglomeration to take on part of the functions of Warsaw (on account of communicational and housing-related difficulties among other things).

- The zone around Warsaw (the Ring) lies in the „economic shadow” of the metropolis. Warsaw dominates over the remaining 27 cities of the Agglomeration by its population and employment. Cities of the Ring concentrated in the years 1992 – 1997 ca 1/4 of the urban population of the Agglomeration, ca 15% of its urban employment, from 20% to 23% of industrial urban employment and 11,5 % of the employees in the service sector and a diminishing share of investments made in the Agglomeration (from 13,5 to 10%). Location within the economic shadow of Warsaw does not necessarily exclude the totality of the smaller cities (from 3,000 to 50,000 inhabitants) lying in the Ring from the processes of growth and development. Their employment increased ca 41% with a stronger growth in the manufacturing sector (46%) than in the services (37%). In the 1/3 of the Ring cities the service employment grew, however, more than 50% and even to 400%. Whether the increase in employment in the Ring cities could be considered as a beginning of a transmission of growth as the government assumes in its concepts of spatial development or a growth based on local initiatives is an open question.
- The role of Warsaw in the European system of cities. In the 1990s, a number of new classifications of European towns and cities appeared. Warsaw is only to be found in the most recent studies, with earlier ones usually ending at the eastern limits of the European Union. Without going into the details of these classifications the position of Warsaw is defined for example as:- “a city of European significance”, along with the likes of Madrid, Rome, Brussels, Athens, Lisbon and Copenhagen; or “an urban region of potentially European significance”, along with cities like Riga, Minsk, Prague, Budapest, Sofia, Saloniki and Kiev, etc. An analysis carried out by the Institute of Geography of the Polish Academy of Sciences and based on demographic and economic indices compared Warsaw with 10-20 capitals and other large European cities for which data on similar subject matter and from a similar period could be obtained. This revealed a number of infrastructural weaknesses of Warsaw. On the other hand, comparison of the structure of the economy in its basic division into sectors with those of two cities of similar size (Barcelona and Vienna) revealed great similarity and a need for only limited “correction” in the future entailing a reduction in the role of the industrial sector in the economy and appropriate growth in the service sector. How do the political and planning authorities regard Warsaw's position and how do they intend to mould it? In the Government Centre for Strategic Studies document on a national spatial management policy (March 1999), one of the objectives set was “the development of Warsaw as a capital city of European significance”. The document sets out the opportunities and threats in relation to this position, with the former including a location on a crossing point of East-West communication routes, research-and-development backup and intellectual and professional potential. Among the threats mentioned were the lower standards of living than in other European capitals, communications difficulties, a lack of wider-scale investment of international significance and competition on the part of the nearest capital cities. The Council of Ministers has, as appropriate, obliged the state administration and research institutions to add detail to the assumptions regarding spatial management set out in the above document, to devise a concept for the development of different services and to monitor and diagnose changes in the country's spatial management, etc. Counting for available statistical information such declarations should be treated with a certain dose of scepticism. The fundamental question conditioning fulfilment of government postulates is thus the possession of a methodologically-uniform, easily aggregated and disaggregated, easily accessible (and hence cheaper) statistical base. The problem of the relevant statistical information, especially in regard to the service sector, is not merely a Polish problem. In Poland it only occurs more sharply in connection with recent changes in the classification of economic activity (1993/94) and with changes in the administrative divisions (1999).

Informacje dla autorów i czytelników

„DOKUMENTACJA GEOGRAFICZNA” – ukazuje się w standardowym nakładzie 200 egzemplarzy.

Sprzedaż publikacji IGiPZ PAN prowadzą księgarnie:

- ORWN-BIS, ul. Twarda 51/55, 00-818 Warszawa, tel. 69 78 835, czynna od poniedziałku do piątku w godz. od 10 do 18.

- ORWN, Pałac Kultury i Nauki, Warszawa.

Wymagania techniczne stawiane pracom składanym do druku w serii „DOKUMENTACJA GEOGRAFICZNA”

Tekst i tabele należy przygotować na dyskietce (3,5” Microdisks) w programie WORD 7.0, podpisy pod ryciny w języku polskim i angielskim powinny być umieszczone w oddzielnym pliku, ryciny (opracowane komputerowo lub na kalce) w postaci czystorysów gotowych do druku.

Do każdej pracy w języku polskim należy dołączyć streszczenie angielskie (1-2 strony) oraz abstrakt (3-4 zdania) i słowa kluczowe (3-4), również w języku angielskim.

DOKUMENTACJA GEOGRAFICZNA

1996

4. ADAM KOTARBA (red.) – Z badań fizycznogeograficznych w Tatrach – II.

1997

5. ELŻBIETA CZYŻOWSKA – Zapis zdarzeń powodziowych na pograniczu boreału i atlantyku w osadach stożka napływowego w Podgrodziu.
6. TOMASZ KALICKI (red.) – Badania ewolucji dolin rzecznych na Białorusi – I.
7. ANDRZEJ GAWRYSZEWSKI – Przestrzenna ruchliwość ludności Polski. Bibliografia (lata 1896-1990).
8. LESZEK STARKEL (red.) – Rola gwałtownych ulew w ewolucji rzeźby Wyżyny Miechowskiej (na przykładzie ulewy w dniu 15.09.1995 roku).

1998

9. MIECZYŚLAW BANACH – Dynamika brzegów dolnej Wisły.
10. MIROŚLAW BŁASZKIEWICZ – Dolina Wierzycy, jej geneza oraz rozwój w późnym plejstocenie i wczesnym holocenie.
11. LESZEK STARKEL (red.) – Geomorfologiczny i sedymentologiczny zapis lokalnych ulew.
12. ADAM KOTARBA (red.) – Z badań fizycznogeograficznych w Tatrach – III.
13. ALICJA BREYMEYER, EWA ROO-ZIELIŃSKA – Bory sosnowe w gradiencie kontynentalizmu i zanieczyszczeń w Europie Środkowej – badania geoekologiczne.

1999

14. JANUSZ PASZYŃSKI, KRYSZYNA MIARA, JÓZEF SKOCZEK – Wymiana energii między atmosferą a podłożem jako podstawa kartowania topoklimatycznego.

2000

15. PIOTR EBERHARDT – Przemieszczenia ludności na terytorium Polski spowodowane II wojną światową.
16. TERESA KOZŁOWSKA-SZCZĘSNA – Stan badań klimatu i bioklimatu uzdrowisk polskich.

PL- ISSN 0867-6836
ISBN 83-87954-60-8

<http://rcin.org.pl>